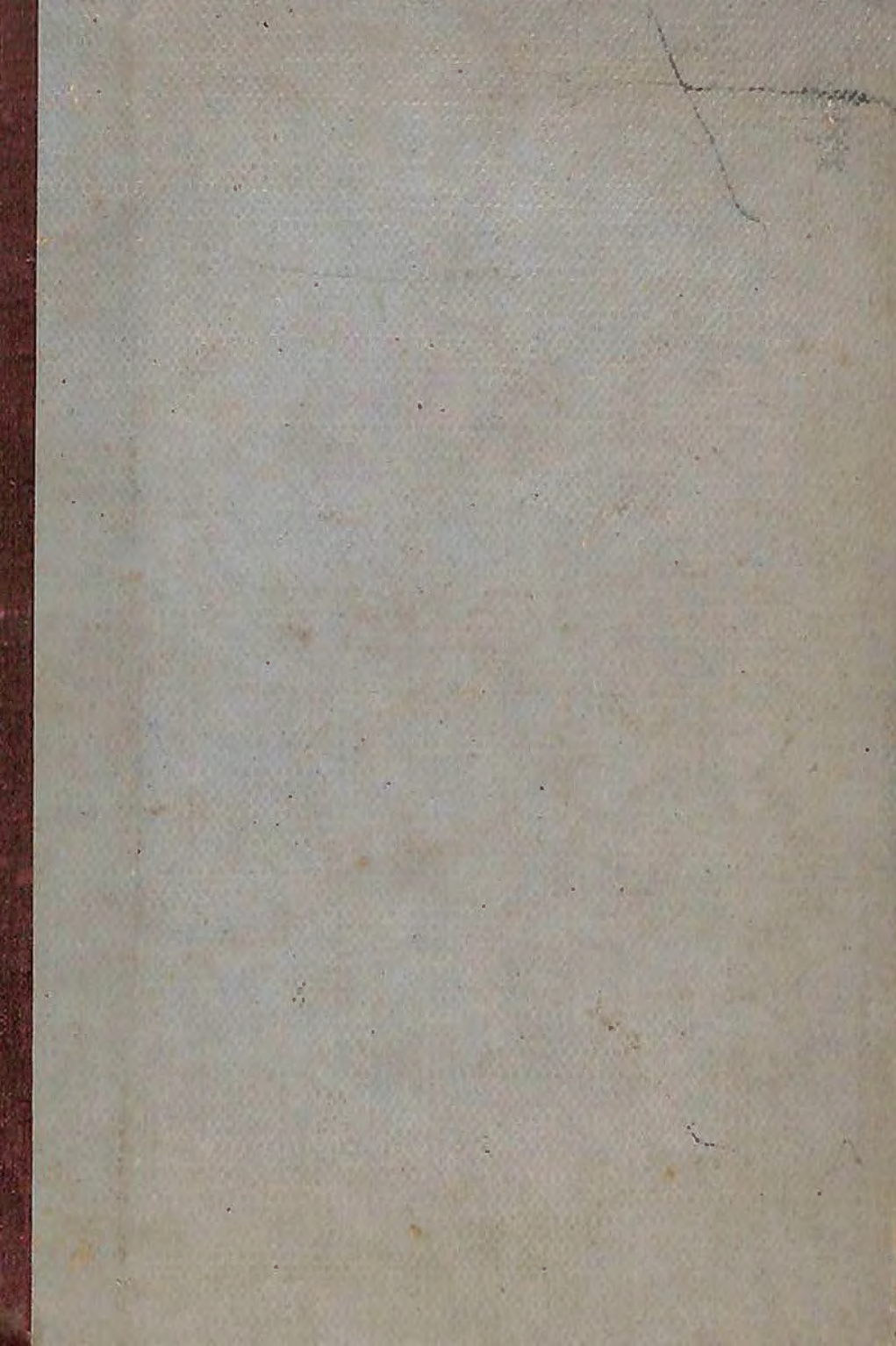
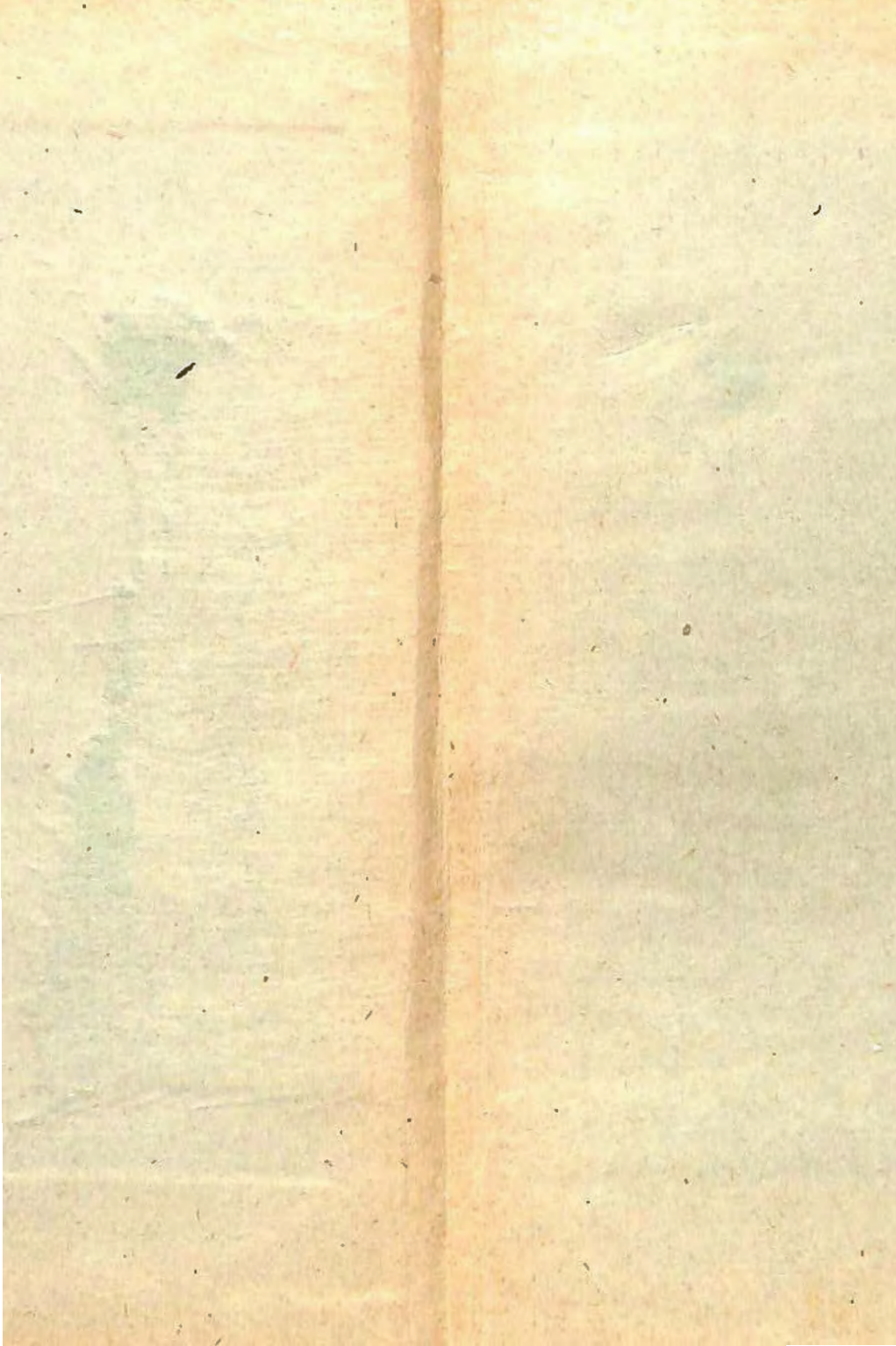
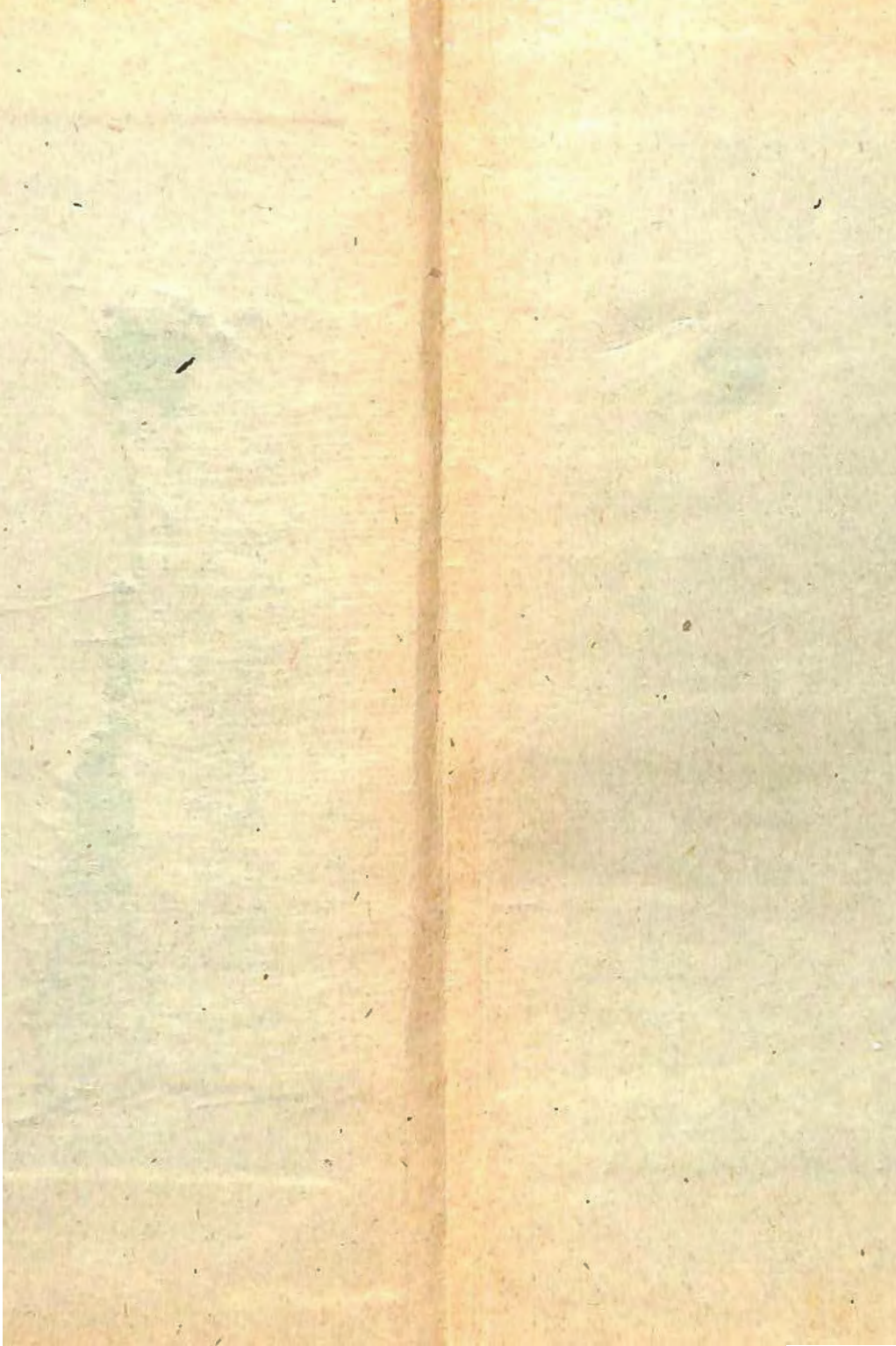

100

ՏՈՍԹՈՅԷՎՍԿԻ

91.71

1-

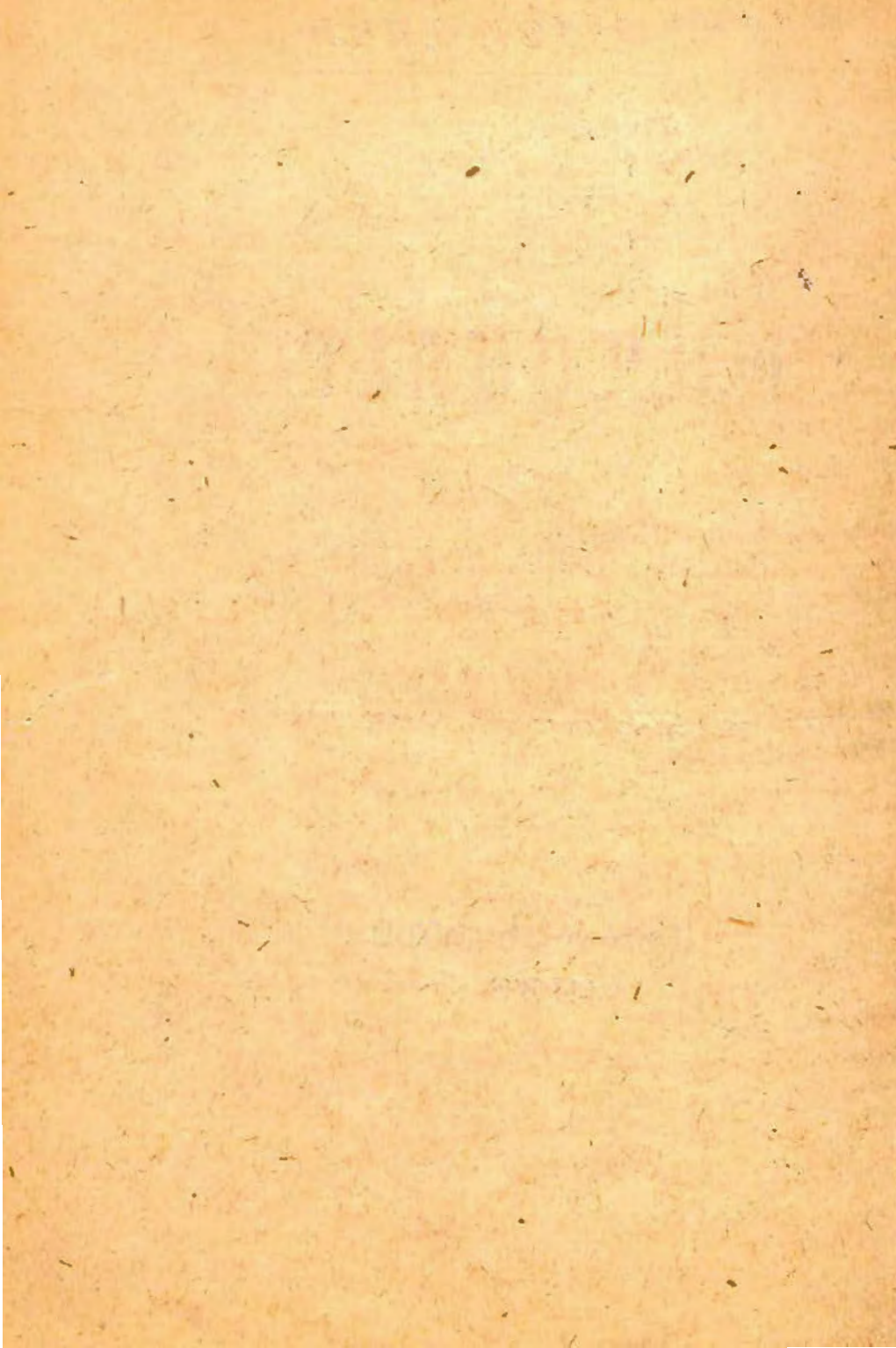
ԽԱՂԱՄՈԼԸ

Թարգմ. ՍԻՍԱԿ ՇԱԼՃԵԱՆ

A ¹¹/₁₃₂₅₁

“ԱՐԵՎԻ”Ի ԹԵՐԹՈՆԸ

1936

Ա.

Վերջապէս երկու շաբթուան բացակայութենէս վերադարձայ: Մերոնք երեք օրէ ի վեր Ռուլէթէն-պուրկ կը գտնուէին: Ո՞վ գիտէ ի՞նչ անհամբերու-թեամբ դալուստիս կը սպասեն, կ'ըսէի մտովի: Կը սխալէի սակայն: Զօրավարը անտարբերութեամբ վերաբերուեցաւ հետս, արհամարհանքով խօսեցաւ և ապա քրօջը քովը ղրկեց զիս: Յայտնի էր թէ տեղէ մը դրամ անցած էր ձեռքը. կը կարծէի նոյնիսկ թէ ինք՝ Զօրավարը, նոյնիսկ երեսս նայելու կ'ա-մըշնար: Մարիա Ֆէլիքովան շատ զբաղած էր և հապճեպով հետս խօսեցաւ: Եյսուհանդերձ դրամը ա-ռաւ, համրեց և տեղեկատուութեան ունկնդրեց:

Միզէնցովը, պզտիկ ֆրանսացին ու անգլիացին ընթրիքի հրաւիրուած էին: Գլխաւորներս, իբրեւ իս-կական մօսկոֆներ, չքեղ սեղան մը պատրաստած էին, ինչպէս ամէն անգամ երբ դրամի պակասէ չեն նեղուիր:

Զիս տեսնելով, Բօլինա Ալէքսանտրովնան հարցուց թէ ինչո՞ւ այսքան երկար-ատեն բացակայեցայ, ու անյայտացաւ առանց պատասխանիս սպասելու: Ապա-հովաբար իր այս ընթացքը նպատակաւոր էր: Այնու-ամենայնիւ պէտք է բացատրուինք: Շատ ըսելիքներ ունիմ իրեն:

Պանդուկին չորրորդ յարկին վրայ սենեակ մը յատ-կացուցին ինձ — այստեղ այլեւս ամէն ոք գիտէ թէ զօրավարին հետեւորդներուն մաս կը կաղմեմ. — Զօ-րավարը մեծահարուստ սեպուհ մը կը նկատուի:

Ընթրիքէն առաջ, ուրիշ յանձնարարութեանց կարգին հազար ֆրանքնոց դրամանիշեր ալ տուաւ փոխելու համար: Զանոնք պանդոկի դրասենեակը մանրեցի: Եւ ահաւասիկ այս մարդոց աչքին, գէթ շարթուան մը համար, միլիոնատէրներ կը նկատուէինք:

Ուզեցի նախ Նիշան և Նատիան առնելով, հետերնին պտտիլ: Բայց սանդխտամատէն զիս Զօրավարին քովը կանչեցին: Կ'ուզէր գիտնալ թէ ո՛ւր կը տանէի զանոնք: Ապահովաբար այս մարդը չկրնար չեշտակիօրէն ինձ նայիլ: Ծիգը կ'ընէ, բայց ամէն անգամ որ իրեն կը պատասխանեմ այնքան հանդարտ և սեւեռուն ակնարկովս, համբրութիւնը չուտով կը կորսնցնէ: Շատ ուռուցիկ ճառով մը, որ պաշտօնական խօսքերով կ'առուցուած էր, ինձ բացատրեց թէ, պարտաւոր էի տղայոց հետ դարաստանին մէջ շրջագայիլ: Վերջապէս բարկացաւ յանկարծ և բրտութեամբ աւելցուց.

— Որովհետեւ, եթէ քեզ ինքնագլուխ թողում, գիտեմ թէ զանոնք կայարանը Ռուլէթին վայրը պիտի տանիս. այդ բանին շատ ընդունակ ես. խելքդ գլուխըդ չէ. մենտորդ չեմ, — դեր մը որուն թեկնածուներկայանալու երբեք յաւակնութիւնը չունիմ — այնուամենայնիւ իրաւունքն ունիմ փափաքելու որ... վերջապէս մէկ խօսքով զիս տագնապալի կացութեան մը չենթարկես...

— Եւ սակայն դրամ կորսնցնելու համար, նախ հարկ է ունենալ, մինչ ես ոչինչ ունիմ, պատասխանեցի հանդարտութեամբ:

— Պիտի ունենաս, յարեց քիչ մը խռոված. քաշեց դարակը, խուզարկեց իր հաշուեմատեանը ու հաստատեց թէ տակաւին հարիւր քսան ուռալի կը պարտէր ինձ:

— Ինչպէս փակել այս հաշիւը. պէտք է թալէրի վերածել... ահա կ'որ հաշուով 100 թալէր. տարբերութիւնը չկորսուիր...:

Լռութեամբ դրամը վերցուցի.

— Քեզի ըսածիս համար չվշտանաւ: Շատ զգայուն ես... Եթէ այս գիտողութիւնը ըրի պարզապէս... քեզ զգուշացնելու համար էր... իրաւունքիս մէջն ալ եմ...

Վերադարձիս, ընթրիքէն առաջ ձիաւորներու մօրողջ խումբի մը հանդիպեց այլ Մերոնք, քաղաքին շրջակայքը գտնուող քանի մը նշանաւոր աւերակներու այցելութեան պիտի երթային: Օրիորդ Պլանշը գեղեցիկ կառքի մը մէջ Մարիսս Ֆէլիքսայի և Բօլինայի հետ: Պզտիկ Ֆլանսացին, անգլիացին և մեր Զօրավարը՝ հեծեալ: Անցորդները կանդ առնելով կը նայէին: Տպաւորութիւնը ձեռք բերուած էր: Միայն, Զօրավարը ինքզինքը լաւ բռնելու է: Հաշուեցի թէ այն յիսուներ չորս հազար ֆրանքէն, զոր բերած էի, հազիւ քովը եօթը-ութը հազար ֆրանք մնացած ըլլալու է, ինչ որ շատ քիչ է օրիորդ Պլանշի համար:

Այդ օրիորդը, մօրը հետ մեր պանդոկը կը բնակի: Միեւնոյն չէնքին մէջ, տեղ մըն ալ այդ ֆրանսացին՝ զոր ծառաները «պարոն դուքս» կ'անուանեն: Օրիորդ Պլանշին մայրը «Տիկին դքսուհի» մըն է: Եւ ինչո՞ւ համար դուքս և դքսուհի չպիտի ըլլային:

Ճաշի պահուն, պարոն դուքսը զիս չճանչցաւ. ի հարկ է, Զօրավարը մեզ իրարու ծանօթացնելու մասին չէր խորհեր: Իսկ գալով պարոն դուքսին որ Թուսաստան տպրած է, գիտէ թէ Ութօթիկ *) մը բար-

*) Հարկածողով:

ձեր թռիչք ունեցող թռչուններէն չէ։ Անառարկելի է ուրեմն թէ զիս շատ ալ լաւ ճանչցած է։ Կը խորհիմ մանաւանդ որ զիս ճաշի պահուն տեսնելը, մաքէն իսկ չէր անցներ։ Զօրավարը, ապահովաբար մոռցած էր այս ուղղութեամբ հրահանգ տալու, բայց իր նըպատակը անշուշտ զիս «թապլը ա'օթ» սեղանին մասնակից ընել էր։ Այն դժգոհ նայուածքէն որմով զիս պատուեց, այս պարագան ըմբռնեցի։

Ազնիւ Մարիա Ֆիլիբովնան անմիջապէս տեղս ցոյց տուաւ։ Բայց Պ. Ասթլան ինձ օգնեց, այս անախորժ կողուծենէն փրկուելու, և հակառակ Զօրավարին, պարոն դուքսին և տիկին դքսուհիին, կարողացայ իրենց շրջանակին մաս կազմել։ Այս անգլիացին Բրուսիոյ մէջ ճանչցած էի, վականի մը մէջ, ուր քով քովի նստած էինք։ Յետոյ Ֆրանսայի և Զուլիցերիոյ մէջ զիրար գտած էինք։ Այսքան երկչոտ մարդու երբեք հանդիպած չէի։ Երկչոտ տխմար ըսելու չափ, բայց երեւութական տխմարութիւն մը, որովհետեւ շոշորթ մը նկատուելի շատ հեռի է։ Քաղցր և հաճելի վարուելակերպ մը ունի։

Ամբոն Հիւսիսային Բուենա գացած էր և կը փափաքէր ներկայ գտնուիլ Նիթնի-Նովկորօտի տօնավաճառին։ Զգիտեմ թէ ինչպէս ծանօթացած էր Զօրավարին հետ։ Կարծեմ թէ խնթի պէս Բօլինային սիրահարուած է։ Ծաշի պահուն իր քովը նստած ըլլալուն շատ դոհ էր, և ինծի հետ իբրեւ իր լաւ սգոյն բարեկամը կը վարուէր։

Գծուծ Ֆրանսային խօսակցութեան ուղղութիւնը կուտար։ Միծամիտ՝ ուսասկան քողաքականութենէն և ֆինանսէն կը ճառէր, և միմիայն Զօրավարին ընդդիմախօսութեան առջև տեղի կուտար, ընդդիմախօսութիւն, որ տեսակ մը տկնածանքով կ'ըլլար։

Մտքի շատ տարօրինակ տրամադրութեան մէջ էի։ Ճաշէն առաջ, ինծի համար սովորական դարձած հարցումը կ'ուղղէի ինքզինքիս։ «Ինչո՞ւ համար այս Զօրավարին իբր հետեւորդ քաջքչուիլ և արդէն իսկ հեռացած չըլլալ»։ Բօլինա Ալէքսադրովնայի կը նայէի. ինք սակայն բացարձակապէս անուշադիր կը զանուէր դէպի ինձ։ Վերջապէս զայրացայ և վճռեցի կոպիտ վերաբերմունք մը ունենալ։

Յախուռն կերպով խօսակցութեան խառնուեցայ. դձուճ ֆրանսացիին հետ կռիւի բռնուելու մարմաջն ունէի։ Խօսքս ուղղելով Զօրավարին և զինքը ընդմիջելով, դիտել տուի իրեն թէ Ռուսերը «Թապլը սօթ»ի վրայ ճաշելու սովորութիւնն չունին. Զօրավարը զարմացմամբ ինձ նայեցաւ։

— Վերջապէս ըսի, ակ'անաւար մարդիկ այսպիսի առիթներով յաճախ դիտու փորձանք ալ կ'ունենանք. Բարիդ, Հռնոսի ափն, Զուիցերիոյ մէջ «Թապլը սօթ»երը լեցուն են դձուճ ֆրանսացիներով և բօլօնիացիներով որոնք անդադար կը խօսին և չեն հանդուրժեր որ ուսմ մը բառ մը արտասանէ։

Այս խօսքերը ֆրանսերէնով ըսի։

Զօրավարը միշտ ինձ կը դիտէր, զարմացած, չգիտնալով թէ պէ՞տք էր զայրանար թէ ոչ։

— Կը նշանակէ թէ տեղ մը ձեզի դաս մը տուած ըլլալու են, յարեց Ֆրանսացին անփոյթ արհամարհանքով մը։

— Բարիդ, կռուեցայ Բօլօնիացիի մը հետ, յետոյ ֆրանսացի սպայի մը հետ, որ Բօլօնիացիին պաշտպան կը կանգնէր խումբ մը Ֆրանսացիներ իմ կողքիս եղան, երբ պատմեցի իրենց թէ, ուղած էի թքնել «գերապայծառ»ի մը սուրճի սկահակին մէջ։

— Թէնէ՛լ բացագանչեց Զօրավարը՝ զարմանահար .
Փրանսացին կասկածոտ ակնարկ մը ուղղեց ինձ .

— Ծիշդ այդպէս , յարեցի : Եւ որովհետեւ վստահ
էի թէ երկու օրէն Հռոմ մեկնիլ հարկադրուած եմ ,
մեր գործերուն՝ բերմամբ , գացի Սրբազան Պապին
դեսպանատունը , անցադիրս վիղէ ընել տալու համար :
Նիհար , յարդարուած դէմքով , յիսուննոց աննշան
աբբայի մը հետ գործ ունեցայ : Քաղաքավարութեամբ
ունկնդրեց ինձի , բայց շատ չոր կերպով մը խնդրեց
որ սպասեմ : Իսկ ես կ'աճապարէի : Այնուամենայնիւ
նստեցայ և սկսայ կարդալ Լ'օբիսիօն Նասիօնալ հան-
դէսը : Ուշագրութիւնս ռուսերուն հասցէին գրուած
ահաւոր յարձակողական յօդուած մը լարեց : Լսեցի
սակայն քովի սենեակէն . թէ , մէկը Գերապայծառին
մօտը գնաց . պարագան յայտնեցի աբբային , հարցնե-
լով միանգամայն թէ կարգը շուտով ինձ պիտի գո՞յ :
Առաւել եւս ցրտութեամբ , խնդրեց որ սպասեմ :

Վրայ եկաւ աւստրիացի մը . կը լսեն զինքը և
անմիջապէս կը մտցնեն : Այն ժամանակ կը զայրանամ ,
ոտքի կը կանգնիմ և աբբային մօտենալով երբ կ'ը-
սէր վճռական կերպով . « Քանի որ Գերապայծառը
կ'նդռնի , մտցուցէք զիս : » Աբբան զարմացման տա-
րօրինակ ժէսթ մը կ'ընէ : Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ պարզ
ռուս մը կը յաւակնի միւսներուն կարգին դատուիլ :
Այս մէկը անըմբռնելի կը թուէր մեր ծիրանաւորին :
Ինձ նայեցաւ ոտից գլուխ , և գրգռիչ շեշտով
մը , ու ինձ վիրաւորանք պատճառելու հրճուանքով
ըսաւ .

« Զեղի համար Գերապայծառը իր սուրճը՝ պիտի
պաղեցնէ , ահա այս խօսքին վրայ սրտալից ձայնով
մը գոռացի .

«Թքեր եմ Գերապայծառին սուրճին մէջը և եթէ անմիջապէս անցագրիս գործողութիւնը չվերջացնէք», պիտի մտնեմ իր մօտը՝ հակառակ իր արգելքին։

— Ինչպէս, Գերապայծառին քովը Կարտինալ մը կայ սակայն, որոտաց գձուձ աբբան, սարսափէն դողահար և դրան վրայ նետուելով կռնակը անոր դարձուց, բազուկները խաչաձեւած, ցոյց տալով ինձ թէ, անցքս թոյլատրելէ աւելի, պիտի նախընտրէր մեռնիլ, այն խամանակ ըսի իրեն թէ ես հերետիկոս և բարբարոս մէկն եմ, և թէ Կարտինալներն ու Գերապայծառները կը ծաղրեմ։ Աբբան, ծիծաղներուն ամենուեղականովը ժպտերես, երեսս նայեցաւ, ծիծաղ մը որ կ'արտայայտէր անհուն ռիսակալութիւն և զայրոյթ, յետոյ ձեռքէս անցագիրս խլեց։ Րոպէ մը յետոյ գործողութիւնը վերջացած էր։

— Այսուհանդերձ, դուք... սկսաւ Զօրավարը.

— Զինքը փրկողը, վրայ բերաւ Ֆրանսացին, ծիծաղելով, «հերետիկոս» բառն է։ Կա՛հա՛հա՛ ! այնքան ալ անմիտ խօսք մը չէր։

— Լաւադո՞յն է մեր ռուսերուն պէս ըլլալ։ Երբեք չեն չարժիր, բառ մը արտասանելու համարձակութիւնը չունին, և բոլորն ալ պատրուած են ազգութիւննին ուրանալու։ Երբ Աբբային հետ ունեցած վէճն ամենուն յայտնի եղաւ, աւելի յարգանքով վերաբերուեցան հետս։ Մարմնեղ բան*) մը, թապլը տ'օթի ամենակատաղի թշնամիս, այդ վայրկեանէն ըսկըսեալ ակնածանքով վերաբերուեցաւ հետս։ Ֆրանսացիներն անգամ չընդմիջեցին զիս, երբ կը պատմէի թէ երկու տարի առաջ, 1812ին, տեսած էի մէկը, ո-

*) Աւստրիական դրամ, որ 2 Ֆր. 50 կ'արժէ

րուն վրայ Ֆրանսացի զինուոր մը կրակած էր պարզապէս կրակելու հաճոյքին համար: Իսկ այդ մէկը, այն տառն տասը տարեկան պատանեակ մըն էր:

— Անկարելի բան! որոտաց պզտիկ Ֆրանսացին: Ֆրանսացի զինուորը տղու վրայ չի կրակեր:

— Եւ սակայն, ինչ որ կ'ըսեմ ճշմարտութիւն է, պատասխանեցի պազ կերպով: Ֆրանսացին սկսաւ անդադար և ողևորութեամբ խօսիլ: Զօրավարը փորձեց նախ պաշտպանել զինքը, բայց թեւադրեցի իրեն կարգույ զօրավար Բէրովսքիի նօթերը, որ 1812ին Ֆրանսացիներուն կողմէ գերի բռնուած էր: Վերջապէս Մարիա Ֆելիքովնան, ընմիջելու համար այս խօսակցութիւնը, սկսաւ ուրիշ նիւթերու շուրջ խօսիլ: Զօրավարը ինձմէ շատ դժգոհ էր, և իրականութեան մէջ, ես ու Ֆրանսացին, այլեւս չէինք խօսեր, այլ կարծեմ թէ կը պոռայինք: Ֆրանսացիին հետ այս կըռիւղ կարծես թէ Մր. Ասթլիյին հաճոյ թուեցաւ:

Իրիկուան, քառրոդ Ժամու մը չափ, չրջագայութեան միջոցին Բօլինային հետ խօսելու պատենութիւնը ունեցայ: Մերոնք բոլորը կայարանն էին: Բօլինան, ազրիւրին դիմացը, նստարանի մը վրայ նըստեցաւ: Քանի մը քայլ անդին տղաքը կը խաղային. մենք մինակ էինք: Նախ գործերու մասին խօսակցեցանք: Բօլինան յայտնապէս զայրացաւ, երբ իրեն յանձնեցի հօթը հարկւր կիւլտէն **): Կը խորհէր թէ իր ազամանդներուն իբր փոխտուութիւն երկու հազար մը տուած ըլլալու են:

— Ամէն գնով դրամի պէտք ունիմ, հսկառակ պարագային կորսուած եմ:

*) Բան՝ պարոն (բօլօներէն լեզուալ):

Հարցուցի իրեն թէ ինչե՞ր պատահած են բացա-
կայութեանս ընթացքին :

— Բացի Բեթերսպուրկէն ստացուած զոյգ լու-
րերէն , ուրիշ ոչինչ : Նախ իմացանք թէ մեծ մայրի-
կին վիճակը վատթարացած էր , երկու օր վերջն ալ
լսեցինք թէ մեռեր է : Այս վերջին լուրը մեզ հաղոր-
դեց Տինթէոս Բէթրովիչ , շատ վատահալի անձ մը :

— Այսպէս ամէն ոք սպասման մէջ է :

— Վեց ամիսէ ի վեր միայն այս լուրին կը սպա-
սեն :

— Զեր մասին բաներ մը կը յուսա՞ք :

— Ազգականութիւն չունիմ , Զօրավարին խորթ
աղջիկն եմ : Այսուհանդերձ , վատահալ եմ թէ իր կը-
տակին մէջ մոռցած չէ զիս :

— Կը կարծեմ նոյն իսկ թէ ձեզի առատօրէն վար-
ձատրած է , պատասխանեցի հաստատական չեչտով մը :

— Այո՛ , զիս կը սիրէր : Բայց ինչո՞ւ այդ դա-
ղափարը կազմած էք ,

Իրեն հարցումով մը պատասխանեցի :

— Մեր մարքիզը ընտանեկան այս գաղտնիքին
տեղեակ չէ՞ միթէ :

— Ինչո՞ւ այս խնդիրը ձեզ կը հետաքրքրէ , վա-
սընզի եթէ չեմ սխալիր , ժամանակին Զօրավարը ան-
կէջ փոխ դրամ առած էր :

— Արդարեւ :

— Ուրեմն ! այդ մօրդը փոխառութիւն ըրած
պիտի ըլլա՞ր եթէ Պապուշքայի պարագան նկատի ա-
ռած չըլլար : Նկատեցի՞ք թէ , ճաշի պահուն , երեք
անգամ Պապուշքային մասին խօսեցաւ , զայն Պապուշ-
քա յորջորջելով . այս ի՞նչ ընտանեկան և արտաքին
յարարերութիւններ են :

— Այո՛, իրաւունք ունիք: Բայց անմիջապէս որ տեղեկանայ թէ կտակին մէջ ժառանգական բաժին մը ունիմ, հետո ամուսնանալ պիտի առաջարկէ, այս կէտը չէ՞ որ կը փափաքիք իմանալ:

— Միայն ա՛յդ պարագային: Կը կարծէի թէ արդէն այդ առաջարկը կատարուած է:

— Շատ լաւ գիտէք թէ ցարդ ոչինչ եղած է, յարեց Բօլինսն անհամբերութեամբ... Դ՛ու հանդիպած էք այդ Անգլիացիին, հարց տուաւ լռութենէ մը վերջ:

— Կը խորհէի արդէն թէ իր մասին պիտի հարցափորձէիք զիս:

Պատմեցի իրեն Պ. Ասթլիյի հետ ունեցած հանդիպումս:

— Ձեզի սիրահարուած է, այնպէս չէ՞.

— Այո՛.

— Ու Ֆրանսացիէն տաան անգամ աւելի հարուստ է. չէ՞: Եւ Դ՛ու գիտէ նոյն իսկ թէ Ֆրանսացին կարողութեան տէր մէկն է:

— Վստահ չեմ, դղեակ մը ունի կարծեմ:

— Եթէ ձեր տեղն ըլլայի Անգլիացիին հետ կ'ամուսնանայի:

— Որովհետե՞ւ

— Ֆրանսացին լաւ բայց անարդ մէկն է: Անգլիացին լաւ բայց անարդ մէկն է: Անգլիացին լաւ և միւսէն տաան անգամ աւելի հարուստ է ըսի ամուսնանալէ չեչտով մը:

— Ֆրանսացին մարքիզ մըն է և աւելի խելացի:

— Ի՞նչէն գիտէք:

Հարցումներս Բօլինսի հաճոյ չէին: Կը տեսնէի թէ կ'ուզէր զիս բարկացնել անպատկառ պատասխան-

ներու վրէ՛ Եւ անմիջապէս այս մատածումս իրեն յայտ-
նեցի:

— Արդարեւ իր բարկութիւնը կը զարմացնէ
զիս, պատասխանեց. պէտք է որ ձեր հարցումներուն
անպատկառութեան գինը վճարէք ինձ.

— Կը խորհիմ արդարեւ թէ, ձեզ ամէն տեսակ
հարցում ուղղելու իրաւունքն ունիմ, ըսի իրեն հան-
դարտօրէն, քանի որ պատրաստ եմ վճարելու իմ ան-
պատկառութիւններս և ձեզի տալու կեսնքս՝ ոչինչի
փոխան: Բօլինս սկսաւ քրքշալիւ խնդալ:

— Վերջերս, Շլամէնպուրկի մէջ, պատրաստ էիք
իմ մէկ խօսքիս վրայ, ինքզինքնիդ անդունդն ի վար
նետելու, և կարծեմ թէ հազար արմկնաչափ*) մը
խորութիւն ունէր այդ զառիթափը:

Այն խօսքը որուն կը սպասէիք, պիտի բռնէ որ
մը ձեզի, և պիտի տեսնենք թէ ինչպէ՛ս պիտի գոր-
ծադրէք ձեր յանձնառութիւնը: Այն անվերապահ խօ-
սակցութիւնները որոնք թոյլատրեցի որ ունենանք
հետս, ուղղակի զգուշի կը դարձնեն ձեզ, և առաւե-
րապէս անոր համար որ. ձեզի պէտք ալ ունիմ: Եւ
յետոյ, ապահով եղէք թէ պիտի խնայեմ ձեզի այն քան
ատեն որ ձեզի պէտք ունենամ:

Ոտքի ելաւ: Զղադրգիւ կերպով կը խօսէր, ժա-
մանակէ մը ի վեր, մեր խօսակցութիւնները յաճախ
այսպէս կը վերջանային:

— Թոյլ տուէք ձեզ հարցնելու թէ ի՞նչպիսի
մէկն է օրիորդ Պլանշը:

— Շատ լաւ գիտէք: Զեր մեկնումէն ի վեր ոչինչ
պատահած է: Օրիորդ Պլանշը ապահովաբար «Տիկին

*) Արմկնաչափը յիսուն սանրիմէր կը գնահատուէր:

Զօրավարունի» պիտի ըլլայ, եթէ երբեք Պապուշքայի մահուան լուրը ստուգուելի։ Որովհետեւ օրիորդ Պլանշը, մայրը և մարքիզը (իր երրորդ զարմիկը) շատ լաւ գիտեն թէ փճացած են։

— Իսկ Զօրավարը խենթի պէս սիրահարուած է։

— Հորցը այդ չէ։ Առէ՛ք, ահա՛ ձեզի եօթը հարիւր Ֆլօրէն, գտցէք ռուլէթ խաղացէք ու շահեցէք ինձ համար, ինչ որ կրնաք։ Դրամի պէտք ունիմ։

Ինձմէ հեւանայով գնաց միացաւ կայարանը գըտնուող մեր շրջանակին։ Ես ալ կածանի մը ուղղուեթեամբ սկսայ շրջագայիլ՝ մտսխոհ։

Երթալ ռուլէթ խաղալու հրամանը, զիս կը սըրտաբեկէր։ Դիխուս մէջ շատ բաներ ունէի, և սակայն ժամանակս կը կորսնցնէի Բօլինայի հանգէպ ունեցած զգացումներս վերլուծելով։ Իրապէս, իմ տաանըհինգօրեայ բացակայութիւնս, շատ ցաւալի կը գտնէի։ Այդ ժամանակ կը ձանձրանայի և օգի պակասէ նեղւող մէկու մը նման խռոված էի, բայց յիշատակներ ունէի և յոյս մը։

Օր մը, դէպքը Զուիցերիոյ մէջ կ'անցնէր, վականի մը մէջ պառկած միջոցիս, Բօլինայի հետ բարձրածայն կը խօսէի։ Դրացիներու ծիծաղները, զիս արթնցուցին։

Ու անգամ մը եւս, ես ինքզինքիս հարց տուի թէ՛ «կը սիրե՞մ զինքը»։ Եւ հարիւրերորդ անգամս ըլլալով, ինքզինքիս պատասխանեցի. «կ'ատեմ զինքը»։

Երբեմն, մանաւանդ մեր խօսակցութեանց վերջանալուն, պատրաստ էի զինքը խեղդամահ ընելու գընով, կեանքիս մնացեալ օրերը զոհելու։ Օ՛հ, եթէ յաջողէի մխրճել յամբօրէն, այնքան լաւ սրուած դանակս իր կուրծքէն ներս, ինձ կը թուէր թէ հաճոյ-

քով պիտի կատարէի... Եւ սակայն, կ'երդնում թէ, եթէ վերը, Շլափէնպուրկի վրայ, ինձ «վա՛ր նետուէ» ըսած ըլլար, մեծ ուրախութեամբ պիտի կատարէի իր հրամանը: Այս կամ այն ձեւով պէտք է վերջանայ այս պատմութիւնը: Ինքը՝ Բօլինսոն, շատ լաւ գիտէ թէ ինչե՛ր կ'անցնին իմ մէջս. գիտէ նաեւ թէ, իր մասին ունեցած երազս իրականացնելու բացարձակ անկարելիութեանը կը գիտակցիմ, ու վստահ եմ թէ այս մասով մը իրեն գերադասեց հաճոյք մը կը պատճառէ: Ահա՛ թէ ինչո՞ւ համար ինձ հետ ա'յնքան անկեղծ, ա'յնքան համարձակ է: Կը նմանի իր գերիին սուջեւ, իր հանդերձներէն մերկացող վաղնջական կայսրուհիին: Ուրբիքիլ մը մարդ է... Այսուհանդերձ, ռուլէթի մէջ շահելու առաքելութիւնը տրուած էր ինձ: Թէ ի՞նչ նպատակաւ. բացայայտ էր թէ իմ տասնըինգօրեայ՝ բացակայութեանս ընթացքին դէպքերու հոյլ մը սեղի ունեցած էր, որոնց մասին ոչինչ գիտէի: Պէտքէր ամէն ինչ գուշակել, իսկ ես խորհելու իսկ ժամանակ չունէի: Պարտաւոր էի ռուլէթ խաղալու երթալ:

Բ.

Ինձ չափազանց անախորժ էր այս հարկադրանքը: Ուզած էի խաղալ բայց ո՛չ ուրիշներու հաշտոյն: Նոյն իսկ Բօլինսոնի համար խաղալու յանձնառուիւնս, ծրագիրներս տակն ու վրայ կ'ընէր: Խաղի դահլիճը մուտք գործած պահուս, դժկամակութեան զգացում մը համակեց զիս, և, առաջին ակնարկովս, ամէն ինչ անհաճոյ գտայ: Չեմ կրնար հանդուրժել սարկական

այն մտայնութեան, որ ուղղութիւն կուտայ, ամբողջ աշխարհի թերթօններուն, մանաւանդ մեզ մօտ, և թէ, ամէն գարնան, թերթօնագիրներուն սա զոյգ բնաբանները կը պարտադրէ «Հռենոսի ափին. Ռուլէ-թի քաղաքներուն պերճաշուք խաղաւորանները և սեղաններու վրայ դիզուած ոսկիի դէզերը» Իւ սակայն թերթօնագիրները ասոնք ըսելու համար վճարուած չեն: Եղածը բացարձակ ծառայամտութիւն է: Իրականութեան մէջ այդ դահլիճները պփգալի են, իսկ ոսկեայ դէզերն ալ, հազիւ թէ կը տեսնուին: Շատ լաւ գիտեմ թէ, երբեմն հարուստ օտարական մը, Անգլիացի, Թուրք, Ասիացի կանգ կ'առնէ քաղաքը, դահլիճին մէջ կը գիշերէ, ու հոն կը շահի կամ կը կորսնցանէ խոշոր գումարներ: Բայց ինչ կը վերաբերի բնականոն վիճակին, եղածը քանի մը Ֆլօրէնէն անդին չանցնիր, որով շատ քիչ դրամ կը գտնուի սեղաններուն վրայ:

Դահլիճէն հազիւ ներս մտած — խաղի սկսած տալիս դիշերս էր — խաղալու համարձակութիւնս պահ մը կորսնցուցի: Մեծ բազմութիւն մը կար: Եթէ սակայն մինակ իսկ ըլլայի, չեմ կարծեր թէ աւելի սրտոտ պիտի հանդիսանայի: Սիրոս՝ ուժգին կը բաբախէր, պաղարիւնս կորսնցուցած էի:

Երկար ատենէ ի վեր այն վատահոլութիւնը ինքս ինծի գոյացուցած էի թէ, մինչեւ որ վճռական բան մը իմ գլուխս չպայթէր, Ռուլէթէն պուրկը պիտի չթողէի: Այդպէս պէտք է ու պիտի ըլլայ: Թերեւս այդ ըլլալիքն ալ աննշան բան մըն է: Ի՞նչ փոյթ: Ամէն պարագայի դրամը երբեք արհամարհելի չէ: Հարիւրին վրայ միայն մէկը կը շահի, բայց այդ մէկն ալ գոյութիւն ունի: Այսուհանդերձ որոշեցի, այդ

այդ իրիկուն տմէն ինչ լաւ մը քննել, և ուէ լուրջ բանի չսկսիլ՝ եթէ՛, նորն իսկ կարեւոր բան մըն ալ հանդիպէր, որոշած էի այդ իսկ արհամարհել։ Որոշումս որոշում էր։ Մնաց որ, անհրաժեշտ չէ՞ նախ խաղը ուսումնասիրել։ Վասնզի, հակառակ Ռուլէթի կանոնադրութեանց, զորս անյապօրէն կարգացած էի, խաղին հնարամտութեանց վերահասու եղայ միայն այն ժամանակ, երբ զանոնք, ես ինքս կիրարկել սկըսայ։ Եւ սակայն, առաջին հերթին, տմէն ինչ կեղտոտ ու պփգալի երեւցաւ ինձ։ Չեմ խօսիր այն մատհոգ զէմքերու մասին, որոնք կ'արտորան խաղասեղաններուն շուրջը, տասնեակներով, հարիւրներով, անոր համար որ ամենակտրուկ միջոցաւ մը, կ'սրելի կղածին չափ մեծ դումար մը շահելու ցանկութեան մէջ, ոչինչ կը գտնեմ պփգալի։ Քիչ դրամով խաղացողի մը հասցէին, ճոխ ապրելակերպ ունեցող բարոյախօսի մը կողմէ «այս ինչ հասարակ արծաթասիրութիւն է» մեղադրանքը, միշտ ալ անիմաստ նկատած եմ։ Այնպէս չէ՞։ Առաւել կամ նուազ արծաթասիրութիւնը գնահատութեան խնդիր մըն է։ Զէրօ մը Ռօշիլտին՝ և միլիոն մը ինձ համար շահ ու զէնի հաւասարակշռուած այս սխաթէմին մէջ ի՞նչ գէշ բան կայ։ Ինչ որ ինձ իսկապէս տգեղ և փուճ երեւցաւ, — մանաւանդ խաղի սկսած առաջին օրերուս — Ռուլէթի հասարակութիւնը կողմող սա՛ խաժամուածին այն անհանդուրժելի լրջախոհութիւնն է, զոր սեղաններու շուրջ բազմողները կ'արտայայտեն։

Երկու տեսակ խաղ կայ, ճէնթիմէնինը և շուայտինը։ Չափազանց խստութեամբ այս երկուքը իրարմէ կը դատորոշուին, և սակայն շիտակը ըսելու համար, այս դատորոշումն ալ՝ ուրիշ տխմարութիւն մը։

ձէնթլմէն մը հինգ-տասը լուի աչքէ կը հանէ, աւելին՝ շատ քիչ անգամ, հոգ չէ թէ, վրնայ, եթէ հարուստ է, հազար ֆրանք խաղալ, բայց յանուն խաղի սիրոյն, յանուն զուարճութեան, շահ ու զէնի բացէս ուսումնասիրութեան: Գալով վաստակին, զինքը չհետաքրքրող խնդիր մը կը նկատէ: Շահածը հաւաքած միջոցին, իբր թէ իր խաղակիցներէն մէկուն կատակ մը ընելու ձեւը կ'առնէ: Կրնայ իր շահածով կրկին խաղալ նոյն իսկ զայն կրկնապատկելով, բայց միմիայն յանուն հետաքրքրութեան, բախտը դիտելու, հնարամտութիւններ ընելու, և երբէ՛ք շահ մը ապահովելու գոհնիկ ցանկութեամբ:

Խաղի դահլիճին մէջ, միմիայն զուարճութիւն մը պէտք է տեսնէ: Եւ միթէ այս միեւնոյն մտածումը զինքը չըջապատող խաժամուժինն ալ չէ՞ հաւասարապէս: Շահու վերաբերեալ հարցերու մասին իր այս արհամարհանքը, չափազանց ազնուապետական արտայայտութիւն մըն է...

Տեսայ մայրե՛ր, որոնք ոսկիներ կուտային իրենց տանը հինգ-տասնըվեց տարեկան շնորհալի աղջիկներուն ձեւքը, ու անոնց խաղալ կը սորվեցնէին: Մեր Զօրավարը պաշտօնականօրէն սեղանին մօտեցաւ: Լաքէները, երբ աթոռ մը տալու համար իրար անցան, ինք՝ չտեսնելու զարկաւ: Հանեց քսակէն երեք հարիւր ոսկի ֆրանք, դրան սեւին վրայ և շահեցաւ: Կրկնապատկեց (բարօլի ըրաւ): Սեւը՝ դարձեալ յայտնուեցաւ: Բայց երրորդ ձեռքին, կարմիրը ելաւ ու մէկ անգամէն հազար երկու հարիւր ֆրանք կորսնցուց: Առանց այլայլելու ժպտերես սեղանէն հեռացաւ: Պէտք է ըսե՛մ թէ, իմ ներկայութեանս, Ֆրանսացի մը ուրախութեամբ շահեցաւ և կորսնցուց 30

հազար ֆրանք: Ճէնթըմէն մը պէտք է ամէն ինչ կորսնցնէ առանց յուզումի: Դրամը իրմէ այնքան ստորին է որ չկրնար զայն նկատի ունենալ: Աւելին. գերազանցապէս աղնուապետական է, այս ամբողջ շրջապատին գռեհկութիւնն ու շուայտութիւնը աչքէ վրիպեցնելը: Եւ սակայն նոյնքան աղնուապետական պիտի ըլլար տեսնելն ու զայն դիտակով մըն ալ քննելը: Ու այս բոլորը՝ պարզ ժամանցի համար: Կեանքը՝ բացի ճէնթըմէնութենէն, զուարճութենէն, ուրիշ բան կրնաս ըլլալ արդեօք: Ճէնթըմէնը, ամբողջը զննելու համար միայն կ'ապրի: Թէև շատ քննելն ալ գործին չի գար, Վասնղի լուրջ ուշադրութեան մը արժանի տեսարան մը չէ ան: Է՛հ, ինչպիսի տեսարան մը կ'արժանանայ ճէնթըմէնին ուշադրութեան: Ես միայն ճէնթըմէնին մասին կը խօսիմ, վասնզի, անձնապէս, կը խորհիմ թէ այս ամբողջ երեւոյթը արժանի է ուշադիր քննութեան մը, օգտակար ոչ միայն դիտողին, այլ և այս պատիկ ողբերգութեան դերակատարներուն, մէկ խօսքով անոնց համար, որոնք անկեղծօրէն ու պարզօրէն կը խառնուին այս խառնամուխին: Բայց իմ անհատական ըմբռնումներս ինչ գործ ունին այստեղ: Դիտակցօրէն ըսի այն՝ ինչ որ էր: Ահա՛ կարեւորը: Ժամանակէ մը ի վեր ինծի համար չափազանց անախորժ բան դարձած է արարքներս և մտածումներս բարոյական օրէնքներու պատշտեցնելը: Տարբեր ուղղութեան կը հետեւիմ...

Խառնամուխը լպիրշ կերպով կը խաղար:

Կը հաւատամ թէ այս խաղ ըսուածը, հասարակ գողութեանց մարմնացումն է: Խաղ սպեաները (գրութիք) սեղաններուն գլուխը բազմած, խաղացուած գու-

մարները կը ճշդեն ու կը հաշուեն : Ահա՛ Լասիկ դար-
ձեալ խայտառակներու խումբ մը՝ մեծ մասամբ ֆրան-
սացիներէ բաղկացած : Եւ եթէ կը նօթագրեմ այս դի-
տողութիւնները, ոչ թէ ռուլէթը նկարագրելու, այլ
ինձ համար ուղեգիր մը ճշդելու համար է : Կը պա-
տահի յամախ, որ ձեռք մը երկարելով, սեղանին վը-
րայէն հաւաքէ ինչ որ շահած էք :

Վիճարանութիւն մըն է ծայր կոտտայ, կը պոռան
— կը պոռչտան, իսկ դո՛ւք, խնդրեմ, ինչպէս պիտի
կրնաք որոշել թէ որու կը պատկանի այդ դրամը :

Սկիզբները, այս բոլորը ինձ համար, երրոյեցե-
րէն էր : Կը հասկնայի միայն թէ զոյգ և անզոյգ թե-
ւերու և գոյներու վրայ կը խաղային : Այդ իրիկունը,
Բօլինայի միայն երկու հարիւր ֆլօրէնը փորձել վըճ-
ռեցի :

Այն միտքը թէ, ուրիշի մը դրամով խաղալ
կը սկսիմ, կը խռովէր զիս : Խիստ անհաճոյ զգացում
մը՝ արդարեւ : Իսկ Բօլինայի հաշւոյն խաղալով, կ'են-
թալէր թէ իմ սեպհական բաղդս կը խորտակուի :
Նախապաշարեալ մէկը ըլլալու համար, կը բաւէ
միայն խաղասեղանի մը դպչիլ :

Զոյգ թիւին վրայ յիսուն ֆլօրէն դրի : Անիւր
դարձաւ և տասներեք թիւը գուրս եկաւ : Աւելի
շուտ վերջացնելու համար, կարմիրին վրայ, յիսուն
ֆլօրէն եւս աւելցուցի : Կարմիրը շահեցաւ : Հարիւրը՝
կարմիրին վրայ թողուցի : Դարձեալ շահեցայ : Շահա-
ծըս ամբողջութեամբ խաղացի, կրկին շահեցայ : Մէջ-
տեղի տասներկուքին վրայ երկու հարիւր ֆլօրէն դը-
րի, առանց գիտնալու թէ ի՞նչ պիտի ըլլար այս խա-
ղիս արդիւնքը : Կրկնապատիկը վճարեցին : Որով եօ-
թը հարիւր ֆլօրէն շահեցայ : Տարօրինակ զգացումներ

զիս պաշարած էին այլեւս։ Որքան կը շահէի, այնքան շուտով մեկնելու ուժապարանք մը ունէի։ Կը մըտածէի թէ, ես՝ ինծի համար, այսպէս պիտի չխաղայի։

Այսուհետեւերձ ութը հարիւր ֆլորէնը զոյգ թիւին վրայ դրի։

— Զորս յայտարարեց խաղապետը։

Ութը հարիւր ֆլորէն եւս վճարեցին ինձ։ Ու ամբողջ դրամը առնելով, դացի Բօլինան գտնելու։

Բոլորը դարաստանին մէջ կը պտտէին, որով ընթերիքին միայն կարողացայ տեսնել զինքը։ Ֆրանսացին կը բացակայէր, իսկ Զօրավարը օգտագործեց այս պատենութիւնը, սրտին ցաւը ինձ պատմելով։ Ի մէջ այլոց զիտել տուաւ թէ չէր փափաքեր զիս տեսնել խաղաքեղանին շուրջը։ Ըստ իր կարծիքին, իմ հո՛ն գտնուիլս շատ վտանգաւոր էր։

— Ամէն պարագայի տագնապալից կացութեան մը պիտի ենթարկուիմ, աւելցուց լրջութեամբ։ Ընթացքիդ թէեւ ուղղութիւն տալու իրաւունքը չունիմ բայց... հասկցիր թէ...

Այս խօսքին վրայ կեցաւ՝ ըստ սովորութեանը։ Պատասխանեցի իրեն թէ, դրամս շատ քիչ էր, և թէ չէի ուզեր մեծ կորուստ մը ընելու փորձութեան ենթարկուիլ։

Պանդոկ վերադարձիս, Բօլինային իմացուցի շահած գումարս, յայտարարելով միանգամայն թէ, որոշած եմ այլեւս չխաղալ իրեն համար։

— Ի՞նչ պատճառաւ, հարցուց մտահոգ։

— Որովհետեւ շատ նեղացուցիչ բան է, այս պայմաններուն տակ խաղալը։ Յետ այսու, միայն ես ինքզինքիս համար պիտի խաղամ։

— Իրաւունք ունիք, ոռւլէթը ձեր փրկութիւնն է, ըսաւ հեգնական ծիծաղով մը:

— Ար-դաւ-րեւ:

Ինչ կը վերաբերի միշտ շահելու յաւակնութեան, կը խոստովանիմ թէ, գուցէ տղայական մտայնութիւն մը եղած ըլլայ: Ինչ որ է... Կ'ուզեմ միայն որ զիս հանգիստ թողուն: Բօլինա Ալէքսանդրովնան օրուան շահուս կէսը ինձ թողուց, տաւջարկելով միանգամայն որ այս պայմաններով շարունակեմ խաղալ: Մերժեցի, ուրիշներուն համար խաղալու անկարելիութիւնը, ինչպէս և յանձնուած դրամը ապահովաբար կորսնցնելու պարագան տաւրկելով:

— Եւ սակայն, որքան ալ տխմար քան մը եղած ըլլայ, ես ալ միակ յոյսս ոռւլէթին վրայ դրած եմ: Հետեւաբար պէտք է անպայման ես ինձ համար խաղամ: Եւ կ'ուզեմ որ դո՛ւք կիսէք իմ շահս: Զպիտի մերժէք: Նկատողութիւններուս այլեւս կարեւորութիւն չտալով, Բօլինան հեռացաւ:

Գ.

Երէկ, ամբողջ օրը խաղի մասին քա՛ռ մը իսկ չփոխանակեցինք, աւելի ճիշդ, հետս խօսելէ կը խուսափէր: Չնւերը փոխուած էին. արհամարհանքով հետըս կը վերաբերուէր, հազիւ հազ իր քամահրոնքը զսպելով: Յայտնի էր թէ վիրաւորուած էր. բայց ինչպէս որ կանխաւ յայտարարեց, յարաբերութիւնն իս բոլորովին խզուած չէ, որովհետեւ տակաւին իմ ծառայութեանս կը կարօտի: Տարօրինակ քարեկամութիւն, զոր չեմ կրնար ըմբռնել, մանաւանդ սա՛ հըպարաութիւնը:

Դիտէ թէ կը սիրեմ զինքը բուռն սիրով, թոյլ կուտայ նոյն իսկ ոչ խօսիմ իրեն սիրոյս մասին. կտորելի՞ է երեւակայել ասկից աւելի շեշտուած անտարբերութիւն մը:

«Զգացումներդ զիս անտարբեր կը թողուն, կըրնաս անոնց մասին խօսիլ կամ բնաւ չխօսիլ. միեւնո՛յն բանն է»

Արդեօ՞ք:

Յաճախ իր անձնական դործերուն մասին կը խօսի հետս, բայց երբե՛ք կատարեալ անկեղծութեամբ: Արհամարհանքի նուրբ ձեւ մը ևս:

Իր կեանքին հետ առնչութիւն ունեցող կարգ մը պարագաներու բերմամբ ճանչցած է զիս, պարագանե՛ր, որոնք ամենէն աւելի զինքը անհանգիստ կ'ընեն, և որոնց մասին կարգ մը մանրամասնութիւններ հաղորդեց ինձ, որպէսզի յաջողի զիս շահագործել, իբրեւ յանձնակատար օգտագործելով: Իսկ այդ պարագաներուն զանազան դրուագներուն դալով, ոչինչ գիտցած եմ ցարդ: Այսուհանդերձ, եթէ զիս անձնական մտահոգութիւններովը վրդովուած տեսնէ, կը բարեհաճի կէս մը անկեղծ խօսքերով հանդարտեցնել զիս և ինձ դիտել կատարեալ միամտութեամբ:

Իբրեւ թէ ինք չէր կրնար՝ զիս շատ վտանգաւոր յանձնառութեանց մէջ գործածելով հանդերձ, հետս բացարձակ անկեղծութեամբ վերաբերուիլ:

Երեք շաբաթէ ի վեր, գիտէի թէ ոուլէթ զիս խաղալու պիտի մղէ, որովհետեւ իր խաղալը պատշաճ չէր: Իր դէմքի արայայտութենէն հասկցաւ թէ, ինչիւրը պարզ ցանկութենէ մը աւելի դրամ շահելու շեշտուած կարիքի մը շուրջ կը դառնար: Եւ սակայն, ի՞նչ բանի պիտի ծառայէր իրեն դրամը: Պէտք է նը-

պատակ մը ունեցած ըլլալ, ծրագի՛ր մը, որուն չեմ կրցած վերահասու ըլլալ, այսինքն թէ, կը գուշակեմ թէեւ, բայց վստահ չեմ:

Անտարակոյս, այն սուշնացուցիչ դերութիւնը, զոր ինձ կը պարտադրէ, իրաւունք կուտայ ինձ, զինքը բացարձակ կերպով հարցապնդելու: Քանի որ իրեն համար այսքան ոչինչ բան մըն եմ, պէտք չէ որ իմ կոշտ հետաքրքրութենէս վերաւորուի: Բայց եթէ թոյլ կուտայ որ զինքը հարցապնդեմ, միւս կողմէ, հարցումներս անպատասխանի կը թողու: Յաճախ հարցումներս իսկ չիմանալու կուգայ:

Երէկ, շատ խօսեցանք այն հեռագրին մասին, զոր չորս օր առաջ Բեթրապուրկ Ղրկեցինք, և որ մինչև ցարդ անպատասխանի մնացած է: Զօրավարը բացույտ կերպով մտահոգ և մտախոհ է: Ապահովաբար Պապուշքայի շուրջ կը դառնայ խնդիրը: Ֆրանսացին ալ անհանգիստ է: Երէկ իրիկուն, ընթրիքէն վերջը, երկար և լուրջ խօսակցութիւն մը ունեցաւ Զօրավարին հետ: Այդ մարդը, մեզ ամէնքիս հետ, չափազանց արհամարհանքով և հպարտութեամբ կը վերաբերուի: Որքան ճիշդ է «սեղանի կը կանչես, ոտքերը վրան կը դնէ» առածը: Նոյնիսկ Բօլիւսյին հետ, կոշտ ըսուելու չափ համարձակ կը վարուի: Այսուհանդերձ խմբական շրջադայութեանց հաճոյքէն չզրկուիր, կը մասնակցի ձիով պտոյտներու և քաղաքէն դուրս կատարուած արշաւանքներու: Զօրավարին հետ իր ծանօթութիւնը շատ հին է: Ժամանակին Ռուսաստանի մէջ, գործարան մը շահագործելու ծրագիրը ունէին:

Զգիտեմ թէ այս ծրագիրը ջո՛ւրը ինկաւ թէ տուկաւին կը հետապնդուի: Աւելին, և այս ալ ընտանե-

կան գաղտնիք մըն է, Ֆրանսացին, անցեալ տարի Զօրավարին երեսուն հազար ռուպլի փոխ տուաւ զինքը գթութարին կացութենէ մը փրկելով։ Կասկած չկայ թէ, այդ օրերուն, Զօրավարին ճակատագիրը իր ձեռքն էր, իր պաշտօնէն հեռանալու իրաւունքը առանց Կրիյէի օժանդակութեան կարենալ ձեռք բերելու համար սրոշ գումարի մը պէտք ունէր, զոր Ֆրանսացին հայթայթեց...

Բայց այժմ կարեւոր դերակատարը օրիորդ Պլանշըն է։ Ո՞վ է այս Օր. Պլանշ կոչուածը։ Կ'ըսեն թէ շատ բարձր դասու պատկանող Ֆրանսուէի մըն է։ Ինքն ու մայրը հսկայական հասարակութեան տէր են. մարքիզին ազդականուէին է, բայց շատ հեռաւոր։ Խօսքի նիւթ է նա'ւ այն իրողութիւնը թէ, իմ Բարիդ մեկնելէս աւաջ Օր. Պլանշ ու Ֆրանսացին աւելի պաշտօնական յարաբերութիւն մը ունէին իրարու հետ։ մինչդեռ այժմ այդ վերաբերմունքը բոլորովին անպաշտօն, աւելի աղտա, հետեւադար և աւելի անկեղծ է։ Արդեօ՞ք մեր գործերուն գէշ վիճակը տեսնելով է որ այլեւս յարաբերութիւնն ին քողարկելու պէտք չեն տեսներ։

Երեք օր առաջ, դիտեցի թէ Պր. Ասթլին ուշի ուշով Օր. Պլանշը և իր մայրը կը զննէր։ Զիրենք ճանչնալ կը թուի, կը կարծեմ նոյն իսկ թէ Անգլիացին և Ֆրանսացին իրարու բոլորովին անծանօթ ալ չեն։ Պր. Ասթլին այն օտարիճան խտփ բերան մէկն է որ կրնաս իրեն բոլոր գաղտնիքդ վստահիլ։ Գաղտնապահութիւնը իր խառնուածքէն կը բղխի։ Ֆրանսացին հազիւ թէ զինքը բարեւեց։ Ուրեմն վախնալու պատճառ մը չունի։ Հասկնալի է։ Բայց ինչո՞ւ համար օրիորդ Պլանշը զինքը չտեսնելու կը զարնէ, հակա-

առկ որ մարքիզը երէկ իրիկուն ինքզինքը մատնեց :
Ըստ խօսակցութեան ընթացքին թէ Մր. Ասթլիին
անհունօրէն հարուստ մէկն ոլլալը ի'նք գիտէր : Օրի-
որդ Պլանշին համար Պր. Ասթլիին նայելու առիթը
նեղկայացած էր . . . : Զօրավարը այլեւս իր մտահոգու-
թիւնը չկրնար զսպել : Բեթերսպուրկէն հեռագրի կը
սպասէ :

Բօլինան յայտնաբար կը զգուշանայ ինձմէ : Ես
ինքս ալ , անտարբերութիւն կը կեղծեմ : Կը խորհէի
թէ , վերջ ի վերջոյ , ինձ մօտիկութիւն պիտի ցոյց
տայ : Առ ի վրէժխնդրութիւն , երէկ և այսօր , ամբողջ
ուշադրութիւնս Օր. Պլանշի վրայ կեդրոնացուցի :

Խնդճ Զօրավարը : Կատարելապէս կորսուած է :
Յիսունընինգ տարեկանին , այս աստիճան բուռն կեր-
պով և այսպիսի կնոջ մը սիրահարուիլը , մէկու մը
համար որ երեք զաւակներու հայր է , այրիացած ,
պարտքերու առկ կքած , և նիւթապէս քայքայուած ,
իրաւ որ գծրախտութեանց ամենադառնն է : Օրիորդ
Պլանշը գեղեցիկ է . բայց պիտի հասկնամ զիս , երբ
ըսեմ թէ իր դէմքը անոնցմէ է որ ուղղակի վախ
կ'ազդէ : Ես , գոնէ այս տեսակ գեղեցկութիւններէն
միշտ վախ զգացած եմ :

Դասնընինգ տարեկան մը ըլլալու է , բարձրահա-
սակ , լայն ուսերով , հարուստ վիզով , թարմադեղ ,
խիստ սև և երկու գլուխ ծածկելու չափ առատ վար-
սերով : Դեղնօրակ աչքեր սև բիրբրով և անպատկառ
նայուածքով : Ծեփ-ճերմակ ատամներ և միշտ ներկը-
ւած շրթներ : Նախասիրած բոյրը՝ մուշկն է : Շատ
ճոխ և խիստ վայելուչ կը հաղուի : Ոտքերը և ձեռ-
քերը հրաշալի են . իսկ ձայնը՝ քիչ մը խեղդուկ
քօնթրալթօ : Երբե'մն , քրքջալիւր , ծիծաղած միջոցին

սպիտակ ակռաները ամբողջութեամբ կը ցուցադրէ։ Յաճախ լռակեաց է սակայն, նամանաւանդ Բօլինայի ներկայութեան։

Անուշ, դուցէ և անմիտ, բայց չափազանց խորամանկ կին մըն է։ Ապահովաբար շատ մը հովերգութիւններ ապրած է. մարքիզը, իր ազգականը չէ, իսկ մօրը գալով...

Այսու հանգերձ որոշ է իմէ Պերլէնի բարձր դասուէն հետ տմենօրեայ շփման մէջ էր։ Գալով մարքիզին, թէ և իր ազնուականութիւնը կասկածելի կը գտնեմ, բայց յայտնի է թէ ինքն ալ աշխարհիկ մէկն է, ինչպէս կ'ըսեն Մոսկուայի մէջ։ Իր Ֆրանսայի մէջ ունեցած վիճակը անծանօթ է ինձ. ըսողներ կան թէ, այդ կողմերը դղեակ մը ունի։ Տասնըհինգ օր առաջ շատ մը դէպքեր անցած դարձած ըլլալու են։ Բայց չեմ կտրծեր, թէ մինչև այսօրս վճռական համաձայնութիւն մը կայած ըլլայ Օր. Պլանշին և Զօրավարին միջև։ Եթէ, օրինակ, տեղեկանան թէ Պապուշքան մեռած է, օրիորդ Պլանշը... ինչքան պզգալի են այս բոլորը. որքան պիտի ուզէի այդ մարդիկը կշտամբել և ի՞նչ մեծ հաճոյքով։ Բայց կրնամ Բօլինան լքել։ Կրնամ զինքը փրկելու համար, իր շրջապատը լրտեսելէ հրաժարիլ։ Լրտեսութիւնը, իսկապէս դռնիկի բան է։ Բայց ի՞նչ հոգս է։

Պարոն Ասթլին ալ շատ մտահոգ գտայ. ապահովաբար Բօլինային սիրահարուած է։ Սիրոյ կրակէն բռնուած երկչոտ մարդ մը, իր մէկ նայուածքովը յաճախ, ինչե՛ր կրնայ լգտամել։ Ծիծաղելի և հետաքրքրական բան, ապահովաբար այս մարդը պիտի աշխատէր զեանին տակն անցնիլ, քան թէ իր լեբնովը ըսել այն, ինչ որ այնքան բացայայտօրէն իր նայուած-

քը կ'արտայայտէ: Յաճախ մեր շրջագայութեանց միջոցին մեզի կը հանդիպի և բարեւելով կ'անցնի, հակառակ որ մեզի միանալու հա՛ւար հոգի կուտայ: Երբ հրաւիրենք զինքը, կը մերժէ անմիջապէս:

Կայարանին մէջ, երաժշտութեան ունկնդրութայրը, մեզմէ քանի մը քայլ հեռուն կը կենայ, և եթէ աչքդ վեր առնելով շուրջդ դիտես, վստահաբար մերձաւորագոյն կ'ածանին վրայ կամ ծառատունկերու ետին, Պր. Ասթլիէն բան մը պիտի նշմարես:

Մինչև ցարդ, կը խորհէի թէ ինձ հետ խօսելու առիթը կը փնտռէր: Այս առաւօտ իրարու հանդիպեցանք և քանի մը բառ ալ փոխանակեցինք: Առանց նոյնիսկ ինձ բարիւոյս մը ըսելու, հետեւեալ կերպով խօսք բացաւ.

— Օրիորդ Պլանչին նման շատ կիներ տեսած եմ: Լոնց ու ինձ նայեցաւ նշանակալից կերպով: Ի՞նչ էր միտքը: Չգիտեմ. որովհետեւ ի պատասխան այն հարցումիս թէ՝ ի՞նչ ըսել կ'ուզէր, դուրսը օրօրելով և ազնիւ երեւոյթով մը պատասխանեց.

— Այսպէս է... Արդիօք օրիորդ Բօլինսոն ծաղիկները շատ կը սիրէ՞:

— Չգիտեմ:

— Ինչպէ՞ս, դէթ այս մէկն ալ չգիտէ՞ք:

— Հաւատացէք թէ ո՛չ:

— Հըմ, այդ պատասխաննիդ ինձ մտածել կուտայ:

Յետոյ՝ դիտովը զիս բարեւելով հեռացաւ:

Դ.

Օրս անհամ անցաւ: Երեկոյեան ժամը տասնըմէկն է: Սենեակս քաշուած յիշատակներս կը վերյիշեմ: Այս առաւօտ հարկ եղաւ Բօլինային համար ռուլէթ խաղալու երթալ: Հազար վեց հարիւր Ֆլօրէն առի իրմէ, բայց երկու պայմանաւ, նախ մերժեցի շահածս կիսելու իր առաջարկութիւնը, երկրորդ՝ պահանջեցի որ այս իրիկուն իսկ, ինձ պարզէ թէ ինչո՞ւ և որքա՞ն դրամ կ'ուզէ, որովհետեւ ակներեւ է թէ, բացառիկ կացութեան մը մատնուած է: Խոստացաւ վիճակը պատմել ու ես մեկնեցայ:

Խաղի դահլիճը ահագին բազմութիւն մը հաւաքւած էր: Օհ, անկուշտ և անարգ արարածներ սպըրդելով, խաղապետին քովերը դացի ու տեղ մը դռնելով սկսայ խաղալ: Նախ՝ խոհեմութեամբ, երկու երեք Ֆլօրէնէն աւելի չվտանգեցի: Աչքերս ալ չորս բացած, ուշադրութեամբ խաղին կը հետեւէի: Բառին իսկական առումով հաշիւ ըստած բանը խաղին մէջ բնաւ գոյութիւն չունի: Յետոյ այդ հաշիւը զուրկ է այն կարեւորութենէն, զոր իրեն կը վերագրեն արուեստավարժ խաղացողներ, որոնք չեն թերանար հարուածները խուզթի կտորի մը վրայ նօթագրելէ, հաւանականութեանց անվերջ հաշիւներ որոճալէ, և ըստ բախտի խաղացող հասարակ մահկանացուներու նման ալ կորսնցնելէ: Պր. Ասթլին դիպուածին նախասիրած ռիթմերուն վերաբերմամբ, չարք մը բացատրութիւններ տուաւ ինձ, յամառելով նախընտրելէ մերթ կարմիրը սեւէն, խմբի մը ալ սեւը՝ կարմիրէն, խաղին յաջորդական հարուածներու ընթացքին: Ամէն

տառաւոր, Մր. Ասթլին խաղասեղանի մը քովը կը նստի, առանց սակայն խաղին մասնակից ըլլալու:

Ամբողջ ունեցած դրամս, չստ չանցած կորսնցուցի: Նախ «զոյգ»ին վրայ 200 ֆլորէն խաղացի ու շահեցայ, յետոյ կրկին խաղացի, և երեք անգամ շահեցայ: Հեռանալու ժամը հասած էր այլեւս, բայց անո՛ր տարօրինակ ցանկութիւն մը դրուեց զիս:

Բաղդը գրգռելու, անոր կամքին դէմ երթալու մասնաւոր փափաք մը ունէի կարծես: Մեծագոյն գումարը, զոր ներելի էր խաղալ, խաղա՛ցի և կորսնցուցի: Քովս մնացածն ալ «զոյգ»ին վրայ դրի ու խաղասարահէն հեռացայ խելակորոյս մարդու մը պէս: Ընթրիքէն պահ մը առաջ միայն այս կորուստին մասին Բօլինային խօսեցայ, մինչև այդ պահը դարաստանին մէջ թափառելէ յետոյ:

Ընթրիքի պահուն գերադրդուած վիճակ մը ունէի: Յրանսացին ու Օր. Պլանշը հոն էին: Եւ արկածախնդրութեանս վերահասու եղան: Օրիորդը առաւօտուն խաղասրահն էր և Այս անգամ աւելի ուշադիր գտնուեցու ինձ հանդէպ: Գալով Յրանսացիին, ուղղակի ինձ մօտենալով հարցուց թէ կորսնցուցած դրամս արդեօք ի՞մա էր: Կարծեմ թէ Բօլինայէն կը կտակածի: Հաստատական պատասխան տուի: Զօրավորը շատ դարմացաւ. ուսկի՛ց այդքան դրամ գտած կրնայի ըլլալ: Բացառրեցի թէ, նախ 100 ֆլորէնով խաղալ սկսայ. թէ յաջորդական վեց-եօթը հարուածները, կրկնապատկելով ինձ ապահովեցին հինգ-վեց հազար ֆլորէն, որոնք երկու ձեռքով կորսնցուցի: Ըսածներս շատ ալ ճշդնման էին: Այս բացառութիւններս տուած միջոցիս, Բօլինային կը նայէի, առանց սակայն իր դիմադրին վրայ բան մը կարենալ

կարդալու: Ինքն ալ չընդմիջեց զիս. եզրակացուցի ուրեմն թէ, հարկ էր մեր համաձայնութիւնը դադարնի պահել:

Ամէն պարագայի բացատրութիւն մը կը պարտի ինձ, քանի որ խոստացաւ ալ: Զօրավարը ուրիշ դիտողութիւն չըրաւ: Կարծեմ Ֆրանսացիի՝ հետ տաք վիճաբանութիւն մը ունեցած է: Քովի սենեակներէն մէկը քաշուած, ողեւորութեամբ կը խօսէին: Ֆրանսացին դուրս ելած միջոցին յայտնապէս բարկացած կը թուէր:

Երեկոյթին, ինձ ըսաւ թէ պէտք էր աւելի խելացի գտնուիլ ու աւելցուց.

— Արդէն Ռուսերուն մեծ մասը խաղալ չի գիտեր:

— Ընդհակառակը, միայն Ռուսերը խաղալ գիտեն պատասխանեցի ես:

Արհամարհանքով մը ինձ նայեցաւ:

— Դիտեցէք թէ, ըսի իրեն, ճշմարտութիւնը իմ կողմն է, վասնզի ռուսերը իբրեւ խաղամոլ պանծացընելով, զիրենք աւելի կ'անարգեմ քան թէ կը գովարանեմ:

— Բայց ի՞նչ բանի վրայ կը հիմնէք ձեր կարծիքը, հարցուց:

— Այն իրողութեան վրայ թէ, արեւմուտքի մարդուն բարոյական տաանաբանեային հիմը, դրամ գիզել գիտնալ է:

Ա՛րդ, Ռուսը ոչ միայն դրամագլուխ դիզելու անկարող է, այլ մանաւանդ, ունեցածն ալ առանց սխաթեմի և ընդվզեցուցիչ կերպով ձեռքէ կը հանէ: Եւ սակայն ամէն մարդու պէս ինքն ալ դրամի պէտք ունի և ունիւթի նման, երկու ժամուան մէջ հարըս-

տանալու միջոցները զինքը կը հրապուրեն : Բայց կատարելապէս ըստ բախտի կը խաղայ ու կը կորսնցնէ :

— Ծիշդ է, ըսու Ֆրանսացին :

— Ո՛չ, ճի՛շդ չէ, և պէտք է ամէնաք ձեր հայրենակիցներու մասին այսպիսի կարծիք մը գոյացուցած ըլլալնուդ համար, նկատեց Զօրավարը խստութեամբ :

— Բայց շնորհք ըրէք, պատասխանեցի իրեն. մի՞թէ Ռուսերու անփութութիւնը Գերմանացիներու պատուաւոր աշխատանքին աւելի ազնիւ չէ՞ :

— Ի՛նչ անմիտ գողափար, գոչեց Զօրավարը :

— Եւ ի՛նչ ռուսական մտածելակերպ, աւելցուց Ֆրանսացին :

Եւ՝ շատ գոհ, կ'ուզէի զայրացնել երկուքն ալ. սկսայ :

— Իմ հաշւոյս, պիտի նախընտրէի ամբողջ կեանքըս թափառիլ և Խըրխըղներու վրաններուն տակը գիշերել, քան թէ ծնրագրել Գերմանացիներու կռուքին առջև :

— Ի՛նչ կռուք, հարց տուաւ Զօրավարը, որ կը սկսէր լրջօրէն բարկանալ :

— Հարատւութեան : Տարիքով շատ մեծ չեմ, բայց ինչ որ տեսած եմ այս մարդկանց մօտ, իմ թաթարական բնոյթս կ'ըմբոստացնէ : Աստուծոյ սիրոյն, այդպիսի առաքիլութիւններ պակաս ըլլան. առիթը ունեցայ այս մօտերը կարճ պտոյտ մը ընելու :

Ապրելակերպ մը ունին, որ հարազատօրէն կը պատշաճի բարոյագիտական դրքոյկներով քարոզուած սկզբունքներուն, — այդ պզտիկ և պատկերազարդ գերմաներէն դրքոյկները հարկաւ տեսած ըլլալու էք — Իւրաքանչիւր տան մէջ շատ առաքինի և չափազանց

պատուաւոր վաթիւ մը կայ, այնքան պատուաւոր և այնքան առաքինի որ, կարելի չէ իրեն առանց սարսուռի մօտենալ:

Իրիկունները հաւաքաբար բարոյադիտական գիրքեր կը կարդան: Տան շուրջ բոլորը կը լսուի, կասկենիներու մէջէն, հողմերու աղմուկը: Վերջալոյսի արեգակը երդիքը կը բոցավառէ, ու ամէն ինչ գերազանցապէս ընտանեկան և բանաստեղծական է... Մի զայրանաք, Զօրավար, և թոյլ տուէք որ, որքան կարելի է խօսելու կերպիս ամենազգայուն ձեւը օգտագործեմ: Ես ալ կը յիշեմ թէ, հանգուցեալ հայրս, իր փոքրիկ պարսէզին մէջ, թմբինիներու շուքին տակ, արեւոտ օրերուն, մեզի՝ այսինքն մօրս և ինձ, այսպիսի գիրքեր կը կարդար... Արդ, այս երկրին մէջ ամէն մէկ ընտանիք իր վաթիւին շնորհիւ բացարձակ գերութեան ենթարկուած է: Բոլորը եզան մը պէս կ'աշխատին ու հրեայի մը նման ալ կը խնայեն: Վաթիւը արգէն որոշ քանակութեամբ ֆլօրէն հաւաքած է և կը խորհի իր հողերուն հետ, իր անդրանիկ զաւկին փոխանցել:

Մթերուած հարստութենէն բոն մը չպահսեցնելու համար, աղջկանը դրամօժիտ չտար, խեղճ աղջիկը որ կուսութեան մէջ էր պառաւնայ: Եւ վերջապէս, կրտսեր զաւակը իբրեւ սպասուոր կամ զինուոր կը ծախուի ու հասոյթը կ'աւելցուի դրամագլխին վրայ:

Հաւատացէք թէ ա՛յս այսպէս է: Շատ լաւ գիտեմ: Ու այս բոլորը կ'ըլլան յանուն պատուաւորութեան, կրտսեր զաւակը ինքն իսկ կը պատմէ թէ, զինքը յանուն պատուաւորութեան, վաճառած են: Ի՞նչ կուզէք ասկից աւելի գեղեցիկ: Զո՛հ սպանդանոց տաւած ըլլալուն հրճուանքը ունի: Մի՛ կարծէք թէ անդրանիկն ալ աւելի երջանիկ է: Տեղ մը իր ամալ-եկնը ունի որուն հետ սրտով թէեւ միացած, բայց չկրնար ամուսնանալ, վասնզի ըստ բաւականի ֆլօրէն չունի: Եւ երկուքն ալ, անկեղծօրէն և առաքինութեամբ կը սպասեն: Ժպիտը իրենց չրթներուն սպանդանոց կելթան: Ամալեկին այտերը կ'սկսին թառամիլ: Ոտքի վրայ կը չորնայ: Քի՛չ մը ևս համբերութիւն, Քսան տարիէն հարստութիւնը դիզուած, ֆլօրէնները պատուաւորապէս և առաքինիօրէն հաւաքուած կ'ըլլան: Այն ժամանակ վարքերը պիտի օրհնէ իր զաւակը, քառասուն տարուան երիտասարդ մը, և ամալեկնը, երեսունըինգ տարեկան տափակ կուրծքով և կարմիր քիթով երիտասարդուհի մը: Այսպէ՛ս, պիտի լայ, բարոյագիրք պիտի կարգայ և վերջապէս... պիտի մեռնի: Անդրանիկը, իր կարգին առաքինի վաքեր մը պիտի հանդիսանայ, ու միեւնոյն պատմութիւնը պիտի վերսկսի: Յիսուն կամ եօթանասուն տարուան ընթացքին առաջին վաքերին թուը պիտի չարունակէ գործը, պիտի հաւաքէ խոշոր գրամագը-

լուխ մը և պիտի փոխանցէ իր զաւկին: Ասիկա ալ՝
իրենինն ու հինգ կամ վեց սերունդ յետոյ կը ծնի
ահաւաստիկ պարոն Ռոչիլտը կամ Հօբ և ընկ.ը և կամ
ստատանան գլխէ թէ ո՞վ: Ի՞նչ հոյակապ պատկեր: Ա-
հաւաստիկ երկու հարիւր տարիներու համբերութեան
իմաստութեան, պատուաւորութեան, նկարագրի և
վճռակոնութեան արդիւնքը... և արագիւն ալ տա-
նիքին վրայ: Աւելի ի՞նչ կ'ուզէք: Այս չնորհքով
մարդիկը իրաւունք ունին «տպիրատ» անուանելու
այն ամէնքը, որոնք իրենց նման չեն դիզեր: Արդ,
ես կը նախընտրեմ օրս-օր ընել ռուսական ձեւով: Չեմ
ուզեր հինգ սերունդ վերջ Հօբ և ընկ. ըլլալ: Հիմա
անմիջապէս դրամի պէտք ունիմ: Ինքզինքս իմ դրա-
մէս կը նախընտրեմ... վերջապէս, թերեւս կը սխա-
լիմ, բայց և այնպէս, ասոնք են իմ համոզութիւններս:

— Փոյթս չէ, պատասխանեց Զօրավարը մտախոհ.
ինչ որ անվիճելի է՝ խաղալու ահաւոր կերպ մը ու-
նիք: Չեր ինքնամոռացման համար, ինչ որ քիչ
կ'արտօնուի...

Կիսատ թողուց: Յրանաացին անփութութեամբ
իրեն կ'ունկընդդէր: Ապահովաբար գիտ հասկցած չէր:
Բօլինան հպարտ անտարբերութեամբ ինձ կը նայէր
և ոչ ոքի մտիկ չէր ընէր:

Ե.

Բօլինան չափազանց մտածկոտ էր։ Ժաչէն անմիջապէս յետոյ, թոյլ տուաւ որ իրեն ընկերանամ, արդաքը առինք ու դարսատան դռները։

Ե՛ս, ջղայնացած վիճակ մը ունէի։ Չկարողացայ ինքզինքս դնել և հետեւեալ հարցումը ըրի իրեն։

— Ինչո՞ւ համար ձեր մարքիդ տը Կիւյէն, այդ փոքրիկ Ֆրանսացին, ձեզի չընկերանար երբ դուքս կ'ելլէք, ու ամբողջ օրեր, առանց բառ մը խօսի փոխանակելու կ'անցնէք։

— Որովհետեւ թշուառականին մէկն է պատասխանեց տարօրինակ ձայնով։

Մարքիդին մասին իր արտայայտուելիլը երբե՛ք լսած չէի։ Ա՛յլ չերկարեցի։ Բաւական էր այսքանը, ամէն ինչ հասկնալու համար։

— Նշմարեցի՞ք թէ Զօրավարին հետ այս օրերս լաւ յարաբերութեան մէջ է։

— Կ'ուզէ՞ք ամէն բան գիտնալ։ Զօրավարը իր ճանկերուն մէջն է։ Եթէ Պապուշքան չուտով չմեռնի, Ֆրանսացին պիտի սկստականայնէ բոլոր այն արժեթուղիները, որոնք իր մօտ աւանդ կը մնան։

— Այդ բոլորը թէեւ կը խօսուէր բայց կացութեան այս աստիճան ծանրակշիռ հանգամանքը մտքէս իսկ չէր անցներ։ Բայց այդ պարագային Պլանշը կ'առնէ ու կը քալէ։ Այլեւս «Տիկին Զօրավարուհի» չպիտի էւզէ ըլլալ։ Զօրավարը պիտի լքէ, ան ալ անձնասպան պիտի ըլլայ։

— Շատ կարելի է :

— Ի՞նչ լաւ է այսպէս, որքան անկեղծութեամբ կը խօսիք, չըսէ՞ք թէ այլեւս այդ կինը, դրամի համար Զօրավարին հետ ամուսնանալու իր ծրագիրը պիտի չքողարկէ : Ծեքծեքումներն ալ վերջ պիտի գտնեն : Հապա Պապուշքան «մեռա՞ւ թէ ո՛չ» : գիտնալու համար հեռագիր հեռագրի վրայ կը տեղացնէին . այնպէս չէ՞ :

— Շատ ուրախ էք : Արդեօք ձեր դրամի կորուստըն է որ այս աստիճան չէնչող կը դարձնէ ձեզ :

— Կորսնցնելու համար չոռւի՞ք զայն միթէ, ուրիշներու համար, եթէ նոյն իսկ անոնցմէ մէկն ալ գուք ըլլաք, չեմ կրնար խաղալ : Յաջողութեան մասին կասկածս ձեզի յայտնած էի արդէն : Ըսէ՞ք խնդրեմ թէ շատ նեղուած էք ձեր ունեցածը ամբողջութեամբ կորսնցնելով : Եւ ի՞նչ նպատակի համար այդքան դրամ ունենալ կը ցանկաք :

— Ինչո՞ւ ստկայն այդ բոլոր հարցումները :

— Որովհետեւ խոստացաք բացատրուիլ : Լաւ, լսեցէ՛ք, բացարձակապէս համոզուած եմ թէ, երբ ես՝, իմ հաշույս խաղամ անպայման պիտի շահիմ : Քովս հարիւր քսան ֆլօրէն ունիմ : Շահած պարագայիս, որքան որ կ'ուզէք պէտք է առնէք... : Հեզնական ծամածռութեամբ մը երեսս նայեցաւ :

— Թող իմ առաջարկս չվիրաւորէ ձեզ : Այնքան ոչինչ բան մըն եմ ձեզի համար որ, կրնաք նոյն իսկ ինձմէ դրամ ալ ընդունիլ, իմ մէկ նուէրս, կարեւորութիւն չունեցող բան մըն է : Մանաւանդ որ ձեր դրամը խաղալով կորսնցուցի : Արագ ակնարկ մը պըտըտցուց վրաս : Հեզնական ոճս կը գրգռէր զինքը : Խօսակցութիւնը ընդմիջելով :

— Անձնական գործերս ձեզ չեն վերաբերիր։
Բացառութիւն կը պահանջէք. ահա առիկ. — պարտք
ունիմ. Փոխ դրամ առած եմ, պէտք է վերադարձնեմ։
Այն յիմար մտածումն ունէի թէ, խաղալով ապահո-
վար պիտի շահէի։ Թէ ինչո՞ւ այսպէս կը խորհէի, ես
ալ չգիտեմ։ Այսուհանդերձ համոզուեմ այս էր։ Ո՞վ
գիտէ, դուքէ բազդս տասկ կամեցաւ, կարելի է
ընտրութիւնս ճիշդ չըրի։

— Թերեւս հարկ էր ձեզի շահիլ ա՛յնպէս, ինչպէս
ծովամոյն մէկը որ ծփացող յարդի շիւղի մը կը կռուի։
Բայց ճիշդ խեղդուելու պահուն է ո՞ր մարդ յարդի
շիւղը գերան կը տեսնէ։

— Բայց դուք ինչո՞ւ ինքզինքնիդ մէջ կը նե-
տէք։ Տասնըհինգ օր առաջ, վստահօրէն կը կրկնէիք
թէ անպայման կերպով պիտի շահէիք, թէ պէտք չէր
ձեզ յիմար նկատել, թէ լուրջ կ'ըսէիք։ Արդարեւ
լրջութեամբ կը խօսէիք. ձեր խօսքերուն մէջ ոչինչ
կար ծիծաղելի։

— Ճշմարիտ է, պատասխանեցի մտածկոտ։ Վըս-
տահ եմ թէ, երբ ես ինծի համար խաղամ, պիտի շա-
հիմ։

— Ուսկի՞ց այդ վստահութիւնը։

— Գուցէ տնոր համար որ պէտք է շահիմ. թե-
րեւս իմ միակ ելքս ալ այդ ըլլայ...

— Ուրեմն դո՞ւք ալ շատ դրամի պէտք ունիք։
Բայց այս ի՞նչ նախապաշարեալ մարդու համոզում է։

— Արդեօ՞ք, թէ՞ ինչ կրնամ ընել ես, առատ դը-
րամով։

— Այդ ինձ չվերաբերիր, բայց եթէ կ'ուզէք
միտքս պարզեմ, Հարստութիւն մը ունենալու ի՞նչ
լուրջ պատճառ մը կրնաք ունենալ։ Ի՞նչ պիտի ընէիք

այդ դուժարով: Անկանոն և անկայուն մարդուն մէկն էք: Ձեզ երբեք լուրջ վիճակի մէջ տեսած չեմ:

— Ի դէպ, ընդմիջեցի ես, պարտք մը ունիք և բաւական ալ խոշորկէկ: Ձեր պարտապահանջը ֆրանսացին չէ՞ արդեօք:

— Այսօր բացառիկ կերպով անհանդուրժելի էք: Գինով չըլլաք:

— Գիտէք թէ, ինձ թոյլատրուած է խիստ անկեղծօրէն և ի հարկին ձեզ ընդմիջելու դնով խօսիլ: Կը կրկնեմ դարձեալ: Ձեր ստրուկն եմ. իսկ ստրուկի մը առջև չեն կարմրիր:

— Ի՞նչ անմտութիւն. երբե՛ք չեմ բաժնեւոր ձեր այդ տեսութիւնը:

— Ըսած չե՞մ թէ ինքզինքս երջանիկ կը նկատեմ ձեր ստրուկը ըլլալով: Լաւ յիշեցէ՛ք. կը խօսիմ իրողութեան մը մասին որ կամքէս անկախ է:

— Անկե՛ղծ. ըսէք թէ ի՞նչ ընելու համար կ'ուզէք դրամ ունենալ:

— Գիտնալու ի՞նչ պէտք ունիք ստկայն:

— Դո՛ւք գիտէք:

Անբացատրելի հպարտութեամբ մը գլուխը վեր առաւ:

— Ստրկութեան մասին իմ տեսակէտս չէք բաժնեւոր, բայց կը կիրարկէ՛ք. «Պատասխանէ՛ քոյց մի դատեր»: Այդպէս թող ըլլայ: Կը հարցնէք թէ ի՞նչ է դրամի պէտք ունիմ: Որովհետեւ դրամը միակ անդիմադրելի ոյժն է:

— Կ'ըմբռնեմ, բայց ուշադրութիւն ըրէ՛ք, վերջի վերջոյ պիտի յիմարանա՛ք: Դէպի ճակատագրապաշտութիւն կ'ընթանաք: Այսու հանդերձ ապահով եմ թէ ուրիշ նպատակ մըն ալ ունենալու էք: Խօսեցէ՛ք առանց վերապահութեան, այդպէս կը փափաքիմ:

Ինք զայրանալու պատրաստ էր, ինչ որ ինձ անօհուհորէն հաճոյք կը պատճառէր: Ես, չափազանց ուրախ էի այսքան խիստ կերպով հարցուփորձելուն համար զիս:

— Այո՛, նսրտակ մը ունիմ, պատասխանեցի. բայց չեմ կրնար ձեզի յայտնել. եւ կամ... ըսեմ... պարզապէս անոր համար որ, դրամով նոյն իսկ ձեզի համար մարդ մը պիտի ըլլամ:

— Պահ, թէ ինչպէ՞ս:

— Ինչպէ՞ս: Չէք հասկնա՞ր թէ ի՛նչ ձեւով պիտի կարողանամ, ստրուկէ մը տարբեր բան մը ըլլալ:

— Չէ՞ք ըսեր թէ, այդ ստրկութիւնը ձեր երջանկութիւնն իսկ է: Ես ինքս կը խորհէի ա՛յդ:

— Ահ, կը խորհէիք ուրեմն. գոչեցի ուրախութեամբ: Ձեր այդ միամտութիւնը հաճելի կը դտնեմ: Էհ, ուրեմն այս ստրկութիւնը իմ ուրախութիւնս է: Անարգութեան վերջին աստիճանին իջնելու այս վայելքը կայ եւ իրական է: Կը խորհիմ յաճախ թէ խարազանը պէտք է թաղցնէ խորհրդաւոր վայելքներ: Ես կ'ուզեմ ուրիշ հաճոյքներ փորձել: Քիչ առաջ, ճաշի պահուն, ձեր ներկայութեան, Զօրավարը ինձ ազդարարութիւններ կ'ուղղէր: Տարեկան ինձ յատկացուցած եօթը հարիւր ռուպլին, զոր գուցէ երբեք չպիտի վճարէ, այդ ընելու իրաւունքը կուտայ իրեն: Տը կրեյյէ մարքիզը յօնքերը շատ կը բարձրացնէ երբ տեսնէ զիս, միաժամանակ չտեսնելու ալ կուգայ: Բայց զիտէ՞ք թէ օր մը իր քիթէն բռնելու յիմար բաղձանքն ալ ունիմ:

— Ի՛նչ անպատկառութիւն: Ամէն վիճակի մէջ մարդիկ կրնան պահել իրենց արժանապատուութիւնը: Տառապանքը պէտք է մեզ բարձրացնէ, փոխանակ գոհակացնելու:

— Գեղեցիկ գլիշէն, կատարելապէս վոտա՞հ էք սակայն թէ, պիտի կրնամ արժանապատուութիւնս բարձր բռնել: Թերեւս պատուաւոր մէկն եմ, բայց ինքզինքս բարձր պահելու խնդիրը տարբեր է: Ռուսերը այսպէս են, վասնզի խիստ ճոխութեամբ և շատ ընդհանրական կերպով մենք տաղանդի պէտք ունինք, մեր յատկութիւններուն միացած կարեւոր կէտին վերայ կեդրոնացնելու համար: Թերեւս միայն Ֆրանսացիներն են որ գիտեն ինքզինքնին բարձր ցոյց տալ, առանց սակայն ուէ արժէք ներկայացնելու: Ահա թէ ինչո՞ւ համար, հանրային կեանքը այնքան կարեւոր է իրենց համար: Ֆրանսացի մը իսկական անարգանք մը կը մարսէ, սրտի վիրաւորանքի մը կը հանդուրժէ, պայմանաւ որ այդ վիրաւորանքը կամ անարգանքը հրապարակաւ չըլլայ: Բայց քթին պոնդ մը, ահա՛ թէ ի՞նչ բանի չի հանդուրժեր, վասնզի այս մէկը իրեն համար պատշաճութեան օրէնքներու բռնաբարձրմըն է: Ահաւասիկ թէ ինչո՞ւ մեր աղջիկները այնքան շատ կը սիրեն Ֆրանսացիները, որոնց այս գեղեցիկ ընթացքը կ'առնինքնէ զիրենք: Կօլակա՛ն աքաղաղը ըստ իս, ինչպէս գիտէ՛ք, այս կարգի ընթացք մը... Մնաց որ, ես կին մը չեմ և թերեւս աքաղաղն ալ իր կարգին իրաւունք ունի:

Բայց շատ հեռուները չգացի՞ արդեօք: Դուք ալ չէք ընդմիջեր դեռ: Երբ ձեզի կը խօսիմ, կը փափաքիմ ամէն ինչ ըսել, ամէն ինչ, և այսպէսով ալ յարգանքի արտայայտութեանս մէջ կը թերաւամ: Կը խոստովանիմ թէ, ես ինծի համար մասնաւոր վարքագիծ մը չունիմ: Զուենիմ նաև ոչ մէկ յատկութիւն: Իմ մէջս տմէն ինչ կառած, մեռած է, և գիտէ՛ք թէ ինչո՞ւ համար: Մարդկային ուէէ մտածում ուղեղիս

մէջ կանգ չառնելու։ Չգիտեմ թէ այս երկրի վրայ, ըլլալ Ռուսաստանի մէջ թէ հոս, ի՞նչ կ'ընեն մարդիկ։ Չէ՞ որ Տրէզորայէն կը վերադառնամ։ Արդ, չըտեսա՞յ այդ քաղաքը։ Գիտէ՞ք անշուշտ թէ ի՞նչ բան զիս կը դբաղեցնէ։ Եւ որովհետեւ ո՛չ մէկ յոյս կը տա՞ծեմ, ու ձեր աչքին առջև զէրօ մըն եմ, անկեղծօրէն արտայայտուելէ ալ չեմ քաշուիր։ Միայն ձեզ կը տեսնեմ ամէն տեղ, իսկ անկից անդին հոգս չէ։ Առանց գիտնալու ինչո՞ւ կը սիրեմ ձեզ։ Շատ կարելի է որ դուք ալ բնաւ գեղեցիկ չըլլաք։ Երեւակայեցէ՛ք թէ ձեր գեղեցիկ կամ տգեղ ըլլալը իսկապէս ինձ անծանօթ է։ Սրտին համար, անշուշտ թէ վատ, իսկ մըտքին համար՝ անազնիւ բան է այս։

— Ապահովաբար զիս գնել ուղեւորուդ պատճառը այդ է։

— Ձեզ գնե՛լ, որոտացի։ Այդ ի՞նչ խօսք է։

— Ինքզինքնիդ մի՛ հակասէք։ Եթէ ռուլէթի մէջ շահելիք ձեր խոշոր գումարներով զիս ծախու առնել չէ՞ք ուղեր, գէթ կ'ուզէ՞ք իմ համարումիս տիրանալ։

— Բոլորովին ճիշդ չէ ըսածնիդ։ Արդէն ձեզի ըսած եմ թէ, ինձ համար բացատրուելը դժուար է։ Շատախօսութիւնս թող ձեզ չզայրացնէ։ Շատ լաւ գիտէ՞ք թէ ինծի հանդէպ ներողամիտ կը գտնուին, որովհետեւ յիմարին մէկն եմ, և յետոյ... եթէ կ'ուզէ՞ք բարկացէ՛ք ալ։ Ամէն իրիկուն, վերը, սենեակիս մէջ, կը բաւէ որ վերյիշեմ ձեր չըջողգեստին շօշափումը, կրուիներս կրծելու համար։ Ա՛յս ալ կը զայրացնէ ձեզ։ Շատ բարի, ձեր դերին, ստրուկն եմ, օգտուեցէ՛ք, օգտուեցէ՛ք այս պատեհութենէն... Հաւանաբար օր մը սպաննեմ ձեզ։ Պիտի սպաննեմ ոչ թէ

անոր համար որ դադրած եմ ձեզ սիրելի և կամ նա-
խանձոտ մէկը դարձած, այլ անոր համար որ, յաճախ
ձեզ հուժ հուժ ուտելու ցանկութիւնը կ'ունենամ. կը
խնդաք հիմա, չէ՞:

— Երբե՛ք, ըսաւ զայթակղած ձեւով մը, և կ'ար-
դիւնեմ ձեզ այլեւս խօսելի:

Զայրոյթէն չունչը բռնուած, կանգ առաւ: Օ՛հ,
Տէր Աստուած, չգիտեմ թէ գեղեցիկ է թէ ոչ: Միայն
թէ այնքան կ'ուզեմ դիտել զինքը, շիտակ ու ան-
շարժ, դէմս՝ բարկածայթ կանգնած: Ահա թէ ինչո՞ւ
յաճախ իր բարկութիւնը դրդուելով հաճոյք կը զգամ:
Թերեւս ինք անդրադարձած է այս իրողութեան և
իր զայրոյթը՝ ձեւական է: Անմիջապէս իրեն պարզե-
ցի այս դիտողութիւնը:

— Դուք կեղտոտ արարած մըն էք, գոռաց դար-
չանքով:

— Կարեւորութիւն չունի, բայց դիտէ՛ք թէ,
ձեզի համար վտանգաւոր բան է ինձ հետ միմալ
պտտիլը: Յաճախ կը մղուիմ ձեզ ծեծելու, կողերնիդ
կոտրելու, խեղդամահ ընելու: Կը խորհի՞ք թէ միմ-
չեւ այդտեղուանքը պիտի հասնիմ: Եւ կամ բռնու-
տենդի տագնապի մը մատնուիմ: Ի՞նչ արժէք ունի ձեր
բարկութիւնը: Յուսահատօրէն կը խօսիմ և եթէ
սպաննեմ ձեզ, պէտք է որ ես ալ ինքնասպան ըլլամ:
Այդ պարագային կարելի եղած դանդաղութեամբ պի-
տի անձնասպան ըլլամ, դէթ ձեզի հետ այդ ցաւը
չբաժնելու համար: Այս բոլորէն յետոյ, ինչպէ՞ս
կուզէք որ ճակատադրուպաշտ մէկը չըլլամ: Կը յիշէ՛ք
թէ, Շլաթէնպէրկի վրայ ըսի ձեզի. Ձեր մէկ հրամա-
նովը, պատրաստ եմ դահավիժելու, Կը կարծէ՞ք թէ
պիտի նետուէի:

— Ի՛նչ անմիտ խօսքեր :

— Անմիտ թէ հանճարեղ, միեւնոյն բանն է, բաւական է որ խօսիմ : Վասնզի ձեր քովը պէտք է որ խօսիմ, անվերջ խօսիմ : Զեր ներկայութեան, մեծամտութիւն չմտար վրաս...

— Ինչո՞ւ պիտի ուզէի մղել ձեզ Շլափէնպէրկէն վար գահավիժելու : Բոլորովին անօգուտ բան է :

— Օհ, ձայնի ի՛նչ հրաշագեղ ելեւէջ : Որքա՛ն լաւ արտասանեցիք այդ խօսքը : Եւ որքա՛ն վիրաւորոնք այդ հրաշագեղ «անօգուտ» բառին մէջ : Շատ լաւ կը հասկնամ ձեզ. անօգուտ, կ'ըսէի՞ք : Բայց հաճոյքը միշտ ալ օգտակար է : Ազդեցութեան հարազատ դրժածութիւնը հաճոյք մը չէ՞ միթէ : Ծանձ մը կը սպաննէք, մարդ մը Շլափէնպէրկէն վար կը դիտօրէք, ահա՛ հաճոյքնե՛ր : Այրը բնազդօրէն բռնակալ, իսկ կիինը՝ դահիճ է : Ի մասնաւորի դո՛ւք, չափաբազանց շատ կը սիրէք մարդ չարչարելը :

Խորունկ ուշադրութեամբ կը դիտէր զիս :

Դիմագիծս, անտարակոյս թէ կ'արտայայտէր այն բոլոր արատաւոց կիրքերը, որոնց անձնատուր եղած էի : Կը զգայի թէ աչքերս արիւնով կ'ուռնին, և փրփուրը կը թռջէ շրթներս : Անշուշտ Շլէնպէրկէն վար պիտի նետուէի. այո՛, այո՛ : Եթէ իր բերանը «նետուեցէ՛ք» հրամանը արձակէր, արդէն նետուած պիտի ըլլայի...

Կը վերյիշեմ բառ տա բառ այդ խօսակցութիւնը :

— Ինչո՞ւ պիտի հաւատայի ձեր խօսքին, ըսաւ արհամարհանքի, խորամանկութեան և հպարտութեան այնպիսի ազդու շեշտով մը, որ քիչ մնաց մղէր զիս, նոյն վայրկեանին տեղն ու տեղը զինքը սպաննելու :

Այո՛ հաճոյքով պիտի խղիխղէի...

— Չափազանց վատ մէկը չէ՞ք միթէ, յարեց յանկարծ :

— Թերեւէս : Երբեք այդ մասին մտածած չունիմ :

— Եթէ ձեզի ըսէի, «սպաննեցէ՛ք սա՛ մարդը» պիտի սպաննէի՞ք :

— Օրինակի համար, ո՞վ :

— Ով որ ուզեմ :

— Հը, փոքրիկ Ֆրանսացիին կ'ականարկէ՛ք չէ՞ :

— Մի՛ հարցուիորձէ՛ք, այլ պատասխանեցէ՛ք : Պիտի սպաննէ՞ք այն մէկը, զոր պիտի մատնանշեմ ձեզ : Կ'ուզեմ գիտնալ թէ քիչ առաջուան ձեր խօսքերը ո՞ր աստիճանի լուրջ են :

Այնպիսի լրջութեամբ և այնքան անհամբերութեամբ պատասխանիս կը սպասէր որ, ինքզինքս խըռոված զգացի :

— Պիտի ըսէ՞ք վերջապէս թէ ինչ կ'անցնի կը դառնայ այս տեղ, այս պահուստ պոռացի ես : Կը վախնա՞ք ինձմէ : Ահաւո՛ր աղէտի մը վերահաս ըլլալը շատ յստակ կը տեսնեմ : Կործանած, խելքը կորսնցուցած, և տնայաղթելի կիրքերով անձնատուր մէկու մը որդեգիրն էք : Ես ահա՛, դուք ալ, այդ թշուառական Ֆրանսացիին խորհրդաւոր ազդեցութեանը ենթակայ : Ու հիմա, լրջօրէն այսպիսի հարցի մը առջեւ կը դնէք զիս... Սակայն... Տակաւին ուրիշ բաներ ունիմ գիտնալիք... Չէ՞ք կրնար, գէթ մէկ անգամալ, հետս անկեղծօրէն խօսիլ :

— Խնդիրը ձեր կարծածին պէս չէ : Ձեզի հարցում մը կ'ընեմ, պատասխանեցէ՛ք :

— Լաւ ուրեմն, այո՛, այո՛, այո՛, բնական է թէ պիտի սպաննեմ, այդ... հրամաննիդ այսօրուան համար է :

— Ի՞նչ կը մտածէք, կը կարծէ՞ք թէ ձեր վրայ պիտի դիմէ՞ք Երբէք. հրամանը տալէս վերջ պիտի թագնուիմ: Կ'ընդունի՞ք, կրնաք հանդուրժել այս որոշումին: Ահ, ո՛չ դուք և ո՛չ ալ ձեզ պէս ուրիշ մը կրնայ... Գուցէ սպաննէք, եթէ հրամայեմ ձեզ: Բայց անմիջապէս գլուխնիդ պիտի կորսնցնէք, այդքա՛ն տկար գլուխնիդ, ու յետոյ պիտի սպաննէք նաև զիս, համարձակած ըլլալու համար...

Հարուածի պէս ըսն մը կարծես թէ գլխուս իջաւ: Անշուշտ, նոյն իսկ այդ պարագային իր հարցումը իրր կատակ և գրգռութիւն կը նկատէր, հակառակ որ չափազանց լրջութեամբ խօսած էր: Այստեհանդերձ զարմանաւոր մնացի որովհետեւ «գնա՛ դէպի կորստեանդ անդունդը, ես պիտի պահուըտիմ» խօսքովը, զոր համարձակած էր ինձ ըսել, վրաս ունեցած իր ազդեցութիւնը կը խոստովանէր: Այս խօսքերէն իսկական լրջութիւն մը կ'արտացոլար: Հապա վերջը ի՞նչ պիտի ըլլային մեր փոխ յարաբերութիւնները: Մեղսակցութիւն մը՝ այս պայմաններուն տակ. ստրուկը իր տիրոջը համահաւասար կը դարձնէ, և հակառակ անոր որ մեր խօսակցութիւնը ցնորական թուեցաւ ինձ, դարձեալ և այնպէս սիրտըս թռնդ ելաւ:

Յանկարծ խնդրքի պոռթկում մը ունեցաւ: Միեւնոյն նստարանին վրայ նստած էինք, մանուկները մեր մօտը կը խաղային, սպասման մէջ եղող նաւաղներէն ո՛չ հեռու: Ամբոխը մեր դիմացը կը շրջադաշէր:

— Կը տեսնէ՞ք սա՛ գիրուկ կիինը, ըսաւ Բօլինան խզելով լուծթիւնը: Պարոնուհի Ուրմէրթէլմն է: Երեք օրէ ի վեր է որ ժամանած են: Այդ բարձրահա-

սակ նիհար և ձեռքի գաւազանով Բրոսիացին ալ, իր ամուսինն է: Կը յիշէք թէ ի՞նչ ուշադրութեամբ մեզ կը զննէր անցեալ օր: Անմիջապէս դացէ՛ք այդ Պառօնուհիին մօտը, գլխարկնիդ հանեցէ՛ք և իրեն ֆրանսերէն բան մը ըսէ՛ք:

— Ի՞նչ նպատակի համար:

— Շլաժէնպէրկէն վար նետուելու համար երդում պատառ կ'ըլլոյիք: Մատնանշած անձս սպաննելու պատրաստ ըլլալնիդ երդումով կը յայտարարէիք: Այս ողբերգութեանց փոխարէն, ձեզմէ զաւելտ մը կը պահանջեմ: Գացէ՛ք, առանց պատրուակներ որոնելու: Կ'ուզեմ տեսնել թէ ինչպէ՞ս իր գաւազանովը Պառօնը պիտի հարուածէ ձեզ:

— Խորհելով թէ չպիտի կատարեմ ձեր հրամանը, կը փորձէ՞ք զիս ուրեմն:

— Այո՛, կը փորձեմ: Մի՛ կենաք, օն՛:

— Անարժէք քմայք մըն է թէեւ, բայց չեմ մերժեր: Միայն թէ, չեմ ուզեր որ, այս պատճառաւ, ոչ Զօրավարը տհաճութիւններ ունենայ, և ոչ ալ ձեզի տհաճութիւններ պատճառէ: Հաւատացէ՛ք թէ պիտի երթամ: Բայց ի՞նչ քմահաճոյք է այս — կնոջ մը վիրաւորանք պատճառել:

— Յայտնի կ'երեւայ թէ շատախօսին մէկն էք: Ըսաւ արհամարհանքով: Աչքերնիդ արիւնով ուռած են, ահա՛ այսքան: Թերեւս ճաշի պահուն շատ կոնծեցիք: Ուրեմն, այնպէս կը կործէք թէ առաջարկիտ անմտութեանը չեմ թափանցեր, և Զօրավարին զայրոյթը աննկատ կը թողում, չէ՞: Բայց ես խնդալ կ'ուզեմ, ուրիշ ոչինչ: Այո՛, կ'ուզեմ կին մը անարգել տալ ձեզ, կ'ուզեմ նաեւ որ ձեզ ձեծել տամ:

Յամբօրէն, միսիօնս կատարելու դացի: Անկատ-

կամ իէ, շատ տխմար բան էր ընելիքս, կրնայի՞սա-
կայն հրամանը գործադրելէ խուսափիլ:

Պառոնուհիին մօտեցած միջոցիս, յիշատակ մը
արթնցաւ մէջս: Եւ յետոյ դիմովի պէս էի... կը հաս-
կընամք, դիմով դպրոցականի մը պէս:

2.

Անմտութեան այս նշանաւոր արարքէս տաղին,
ահա՛ երկու օրեր անցան. ի՞նչ աղմուկ, ի՞նչ իրարան-
ցում: Ես որ հեղինակն էի այս տակնուվրայութեանց,
բան մը միայն շահեցայ. խնդացի՛: Չեմ կրցած սա-
կայն մինչեւ ցարդ հասկնալ թէ ինչպէ՞ս այս ամէ՛նը
տեղի ունեցաւ: Խելքի՞ս եկած էր արդեօք: Թերեւս:
Եւ յետոյ դպրոցականն նստարաններէն ալ այնքան հե-
ռու չեմ, և լեւջապէս հաճոյք ալ զգացի այս տգեղ
կատակէս:

Ա՛խ, այդ Բօլինան, ինքն է այս բոլորին պատ-
ճառը: Մի գուցէ յուսահատական արարք մը գործած
ըլլամ: Վերջ ի վերջոյ. իր ո՞ր մէկ յատկութեանը սի-
րահարուած եմ: Աչքիս գեղեցիկ կ'երեւայ: Նրբա-
կաղմ, քնքոյշ ըսուելու չափ նուրբ մարմին մը ու-
նի, այնպէս որ կարելի է զինքը ժանեակի մը նման
ծալլելով հանգուցել: Հոգիները տառապեցնելու հա-
մար օժտուած է, այո՛, ամէն բանով օժտուած է:
Վարսերը դեղձան շառագոյն. աչքերը՝ կատուի իսկա-
կան աչքեր: Եւ ի՞նչ հպարտութիւն իր նայուածքին
մէջ: Զօրավարին ծառայութեանը մէջ, հազիւ ամիս
մըն է որ կը գտնուիմ: Իրիկունն մը դահլիճին մէջ կը
խօսակցէր Տը կրիյէի հետ. դիտեցի իր նայուածքը
և խօսուածքը. և երբ սենեսկա առանձնացայ, այն

տպաւորութեանը տակ էի թէ այդ կինը շանթահարած էր խօսակիցը, Եւ ճիշդ այդ իրիկուընէ է որ ըսկըսած եմ զինքը սիրել :

Բայց անցնինք մեր պատմութեան : Իր հրամանին վրայ, իսկոյն ճանապարհ ինկայ, և յարմար կէտի մը վրայ կանգ առնելով, սպասեցի և Պառոնին և Պառոնուհիին : Իրենց մօտենալու հինգ քայլ մնացած, գլխարկս հանելով բարեւեցի :

Կը յիշեմ թէ Պառոնուհին մետաքսեայ շրջազգեստ մը հագած էր, տարօրինակ լոյնութեամբ, վօլաններով, պստառներով և քղանքներով : Հակառակ իր փոքր հասակին, շատ գէր էր և զարմանալի կզակ մը ունէր, որ ամբողջ կոկորդը կը ծածկէր : Դէմքը կարմիր էր, իսկ աչքերը՝ փո'քր, չո'ր, և անպատկառ : Քալած միջոցին այն տպաւորութիւնը կը թողուր թէ, ոտքերը գետնին դպցնելով երկրին պատիւ մը կը շնորհայէ : «Պառոն»ը ակնոցաւոր, և քառասունըհինգնոց մէկն էր, հազարաւոր փոքր խորշմներով ծածկուած դէմքով մը : Սրունքները կուրծքէն կը սկսէին, ինչ որ իր ցեղային յատկանիշն է : Սիրամարդի մը նման հպարտ և ձախլիկ, ոչխարի տիպար մը : Այս բոլորը երեք ըռպէի մէջ աչքիս զարկաւ : Բարեւս և գլխարկիս շարժումը, հաղիւ թէ իրենց ուշադրութիւնը վրաս հրաւիրեցին : Պառոնը թեթեւ մը յօնքերը պոքստեց, իսկ Պառոնուհին շիտակ դէպի ինձ կը յառաջանար, առանց զիս նշմարելու :

— Տիկին Պառոնուհի, ըսի շատ յատակ կերպով, բարձր ձայնով և իւրաքանչիւր բառս շեշտելով, պատիւն ունիմ ձեր ստրուկն ըլլալու :

Այս խօսքերս արտասանելէ յետոյ, բարեւեցի, գլխարկս գլուխս դրի, և Պառոնին քովէն անցնելով,

քաղաքավարօրէն դէմքս իրեն դարձուցի և նշանակալից ժպիտ մը ուղղեցի իրեն։

— Հէ՞, մուտաց Պառոնը, իմ կողմս դառնալով, զայրալից և զարմացական բացազանչութեամբ մը։

Կանգ առի, ծիծաղս շարունակելով։ Յանկարծակիի եկած էր և յօնքելը միջև մազերուն տրամառները կը բարձրացնէր։ Պառոնուհին ալ, նոյնպէս իմ կողմս դարձած էր խիստ զարմացած, աւելի ճիշդ, բարկացած։ Անցորդները կ'սկսէին հաւաքուիլ։

— Հէ՞, մուտաց դարձեալ Պառոնը, իր զարմանքն ու զայրոյթը կրկնապատկելով։

— Ja wohl (այո՛, այսպէս է) բացազանչեցի, շարունակելով նայուածքս իր աչքերուն խորը սեւեռել։

— Sind sie rasend? (դուք յիմա՞ր էք) գոռաց, դաւազանը ճօճելով։ Բազուկը սակայն օդին մէջ առկախ մնաց, աւելի վախէն քան թէ բարկութենէն դողդալով։

Կարծեմ թէ իմ արտաքինս էր որ զինքը շուտօրումի կը մատնէր. վերջին նորոճեւութեամբ հազւած էի, ինչպէս ընտրանի դասակարգին պատկանող մէկը։

— Ja wo-o-o-hl, դոռացի յանկարծ բոլոր ուժովըս, և շեշտելով Պերլինցիններու նման այս խօսքը, զոր այնքան յաճախ կը դորձածեն իրենց տոճրեայ խօսակցութեանը մէջ, երկարելով օ տառը, որպէսզի իրենց մտածումին զանազան նրբութիւնները յաջողին արտայայտել։

Պառոնն ու Պառոնուհին անմիջապէս վերադառնալով, սարսափահար հեռացան։

Ես ալ վերադարձայ, հանդարտօրէն, և ուղղուեցայ Բօլինային կողմը։ Բայց հազիւ թէ մօտեցած էի

իրեն, նշմարեցի որ տղաքները առնելով դէպի պան-
դոկ կը յառաջանար:

Գաւիթին մօտ, ընկերացոյ իրեն:

— Անմիտ արարքը կատարուած է:

— Ուրեմն օձիքնիդ փրկեցէք այլեւս, պատաս-
խանեց առանց երեսս իսկ նայելու և նրբանցքին մէջ
աներեւոյթ եղաւ: Ամբողջ իրիկունը անտառին մէջ
պտտելով անցուցի: Փոքր «էզպէ»ի մը մէջ օմլէթ մը
կերոյ որ մէկ ու կէս տոլար արժեց ինձ: Ժամը 11ին,
սենեակս վերադարձայ: Լուր տուին թէ Զօրավարը
զիս տեսնել կ'ուզէր:

Ընդարձակ սենեակին մէջ, հո'ն ուր դաշնակ մը
կայ, ինձ կը սպասէր, ոտքի կանգնած: Տը Կրիյէն,
անտարբեր մը տիվանին վրայ նստած էր:

— Ի՞նչ ըսիք պարո'ն, սկսաւ Զօրավարը, չափա-
զանց վեհաշուք կերպարանք մը առնելով: Թոյլ տուէք
որ ձեզի այս հարցումը ուղղեմ:

— Ուղղակի եղելութեան մասին խօսեցէք, Զօ-
րավար, հաւանաբար Գերմանացիի մը հետ ունեցած
մէկ հանդիպումիս կ'ականարկէք:

— Գերմանացիի մը հետ, բայց Պառոն Ուրմէր-
ժէլ մը կարեւոր անձնաւորութիւն մըն է, և զուք
իր կինը անարգած էք:

— Բացարձակապէս:

— Ահաբեկած էք զինքը, պարո'ն, որոտաց զօ-
րավարը:

— Երբե'ք: Արդէն Պերլինի մէջ տկանջս սո'
յաւիտենական ja wohlին վարձուած էր. բառ մը, զոր
այնքան անախորժ կերպով կ'երկարեն: Ծառուղիին
մէջ, Պառոններու այս երամակին հանդիպելով, չգի-
տեմ, ինչո՞ւ, այդ ja wohlը յիշեցի ու կատղեցայ...

Դեռ աւելին. անաւասիկ երեք անգամ է որ պառնոսէիին կը հանդիպիմ, և ամէն անգամ ալ, ուղղակի դէպի ինձ կը յառաջանայ, իբրեւ թէ պարտաւորութեամբ ըլլայի ամէն գնով իր անցքին վրայէն հեռանալու: Էհ, ես ալ մարդ եմ, իմ արժանապատուութիւնս ունիմ: Քաղաքովարութեամբ գլխարկս հանեցի, այո՛, կ'երգէնում, ծայրայեղ քաղաքովարութեամբ, ու ըսի՞րեն. «Տիկին Պառնոսէի, ձեր ստորուկն եմ»: Իսկ այն պահուն երբ Պառնոս «Հէյն» պոռալ սկսաւ, ուրիշ բան չկարողացայ ընել, բայց եթէ ja wohl աղաղակել: Երկու անգամ կրկնեցի. առաջին անգամ՝ շատ պարզ կերպով, իսկ երկրորդին՝ ամբողջ ուժովս պոռոցի:

Այս բացատրութեանս վրայ հիացած էի: Պատմութիւնս կարելի եղածին չափ անմիտ խօսքերով համեմելէ հաճոյք կը զգայի, իսկ անոր այսպէս երկարիւր, գոհունակութիւն կը պատճառէր ինձ:

— Ա՛հ, գոչեց Զօրավարը, իմ քթիս կը խնդա՞ք, և ֆրանսերէնով տը կրեյէի յայտնեց թէ ապահովաբար նպատակս խնդիր յարուցանել էր: Տը կրեյէն արհամարհանքով ժպտեցաւ և ուսերը թօթուեց:

— Աստուծոյ օիրոյն, այդ գաղափարը մի ունենաք: Կ'ընդունիմ թէ անմտութիւն մը գործեցի: Անպատշաճ չարակամութիւն մըն էր եղածը, ոչինչ աւելի: Արդէն կը զղջամ ըրածիս համար, բայց ինքնարդարացման պատճառ մը ունիմ: Երկու ելեք շաբաթէ ի վեր տուղջութիւնս խաթարուած է: Ինքզինքս ջղայնացած, գրգռուած, այլանդակ, հիւանդ զգալով չեմ կրնար անձիս տիրապետել: Հաւատացէ՛ք. թէ՛ երբեմն կը փափաքիմ այդտեղ նստող մարքիզ տը կրեյէի հանդիպիլ և... բայց չեմ ուզեր այլեւս

խօսքս շարունակել, որովհետեւ զինքը պիտի կրնար վիրաւորել: Մէկ խօսքով, այս բոլորը գէշ ախտանիշեր են: Զգիտեմ թէ, Պառոնուհին պիտի ուզէ՞ ընդունիլ այս չքմեղանքս, որովհետեւ մտադիր եմ, իրմէ ներողութիւն հայցել: Թէեւ չեմ կարծեր թէ պիտի ընդունի մանաւանդ որ այս վերջերս, չափազանց չահագործեցին, ոճրադատական տեսակէտով, հիւանդութիւնը՝ իբրեւ մեղմացուցիչ պարագայ: Փաստաբան և բժիշկ կը համաձայնին ոճրագործի մը դիմակին տակ յիմար մը երեւան հանելու համար: Բայց Պառոնն ու պառոնուհին, հին սերունդին կը պատկանին: Յետո՛յ, մեծ հողատէրեր են: Կ'անգլիտանան բըժըշկա-արդարադատական դիտութեան նուաճումները, որով այսպիսի բացատրութիւններ իրենց անհաճոյ պիտի թուին: Ի՞նչ կը խորհիք այս մասին, Զօրավար:

— Բաւական է, պարոն: Կ'ուզեմ այլեւս վերջնական կերպով ձեզմէ ձերբազատուիլ: Կ'արգիլեմ ձեզ Պառոնուհին ուէ չքմեղանք ներկայացնելէ: Զեր կողմէ ուրիշ անարդանք մը պիտի ըլլայ այդ: Պառոնը արդէն տեղեկացած է թէ, իմ հետեւորդներուս մաս կը կաղմէք, որով այս մասին իրարու հետ տեսնուեցանք: Թիչ մնաց որ դոհացում պահանջէր: Կ'ըմբռնէ՞ք թէ ինչ կացութեան կը մատնուիմ ձեր պատճառաւ: Խոստացայ իրեն այսօրուընէ իսկ դադրեցնել ձեզ ձեր պաշտօնէն:

— Ներեցէ՛ք, Զօրավար: Ուրեմն ի՞նքն է որ կը պահանջէ ձեզմէ, զիս արձակել, ես որ ձեր տունէն եմ, ինչպէս կը հաճիք յայտարարել:

— Ո՛չ, բայց ես ինքզինքս պարտաւոր համարեցի այս ձեւով իրեն դոհացում տալ, ինքն ալ չմերժեց: Կը բաժնուինք այլեւս, պարոն: Տակաւին ձեզի

քառասուն երեք ֆլորէն կը պարտիմ: Հրամայեցէ՛ք, այժմ երթաք բարով: Այսօրէն սկսեալ այլեւս իրարու համար օտարներ ենք: Տհաճութիւններէ զատ, ոչինչ պատճառեցիք ինծի: Անմիջապէս պիտի տեղեկացնեմ պանդոկապետին թէ, յետ այսու ձեր բնակութեան ծովասերը ինձ չեն վերաբերիր: Պատիւն ունիմ ձեր ծառան ըլլալու:

Դրամը առի, Զօրավարը բարեւեցի, ու իրեն ըսի շատ լրջութեամբ մը:

— Զօրավար, հարցը այսպէս չկրնար փակուիլ: Շատ կը ցաւիմ ձեզի այս տհաճութիւնները պատճառած ըլլալու համար, բայց հաճեցէք նկատի ունենալ թէ Պառոնին մօտ իմ մասին խօսելով սըխալ մը գործեցիք: Ի՞նչ կը նշանակէ «ասիկա իմ մարդս» է բացատրութիւնը: Զեր ծառայութեանը կոչւած դաստիարակ մըն եմ, ոչ ձեր զաւակն եմ և ոչ ալ ձեր պաշտպանեալը: Իմ արարքներուս պատասխանատուն ըլլալու պէտք չունիք: Քսանըհինգ տարեկան եմ, ազնուական և զինուորական ծառայութենէն արձակուած: Օտարական մըն եմ ձեզի: Ինքս՝ ինծի սակայն, իրականօրէն պատասխանատու անհատականութիւն մը: Իմ մէկ արարքիս պատասխանատուն կանգնելու ձեր համարձակութեանը պատճառաւ, հիմա՛ և անմիջապէս գոհացում պահանջելէ չեմ կրնար հրաժարիլ, անո՛ր համար որ, դուք բազմակողմանի առաւելութիւններով ալ օժտուած էք անժխտելիօրէն և կ'ըմբռնէք այս պարագան:

Զօրավարը այն աստիճան սրտաքեկ վիճակ մը ունէր որ, բերանը բացաւ, ջանաց խօսելու ճիգ մը ընել, ձեռքերը տարածեց, յետոյ յանկարծ դէպի ֆըրանսացիին կողմը դառնալով անոր հասկցուց թէ իմ

խօսքերս զինքը մենամարտի հրաւիրելու բնոյթն ունէին :

Յրանսացին սկսաւ անմտաբար ծիծաղիլ :

— Գալով Պառոնին, շարունակեցի ես, առանց տը կրեյէի ընթացքէն ազդուելու, բնաւ երբեք խընդիրը այս վիճակին մէջ թողելու մտադիր չեմ: Եւ քանի որ այս գործին խառնուած էք, Զօրավար, Պառոնին դանդատները մտիկ ընելով, պատիւ ունիմ ձեզ տեղեկացնելու թէ, ո՛չ աւելի ուշ քան վաղն առաւօտուն, պիտի երթամ իրեն մօտ, իմ անուշովս, հարցնելու թէ ինչո՞ւ համար ինծի հետ գործ ունենալով հանդերձ, ուրիշ անձի մը դիմած է, իբրեւ թէ ես անարժան ըլլայի իրեն պատասխանելու :

Նախադրացումս իրականացաւ: Այս նոր ծրագիրը Զօրավարին սարսափը իր կատարելութեան աստիճանին բարձրացուց :

— Խնչպէս, այդ անիծեալ գործը տակաւին շարունակելու մտադիր էք: Մի՛ ունենաք այդ համարձակութիւնը, պարո՛ն, հակառակ պարագային կ'երդնում ձեզի թէ... Այստեղ իշխանութիւն կայ, և ե՛ս... ե՛ս... մէկ խօսքով իմ աստիճանս... ինչպէս որ Պառոնինդիրքը... ինչպէս որ պիտի ձեր-բա-կա-լեն-ձեզ, օստիկանական խողովակով պիտի արտաքսեն երկրէն, կ'ըմբռնէ՞ք :

— Զօրավար, պատասխանեցի միշտ հանդարտութեամբ, առանց պատճառի չեն կրնար ձերբակալել զիս: Դիտէք տակաւին թէ ի՞նչ ոճով Պառոնին հետ պիտի խօսիմ: Անօգուտ անզը կը մտահոգուիք :

— Աստուծոյ սիրոյն, իւրեքսի ի վանովիչ, հրաժարեցէք այդ անմիտ որոշումէն, ըսաւ Զօրավարը, յանկարծ խնդրարկու դառնալով. — նոյնիսկ ձեռքերս

Տը Կրեյյէն, բոլոր ֆրանսացիներուն նըման, պէտքին համեմատ և կամ շահու մը ակնկալութեամբ զուարթ ու հաճելի է: Իսկ ահաւորապէս ձանձրացուցիչ, երբ այդ զուարթութիւնն ու հաճոյակատարութիւնը ունէ օգտակարութիւն չունին իրեն համար:

Խառնուածքին բերմամբ, Ֆրանսացին շատ հազադէպ պարագանքուն միայն հաճոյակատարէ: Գրեթէ միշտ հաշիւն է որ զինքը կ'ոռայնորդէ: Եթէ ինքնատիպ ըլլալու պահանջը զգայ, իր ֆանթէզին ծիծաղելի և կեղծ է: Իսկ բնական վիճակին մէջ, աշխարհիս ամենէն տաղտկացուցիչ, ամենէն հասարակ և ամենէն ողորմելի արարածն է: Պէտք է ոռու աղջիկ մը ըլլալ, ըսել յուզեմ շատ միամիտ և անփորձ մէկը, ֆրանսացիի մը սիրահարուելու համար: Ունէ լուրջ մտքի համար, ընդվզեցուցիչ է, ընդհանուր կերպով ընդունուած ձեւակերպութիւնները, որոնց հիմքը արտաքին չպարը, կենցաղագիտական նրբութիւնները, սա՛ կեղծ անհոգութիւնն ու անհանդուրժելի զուարթութիւնն են:

— Գործի բերմամբ եկայ, սկսաւ համարձակ շեշտով մը: Զօրավարին ներկայացուցիչը, եթէ կ'ուզէք, իր միջնորդն եմ: Հարցը իր մանրամասնութեանը մէջ բացատրեց ինձ: Եւ կը վստահացնեմ ձեզ թէ...

— Լսեցէ՛ք, պարոն տը Կրեյյէ, ըսի ես զինքը ընդմիջելով, ձեր միջնորդութիւնը կ'ընդունիմ: Գալով ինձ ես պարզ դատարարակ մըն եմ, Զօրավարին ալ շրջանակին չեմ պատկանիր, որով հարկ չկայ ինձ դադանիք վստահելու: Բայց, ըսէք խնդրեմ, դո՛ւք Զօրավարին ընտանիքին մաս կը կազմէ՞ք: Որովհետեւ կը տեսնեմ թէ ամէն բանով կը շահագրգռուիք, ա-

մէն գործի միջամուխ կ'ըլլաք և անմիջապէս ձեզ կ'ընտրեն իրեւ բանագնաց...

Հարցումս հաճոյ չթուեցաւ իրեն։

— Զօրավարին հետ շահերով, և ինձ վերապահեալ մասնաւոր նկատումներով կապուած եմ, պատասխանեց չոր կերպով։ Զիս ձեր մօտը ղրկելով, կը խնդրէ որ, ձեր երէկուան մտադրութենէն հրաժարիք։ Զեր հնարքները չափազանց հանճարեղ ըլլալով հանդերձ, շատ աղիտաբեր են։ Պառոնը պիտի չընդունի ձեզ, և յետոյ ձեզմէ ինքզինքը ազատելու միջոցները իրեն չեն պակսիր։ Խնչ հարկ կայ ուրեմն յամառելու։ Զօրավարը, խոստացաւ երէկ դարձեալ ձեզ պաշտօնի կոչել, առաջին իսկ պատեհութեամբ։ Կ'արտօրէ ձեզ այսօր, որ առանց իրեն ծառայելու, առաջին իսկ պատեհութեամբ ձեր թոշակները պահանջէ՛ք։ Բաւական պատշաճ կարգադրութիւն մըն է, այնպէս չէ՞։

Հանդարտութեամբ պատասխանեցի իրեն թէ կը սխալուէր և թէ Պառոնը պիտի ուզէր զիս լսել։ Յետոյ խնդրեցի իրմէ որ անկեղծօրէն ինձ յայտնէ թէ ի՞նչ այցելութիւնը ուրիշ նպատակ չունէր, և թէ չէ՞ր ուզեր իմանալ թէ ես որ կողմին կը հակիմ։

— Անտարակոյս, շատ բնական է թէ Զօրավարը կ'ուզէ գիտնալ թէ ի՞նչ ուղղութեամբ պիտի գործէք։

Եւ, ինձի ունկնդրելու համար, շատ յարմար դիրքով մը նստեցաւ, դլուխը թիկնաթոռին յենարանին հակած։ Իմ բոլոր ջանքերս վատնեցի, հաւատացնելու համար թէ գործին լրջութեամբ փարած եմ։ Բացատրեցի թէ, Պառոնը արժանապատուութիւնս վիրաւորած էր, Զօրավարին մօտ դիմում կատարելով, իբրեւ թէ հասարակ ծառայ մը եղած ըլլայի, պատճառ եղած էր պաշտօնէս զրկուելուս, որով շատ բնական

ձեռքերուն մէջ առած էր— Ի՞նչ պիտի ըլլայ ատոր արդիւնքը, տհաճութիւն, չէ՞: Դուք իսկ կ'ընդունիք թէ, այստեղ պարտաւորուած եմ տարբեր պայմաններու մէջ գտնուիլ, մանաւանդ հիմա որ... այո՛, մանաւանդ հիմա: Օ՛հ, չգիտէք, և չէք ալ կրնար գիտնալ իմ դիրքս...: Երբ այստեղէն մեկնինք, դարձեալ ձեզ իմ քովն առնելու տրամադիր եմ, բայց ներկայիս...: Ուրեմն, մէկ խօսքով, խնդիրը հասկցա՞ք... զոչեց յուսահատական մէսթով մը, Ալէքսի Իվանովիչ, ըմբռնեցի՞ք:

Հեռացայ, խնդրելով Զօրավարէն չմոտտանջուիլ, ապահովցնելով զինքը թէ, ամէն ինչ իր կարգին, լաւ կերպով պիտի վերջանար:

Արտասահմանի մէջ, Ռուսերը, երբեմն վատ են: Շատ կը վախնան ըսի-ըսաւներէն: Չափազանց կը մըտահոգուին գիտնալու համար թէ այս կամ այն բանը պատշաճ է թէ ոչ: Կարծես թէ հոգիսին սեղմիրանի մը մէջ ըլլար: Մանաւանդ ինքզինքնին առաջաւոր դիրքի տէր յաւակնողներունը: Զօրավարը հասկցուց նաեւ թէ իր միջոցները դժուարին վիճակի մը մատնուած էին: Եւ ճիշդ այդ բացառիկ կացութեան պատճառաւ էր որ յանկարծ վարուելակերպը փոխելով ինձ հանդէպ այս աստիճան վատ ընթացք մը ունեցաւ: Իսկ յաջորդ առաւօտուն, այս վատը կրնար տակաւ փոխուելով իշխանութեանց դիմել:

Պէտք էր ուրեմն զգոյշ գտնուիլ: Յետոյ, Զօրավարին զայրոյթը գրգռելու մէջ ալ, ո՛չ մէկ շահ ունէի: Կ'ուզէի միայն Բօլիւայէն վրէժս լուծել և պարտադրել զինքը, որ գայ ինձմէ խնդրելու որ հըրաժարիմ այլ եւս այս խնդիրը հետապնդելէ, վտանգի իմ անխոհեմութիւններս կրնային վերջ ի վերջոյ զինքը վտանգել:

Չէի ուզեր, նոյնպէս, իր առջեւ նահանջողի դիրքին իջնել և թրջած հաւու վիճակին ննթարկուիլ։ Իսկ դաւազանը իմ դէմս գործածելը՝ Պառօնին բերնին ինկած չէր։ Բոլորին ալ քթին խնդալով, այս թընձուկէն այր մարդու վայել կերպով մը դուրս դալու միայն հետամուտ էի ես։

Է.

Այս առաւօտ ծառան կանչելով, պատուիրեցի իրեն որ յետ այսու իմ անունիս անջատ հաշիւ մը բանան։ Սենեակս չփոխեցի, վասնզի վարձքը ձեռնտու էր։ Տակաւին վեց հարիւր Ֆլորէն ունիմ, և յետոյ... ո՛վ գիտէ, դուցէ մեծ բախտ մըն ալ ունենամ։ Տարօրինակ բան, մինչեւ ցարդ բան մը չչահեցայ և հակառակ ասոր միլիոնատէրի մը մտածումներով օրօրւելէ ալ ետ չեմ կենար։

Հակառակ վաղ առաւօտ ըլլալուն, կը պատրաստուէի Անկլըթէն պանդոկը երթալով Պ. Ասթլէն տեսնելու, երբ տը Կրեյչէն, այցելութեան եկաւ ինձ։ Այսպիսի պատիւ մը առաջին անգամ է որ կ'ըլլար իր կողմէ։ Այս վերջերս, իր հետ, մեր յարաբերութիւնները քիչ մը ձգտուած էին։ Ինք կ'արհամարհէր զիս, ե՛ս ալ՝ դարչանք կ'զդայի իրմէ։ Ես դարչելու ալ մասնաւոր պատճառներ ունէի։ Որով իր այցելութիւնը չափազանց զարմացուց զիս։

Կատարեալ քաղաքավարութեամբ բարեւելէ յետոյ, սենեակիս ներքինին մասին անիմաստ գովասանքներ շռայլեց ու ձեռքիս գլխարկը նշմարելով, հարգուց թէ արդեօք պտո՞յտի կ'երթայի։ Գործի մը առիթով Պր. Ասթլին տեսնելու կ'երթամ ըսի իրեն։

— Աւելորդ թեթեւօլիկութիւն մը ևս չեմ ուզեր ընել, Պառոնէն դոհացում պահանջելու պիտի չերթամ, բայց կը խորհիմ թէ Պառոնուհիէն ներողութիւն խնդրելու հարկադրուած եմ: Եւ սակայն, ապակից ալ կը հրաժարիմ, Զօրավարին և Պառոնին անարգական ձեռնարկներէն յետոյ: Ամէն ոք այնպէս պիտի կարծէ թէ, ներողութեան խնդրանքս կ'ընեմ, դարձեալ պաշտօնիս տիրանալու համար: Այնուամենայնիւ ամէն բան աչք առնելով, պէտք է որ Պառոնէն ալ ներողութիւն խնդրեմ, շտտ չափաւոր ձեւով մը անշուշտ: Օրինակի համար թող ինծի ըսէ: «Ձէի ուզեր ձեզ անարգել»: այդ պարագային, ես ալ իմ կարգիս, սրտաբաց իրեն պիտի խնդրէի իմ ներողութիւնս: Մէկ խօսքով վերջացնելով, ըսի թէ կ'ուզեմ այլեւս ազատուիլ Պառոնին բարոյական կաշկանդումներէն:

— Ի՞նչ նրբութիւն, ի՞նչ չափազանցուած ազնւութիւն: Խոստովանեցէ՛ք սակայն, պարոն, թէ ձեր այս արարքները, Զօրավարին տաղտուկ պատճառելու համար կ'ընէք... և կամ գուցէ ուրիշ ծրագիր մը ունիք, սիրելի պարոնս, այնպէս չէ՞, պարոն Ալէքսի:

— Բա՛յց, սիրելի մարքիզս, ի՞նչով ձեզ կը հետաքրքրեն իմ ծրագիրներս:

— Այդ ա՛լ խօսք է: Հապա Զօրավարը...

— Զօրավարին ի՞նչ: Երէկ թէեւ յայտնի վրդովմունք մը կ'արտայայտէր, բայց որովհետեւ ոչինչ չբացատրեց ինձ... ,

— Այստեղ մասնաւոր պարագայ մը կայ, ընդմիջեց տը Կրեյլէն, խնդրողայան թօնով մը ուսկից իր գլխաւորութիւնը իյայտ կողար հետզհետէ: Կը ճանչնա՞ք օրիորդ տը Գօմէնժը:

— Օրիորդ Պլանշի՞ն կ'ականարկէք:

— Օրիորդ Պլանշ ար Գոմէնթին և մօրը, այրի տիկին Գոմէնթին, Գիտէ՛ք թէ Զօրավարը Օր. Պլանշին սիրահարուած է, և ամուսնութիւնն ալ շուտով տեղի կ'ունենայ: Երեւակայեցէ՛ք գայթակղութեան մը կործանարար ազդեցութիւնը, պատմութեան մը...

— Այս ամուսնութեան հետ կապ ունեցող ոչ պատմութիւն և ոչ ալ գայթակղութիւն կը տեսնեմ:

— Բայց Պառոնը այնքա՛ն բարկացոտ է որ... Բըրուսեացիի բնաւորութիւն, ինչպէս գիտէ՛ք: Գերմանավայել կռիւ մը պիտի պայթեցնէ:

— Այդ պարագային, ես ի՞նչ ընեմ: Զօրավարին ծառայութեան մէջ չեմ:

Բոլոր կտրելիս կ'ընէի, որպէսզի ըսածներէս բան մը չհասկնայ:

— Քանի որ օրիորդ Պլանշին՝ Զօրավարին հետ ամուսնութիւնը որոշուած է, ի՞նչ հարկ կայ սպասելու: Եւ ինչո՞ւ այս ծրագիրը տնեցիներէն դադանի կը պահէին:

— Չեմ կրնար ձեզի... վերջապէս, տակաւին... գիտէք թէ Ռուսաստանէն լուրերու կը սպասեն: Զօրավարը իր գործերը կտրդուորելու պէտք ունի:

— Ա՛հ, Պապուշքային, հասկցայ:

Տը Կրեյչէն ատելութեամբ ինձ նայեցաւ:

— Ամէն պարագայի, ձեր վարուելակերպին, ձեր մտացիութեան և ազնուութեանը կ'ապաւինիմ... անտարակոյս, այս ընտանիքին սիրոյն տեղի պիտի տաք, ընտանիք մը ուր ազգականի մը պէս սիրուած էք և յարգուած...

— Բայց և այնպէս վաճառուած ալ եմ: Հիմա կը պնդէք թէ ձեւի համար է այս խնդրանքնիդ: Բայց ընդունեցէք թէ, երբ ձեզի ըսէին. «ականջներդ քա-

չել չեմ ուզեր, բայց դուն պէտք է ամէն տեղ յայտնես թէ զանոնք քաշեցի», բնական է թէ այնքան ալ պիտի չգոհանայիք:

— Քանի որ ոչ մէկ խնդրանք ձեր վրայ ազդեցութեան մը ընելու անկարող է, յարեց խօսակիցս խըստութեամբ և քարծր ձայնով, թոյլ տուէք ինձ ձեզ յայտնելու թէ ուրիշ միջոցներու պիտի դիմեն: Հոս կառավարութիւն կայ, այսօր իսկ երկրէն պիտի արտաքսեն ձեզ: Ձեզ նման մէկը կը յանդգնի մենամարտի ասպարէզ կարգալ Պառոնին նման անձնաւորութիւն մը: Եւ հաւատացած եղէք, այս տեղ ոչ ոք ձեզմէ կը վախնայ: Բայց ես վստահ եմ թէ դուք չէք հաւատար որ Զօրավարը կը համարձակի երբ և իցէ ձեզ իր ստորակներուն միջոցաւ դռնէն դուրս վտարել: Այնպէս չէ՞:

— Նախ, ինքզինքս այդպիսի կարգադրութեան մը առարկայ ընելէ պիտի զգուշանամ, պատասխանեցի իրեն տարօրինակ պողարիւնութեամբ մը: Զարաչար կը սխալիք. Պարոն տը Կրեյյէ: Հարցը իր վախճանին պիտի հասնի այնքան լաւ կերպով որ, չէք կըրնար երեւակայել: Պիտի երթամ Պր. Ասթլիին մօտ: Պիտի խնդրեմ որ զիս երկրորդէ: Կը սիրէ զիս, պիտի չմերժէ: Պիտի երթայ Պառոնին, որ պիտի ընդունի զինքը: Ես ութօրեկ մըն եմ, ստորադաս մէկը, մինչ Պր. Ասթլին, Լօրտ Բեպրուքի քեռորդին է, ամէն մարդ գիտէ ասիկա, իսկ Լօրտն ալ հոս է: Վըստահ եղէք թէ Պառոնը, Մր. Ասթլիին հանդէպ քաղաքավար պիտի գտնուի: Մանաւանդ որ, եթէ պատշաճութիւնները չյարգէ, Մր. Ասթլին գործը անհատականի պիտի վերածէ, և գիտէք թէ Անգլիացիներն ալ յամառ մարդիկ են: Այդ պարագային Պառոնին

բարեկամ մը պիտի ղրկէ, և գիտէք նոյնպէս թէ շատ ընտիր բարեկամներ ալ ունի: Գալով ներկայիս...

Տը Կրեյյէն կատարելապէս կը վախնար, վասնզի ինչ որ կ'ըսէի, ճշմարտութեան շատ մօտ էր և կը հաստատէր թէ իսկապէս գործը փակելու տրամադրութիւն չունէի:

— Բայց կը պաղատիմ ձեզ, ձգեցէք այս խնդիրը ըսաւ շատ կամաց կերպով: Մարդ այնպէս պիտի կարծէ թէ այս գործէն հաճոյք կը զգաք: Կը խոստովանիմ սակայն թէ զբօսեցուցիչ և հանճարեղ ալ է: Թեւրեւս այս պատճառաւ ալ հաճելի է ձեզ: Վերջապէս, ձեզի նամակ մ'ալ յանձնելու պարտականութիւնը ունիմ, մէկու մը կողմէ: Կարդացէ՛ք: Պատուիրեցին որ պատասխանին սպասեմ:

Ու ինձ յանձնեց պղտիկ տոմս մը, ծալլուած և կնքուած, որուն վրայ Բօլինային գրութիւնը կար:

«Ինձ այնպէս կը թուի թէ, կը դէժիր իր տոմսին մէջ, այս պատմութիւնը յաւերժացնելու մտադիր էք: Կը խնդրեմ որ հրաժարիք ձեր այդ առաջադրութեանէն: Անմիտ գործեր: Ձեզի պէտք ունիմ, իսկ դուք երդում ըլլած էք ինձ հնազանդելու: Յիշեցէ՛ք Շլաժէնպէրկը: Խնդրեմ, հնազանդեցէ՛ք: Եթէ կ'ուզէք հրամանս դիտնալ, ահաւասիկ:

«Ձերդ

«Բ.

«Յ. Գ.— Ներողամիտ գտնուեցէք ինձ հանդէպ, եթէ երբեք վիրաւորանք պատճառեցի ձեզ երէկ:»

Ամէն ինչ փոխուած էր: Կը զգայի թէ կը տփգու-

նիմ և կը դողամ: Ֆրանսացին աչքին տակէն ինձ կը նայէր, ակնարկէս խուսափելով, որպէսզի յուզումս չաւելցնէ: Պիտի նախընտրէի որ վերսկսէր դարձեալ զիս հեգնելը:

— Լաւ, ըսէ՛ք օրիորդ Բօլինային թէ, թո՛ղ հանդարտի: Բայց թոյլ տուէք ձեզ հարցնելու թէ ինչո՞ւ այսքան ուշ այդ տոմսակը ինձ յանձնեցիք: Փոխանակ այսքան շատախօսելու, ինձ կը թուի թէ աւելի լաւ բան մը ըրած պիտի ըլլայիք, նախ երկ-տողը յանձնելով:

— Օհ, իմ ալ փափաքս այդ էր...: Բայց այս դէպքերը այնքան տարօրինակ կը դռնեմ որ պարտաւոր էք ներողամիտ դանուիլ: Կը խորհէի թէ աւելի խորէն պիտի թափանցեմ ձեր մտածումներուն: Ամէն պարագայի, սոյն երկտողին հեղինակը կ'անդիտանամ: Կը կարծէի թէ կրնամ ուէ տեսն զայն ձեզ յանձնել:

— Անհաւատալի բան: Ձեզի թելադրեցին որ այս տոմսը ծայրագոյն պարագային միայն յանձնէք, իսկ դուք կը խորհիք, դորձը կարգի դնել զիս համոզելով: Ա՛յս է իրողութիւնը: Այնպէս չէ՞: Անկեղծօրէն խօսեցէք, պարոն տը Կրեյլէ:

— Թերեւս, պատասխանեց ինձ, դէմքս խիստ եղականօրէն դիտելով:

Գլխարկս առի: Խոնարհութիւն մը ընելով դուրս ելաւ: Կարծեմ թէ ուրախ ժպիտ մը գծուեցաւ իր չրթներուն վրայ:

— Մեր հաշիւները օր մը պիտի կարգադրենք Ֆրանցուզիօսա *) մշտացի ես, սենեակէս վար իջնե-

(*) Ֆրանսացիներուն հասցիին տրուած անարգական արտայայտութիւն մը:

լով: Ոչ մէկ բանի վրայ կրնայի մտածել: Իբրեւ թէ գլխուս հարուածներ ընդունած ըլլայի: Օգը քիչ մը զիս զովացուց:

Երկու վայրկեան յետոյ, զոյգ մը մտածումներ զիս պաշարեցին: Նախ, թէ ինչո՞ւ համար այս ոչինչ դէպքը տմբողջ ողբերգութեան մը կը վերածէին, երկրորդ որ, անտարակոյս այդ դձուձ ֆրանսացին, Բօլինային վրայ զարմանալի ազդեցութիւն մը ունէր: Անոր մէկ բառը բաւական էր որ, Բօլինան կատարէ իր ուէ մէկ հրամանը: Կը դրէ, մինչեւ իսկ ինձմէ խնդրելու կը զիջանի, անտարակոյս թէ իրենց յարաբերութիւնները շատ խորհրդաւոր են: Այդպէս ալ էին առաջին մէկ օրէն, բայց ժամանակէ մը ի վեր, կը տեսնեմ թէ, Բօլինան զիս առաւել ևս կ'արհամարհէ: Իր արհամարհանքը դարշանքի կը մօտենայ: Դիտեցի նաև թէ, տը Կրեյլէն, հազիւ թէ վրան կը նայի: Կատարելապէս քաղաքավար է: Ինչ որ կը նշանակէ պարզապէս թէ, այդ աղջիկը իր ձեռքին մէջն է, իր ազդեցութեանը ենթարկուած, մէկ խօսքով շղթայուած...

Պտոյտի միջոցին, այսինքն Կասկենիներու ծառուղիին վրայ, Անգլիացիներու հանդիպեցայ:

— Օհ, օհ, ըսաւ զիս նշմարելով: Ես ձեզի կուգայի, դո՛ւք ալ ինձի: Հեռացա՞ք ուրեմն ձերիններէն:

— Նախ և առաջ ըսէք թէ, ուսկի՞ց տեղեկացած էք այս խնդրոյն: Չըլլայ թէ ամէն մարդու վաղմտն նիւթը եղած ըլլայ:

— Օհ, ոչ, ամէն մարդու ի՞նչ հոգն էր:

Ո՛չ ոք կը խօսի այդ մասին:

— Ինչէ՞ն դիտէք:

— Դիպուածաւ մը...: Իսկ ո՞ւր կ'ուզէք երթալ:

դո՛ւք: Ձեզ կը սիրեմ, և այս պատճառաւ ձեզ տեսնելու կուգայի:

— Սքանչելի մարդ մըն էք, Պարոն Ասթլի ըսի իրեն:— Այնու ժամանայնիւ, անցած դարձածին մասին այսքան լուս տեղեակ ըլլալուն համար ալ շատ մտահոգուած էի: — Տակաւին սուրճս առած չեմ, կը յուսամ թէ չպիտի մերժէք միասին մէկ մէկ սուրճ առնելու: Հրամմեցէ՛ք, երթանք կայարանին սրճարանը: Ծխելով պիտի խօսակցինք, ամէն ինչ պիտի պատմեմ ձեզի... դուք ալ պիտի պատմէ՛ք...

Սրճարանը մեզմէ հարիւր քայլ հեռի էր: Գացի՛նք, նստեցա՛նք: Ես սիկառ մը վառեցի: Պր. Ասթլին չծխեց, և շիփ-շիտակ դէմքս դիտելով, պատրաստուեցաւ ինծի ունկնդրելու:

— Ձեմ մեկնիր, սկսոյ ես...

— Վստահ էի թէ պիտի մնաք, ըսաւ Պր. Ասթլին, հաւանութեան չեշտով մը:

Իր տունը դացած միջոցիս, երբեք մտադիր չէի, Բօլինայի մասին ունեցած սիրոյս մասին հետը խօսելու: Երկար ատենէ ի վեր է որ նշմարած էի այն աղդեցութիւնը, զոր Բօլինան զործած էր իր վրայ, քայց երբեք իր անունը օր մը օրանց առջեւս չարտասանեց: Սակայն, զարմանալի բան, անմիջապէս որ նստեցաւ անմիջապէս որ իմ վրաս կեդրոնացուց իր ծա՛նր հայեացքը, ցանկութիւնը ունեցայ իրեն վստահելու եմ սէրս, ինչպէս և անոր այնքան բարդ նրբութիւնները: Խօսեցայ իրեն այս մասին, ամբողջ ժամ մը, ինչ որ ինձ չափազանց հաճելի երեւցաւ, վասնզի սիրտս յին առաջին խօստովանութիւնս էր այս:

Դիտեցի թէ այն պահուն երբ ես կը տարուէի իմ սիրային զգացումէս, ինք չէր կրնար որոշ անհան-

գըստութիւն մը օղարկել, և չգիտեմ ինչո՞ւ համար, այս պարագան կը մղէր զիս որ իմ պատմութիւնս չափազանցուած ոգեւորութեամբ մը ընեմ: Միայն մէկ բան ինձ ցաւ պատճառեց. այն ալ գուցէ Ֆրանսացիին մասին քիչ մը շատ խօսիլս էր:

Մինչեւ այստեղ, Պր. Ասթլին մտիկ ըրաւ անշարժ և լուռ, աչքերուս խորը սուղելով իր նայուածքը: Բայց երբ կարգը եկաւ Ֆրանսացիին մասին արտայայտուելու, անմիջապէս զիս ընդմիջելով, խստորէն ըսաւ թէ, ի՞նչ իրաւունքով դատարկ ենթադրութեանց կը մղուէի, իմ պատմութեանս հետ կապ չունեցող խնդրոյ մը վերաբերմամբ:

— Իրաւունք ունի՞ք, ըսի ես:

— Վասնզի իրաւունք չունիք այդ մարքիզին և միսս Բօլինայի մասին ենթադրութիւններ ընելու, այնպէս չէ՞:

Պր. Ասթլին, այս հարցումները միշտ ալ շատ զարմանալի ձեւով մը կ'ընէր: Այս անգամ սակայն, այսքան վճռական հարցում մը այսպիսի երկչոտ մարդու մը կողմէ, զիս զարմացուց:

— Արդարեւ, պատասխանեցի ես:

— Ուրեմն, գէշ վարմունք մը ունեցաք ոչ միայն ձեր ենթադրութիւնները ինձ հաղորդելով, այլ նաև զանոնք յղանալով:

— Լաւ, լաւ, համաձայն եմ, բայց հարցը այդ չէ, ըսի ես զարմանահար, ընդմիջելով իր խօսքը:

Յետոյ երբ պատմեցի նախորդ օրուան դէպքը, իր բոլոր մանրամասնութիւններովը, Բօլինային պտոյտը, Պառոնին հետ ունեցած միջադէպս, հրաժարականս, Զօրավարին ծայրայեղ վատութիւնը, և վերջապէս ի-

րեն հաղորդեցի մարքիզ տը Կրեյյէի այցելութիւնը և ցոյց տուի զրկուած տոմսը :

— Ի՞նչ կը մտածէք այս մասին, հարցուցի Ճիշդ այս պահուս ձեզի գալու նպատակս ձեր կարծիքը շոշափել էր : Ըստ իս, ես այդ դձուձ Ֆրանսացին սպաննելու փափաքն ունիմ : Հէ, թերեւս օր մը սպաննեմ զինքը, ի՞նչ կ'ըսէք... :

— Կը բաժնեմ ձեր կարծիքը : Գալով Միսս Բօլիւայի... , գիտէք թէ երբեմն մարդ հարկադրուած կ'ըլլայ նոյնիսկ իր ատած մարդոց հետ իսկ յարաբերւելու : Պահանջներու հարկադրանք... Ճշմարիտ է թէ իր երէկուան ընթացքը տարօրինակ էր ո՛չ անոր համար, որ ինչպէս ես կը կարծեմ, ձեզմէ խուսափիլ ուզեց հրամայելով ձեզի որ անարգէք այդ գաւազանակիրը Պառոնը, որ չգիտցու զայն օգտագործել, այլ անոր համար որ այս այլանդակութիւնը չի պատշաճիր իր սքանչելի սովորութեանց և վայելչութեան : Մնաց որ ինք կը կարծէր թէ իր գրաւոր հրահանգը պիտի չգործադրէք... :

— Գիտէ՞ք, պոռացի յանկարծ, Մր. Ասթլիյի վըրայ աչքերս կեզրոնացնելով, հաւատացած եմ թէ, գիտէիք արդէն այս այս պատմութիւնը, և տեղեկացած էիք նայն ինքն... Բօլիւայէն :

Զարմացած ինձ նայեցաւ :

— Ձեր աչքերը կը բոցավառին, և կտոկած մը կը կարգամ անոնց մէջ, ըստե, ինքզինքը անմիջապէս զսպելով : Բայց այս կարգի կտակած մը իմ մասին ենուցանելու նուազագոյն իրաւունքն անգամ չունիք. կ'իմանա՞ք, և բացարձակապէս կը մերժեմ ձեզի պատասխանել :

— Լա՛ւ, բաւական է, աւելո՛րդ է արդէն... պո-

ռացի եւ յուզումնաւոր, առանց կարենալ բացատրելու թէ ինչպէ՞ս այսպիսի մտածում մը ունեցայ :

Արդարեւ, ո՛ւր եւ ե՞րբ Բօլինան, իբրեւ սրտակիչ Պր. Ասթլին պիտի ընտրէր : Իրաւ է թէ, այս վերջերս, Պր. Ասթլին նուազ կը տեսնէի, իսկ Բօլինան տաւելի եւս խորհրդաւոր մէկը դարձած էր ինձ համար, — այն տատիճան խորհրդաւոր, որ սէրս Պր. Ասթլինն պարզած միջոցիս, անոր հետ ունեցած յարաբերութեանցս վերաբերմամբ սրտշ բան մը չկարողացայ ըսել : Ամէն ինչ երեւակայական, անքնակոյն եւ այլանդակ էր :

— Ինքզինքս ամօթաւոր կը զգամ. այս եղելութենէն յատկ եւ որոշ բան մը չեմ կրցած ցարդ ըմբռնել, ըսի — զայրացած էի — : Ձեզ շատ պարկեշտ անձնաւորութիւն մը կը նկատեմ... : Ուրիշ բան մը : Ձեզմէ ոչ թէ խրատ, այլ ձեր կարծիքը պիտի խնդրեմ :

Լռեցի, յետոյ քանի մը ըրապէն սկսայ :

— Ի՞նչ կը մտածէք Զօրավարին վատութեանը մասին : Իմ հրաժարումս պատմութեան մը վերածեց : Նոյնինքն կրեյէն, որ միայն ծանր խնդիրներով կը զբաղուի, գործին մէջ մտաւ : Բարեհաճեցաւ ինձ այցելել, խնդրել, աղաչել, ինքը՝ ես, վերջապէս նկատեցէք այս մէկն ալ : Առաւօտեան ժամը 9ին եկաւ ինձ մօտ, եւ ի ձեռին ունէր օրիորդ Բօլինային տոմար : Եւ երբ գրած կրնար ըլլար այդ երկտողը : Այդ 4-նի մը տողը գրել տալու համար, զինքը արթնցուցած չէի՞ս գիշերը :

Այն բոլոր թելադրութիւնները, որոնք իրմէ կը բղիին, զինքը կը հպատակեցնէն, այն տատիճան որ, եթէ ինք սւղէ, կը հարկադրէ ինձմէ ներողութիւն

խնդրել: Բայց չեմ կրնար ըմբռնել թէ ի՞նչ տկնկալութեամբ, օրիորդը այս աստիճանն իրեն կ'եսթարկուի: Ինչո՞ւ այդ պարոնէն այն աստիճանն կը վախնան, և իրենց ի՞նչ, եթէ Զօրավարը օրիորդ Պլանշ սը Գօմէնտին հետ ուսումնականայ: Կ'ըսեն թէ, այս ամուսնութեան պատճառաւ, յաճուկ կարգ ու սորք մը ունենալու պարտաւորուած են: Բայց՝ ընդունեցէք թէ այս բոլորը արդէն չափազանց է: Ի՞նչ կը մտածէք: Այս մասին ինձմէ աւելի լաւ տեղեակ պահուած ըլլալնիդ ձեր աչքերէն կը հասկնամ:

Պր. Ասթլին, ծիծաղեցաւ և գլուխը օրօրեց հաստատական նշանով:

— Այո՛, պատասխանեց, ձեզմէ աւելի լաւ տեղեակ եմ. օրիորդ Պլանշը այս բոլոր տակնուվրայութեանց միակ պատճառն է. ահա՛ իսկական ճշմարտութիւնը:

— Ինչպէ՞ս, օրիորդ Պլանշը... դռացի ես անհամբերութեամբ, վասնզի Բօլին սյի մասին որոշ բան մը իմանալու յոյսերով կը տարուէի:

— Չէ՞ք կարծեր թէ օրիորդ Պլանշը մասնաւոր կերպով կը ձգտի Պառօնին հետ հանդիպումէ մը խօսափելու, այդ հանդիպումը անհամոյ և թերեւս գայթակղեցուցիչ նկատելուն համար:

— Յետո՞յ, յետո՞յ:

— Երեք տարի առաջ, օրիորդ Պլանշը հո՛ս Ռուլէթէնպուրի կը դառնուէր: Ես ալ այստեղ էի: Այն ժամանակ տակաւին օրիորդ սը Գօմէնտ չէր կոչուեր, իսկ Գօմէնտի այրին ալ դոյութիւն չունէր: Գէթ, ոչ ոք կը խօսէր այդ մասին: Կրեյլէն ալ դեռ յոյսալուծած չէր: Համոզուած եմ թէ ազգականական ո՛չ մէկ կապ զիրենք կը միացնէ, և թէ քիչ ժամանակէ ի վեր

է որ զիրար կը ճանչնան: Նոյնիսկ պատճառներ ունիմ հաւատալու թէ տը կրեյէի մարքիղութիւնը դեռ նոր պատմութիւն է: Իր անուան կցուած «տը» մասնիկն ալ նոյնքան նոր ըլլալու է:

Այստեղ կը ճանչնամ մէկը, որ հախապէս զինքը ուրիշ անուամբ ճանչցած է:

— Այնուամենայնիւ շատ լուրջ յարաբերութիւններ ունի:

— Ի՞նչ կարեւորութիւն ունի, օրիորդ Պլանշն ալ... այդ երեք տարի առաջ, խնդրոյ առարկայ պառոնուհիին խնդրանքին վրայ, օրիորդ Պլանշը ռստիկանութեան կողմէ քաղաքէս մեկնելու հրաւէր ստացաւ և Օրիորդը հեռացաւ:

— Ի՞նչ պայմաններու տակ...

— Պատմական անուն մը — սանկ Պարպարինի պէս բան մը—կրող խաւացի իշխանի մը հետ հոս եկած էր, մարդ մը՝ դոհարներով և շատ վաւերական թանկարժէք քարերով պճնուած: Հրաշալի կառքով մը իր պտոյաները կը կատարէր: Օրիորդ Պլանշը երեսուն և քառասուն կը խաղար, նախ յաջողութեամբ յետոյ ձախորդութիւնը վրայ հասաւ: Իրիկուն մը խոշոր գումար մը կորսնցուց: Բայց իրական դժբախտութիւնը այն եղաւ որ, յաջորդ օրը առաւօտուն, իշխանը անյայտացաւ և իրեն հետ անյայտ եղան նոյնպէս կառքերն ու ձիերը: Պանդոկին ծախքը ահագին գումարի մը բարձրացած էր: Օրիորդ Զէլմա—փոխանակ տիկին Պարպարինի կոչուելու, օրիորդ Զէլմա դարձած էր—անսահման յուսահատութեան մը մոտնուած էր: Կուլար, կը պուար և իր կատաղութեանը մէջ հանդերձները կը պատռուէր: Միեւնոյն պանդոկին մէջ Բօլոնիացի կոմս մը կար: Արտասահմանի մէջ հանդիպած

Բոլորն իացիդ կոմս կ'ըլլայ: Օրիորդ Զէլման, որ հանդերձները կը պատռտէր և դէմքը կը ճանկռտէր իր վարդապոյն և հոտաւէտ եղունգներովը, որոշ տպաւորութիւն մը գործեց այդ մարդուն վրայ: Տեսակցութիւն մը ունեցաւ, և ընթիրքի պահուն, օրիորդը մխիթարուած էր: Իրիկունը, Բօլօնեացի կոմսը խաղի դահլիճներուն մէջ յայտնուեցաւ Օր. Զէլմայի հետ թեւանցուկ: Ըստ սովորութեան օրիորդը բարձր կը խնդար: Իր շարժումը նոյն իսկ շատ աւելի ազատ քան իր առօրեայ շարժումներուն մէջ: Ան կը պատկանէր խաղամոլութիւններու այն դասակարգին, որոնք ոռլէթի ժամանակ, նստուկ մարդիկը կը բռնադատեն հեռանալու, իրենց համար նստելու տեղ մը ապահովելով: Ինք այդ տիկիւններուն ամենաականաւորն է: Հարկաւ դուք ալ նշմարած ըլլալու էք:

— Ահ, այո՛:

— Խաղաց և աւելիով կորսնցուց քան նախորդ օրը... Եւ սակայն այս տիկիւնները, ընդհանրապէս, խաղի մէջ յաջող են ինչպէս դիտէք: Զարմանալի կերպով պաղտրիւն էր... Արդէն, պատմութիւնս ալ հոս կը վերջանայ: Օր մըն ալ կոմսը անյայտացաւ, ինչպէս իշխանը, առանց հրաժեշտ իսկ առնելու: Այդ օրը Օր, Զէլման մինակ խաղասրահ եկաւ, և բարեացակամ գաւալիէի մը չհանդիպեցաւ: Երկու օրուան մէջ «մաքրուած» էր: Երբ իր վերջին լուին ալ կորսնցուց, շուրջ-բոլորը նայելով, քովն ի վեր նշմարեց Պառօն Ուրմէր ժէլմը, որ զինքը շատ ուշադրութեամբ և խորունկ դժգոհութեամբ կը դիտէր: Այս դժգոհութիւնը առանց նկատի ունենալու, Պառօնին նշանակալից կերպով մը ժպտեցաւ և խնդրեց օր, իրեն համար կարմիրին վրայ

ատար լուրի դնէ : Պառօնուհին բողոք ներկայացուց , որուն հետեւանքով Օր. Զելմայի արգիլուեցաւ յետ այնու ռուլէթի սրահը ներկայանալ : Այս գայթակղալից պատմութեան բոլոր դրուագներուն վերահասու եղած ըլլալուս կը դարձանաք հարկաւ : Ասոնք իմացած եմ իմ մէկ ազգականէս , Պր. Ֆիթէռէն , որ օրիորդ Զելմայն իր կառքովը Ռուլէթէն պուրկէն Սքատարաւ : Հիմա կ'ուզէ «Զօրավարունի» դառնալ , պահովաբար ոստիկանական հետապնդումներէն խուսափելու համար : Այլեւս չի խաղար , միայն խաղացողներուն աւանդի փոխարէն դրամ կուտայ , ինչ որ շատ աւելի շահաբեր է : Կը կասկածիմ նոյնիսկ թէ խեղճ Զօրավարը իր պարտապանն է , և թերեւս նաեւ տը կրեյսէն , եթէ սակայն այս վերջինը , իրեն հետ ընկերովի չգործեր :

Հիմա հասկցաք թէ , ինչո՞ւ պէտք է խուսափի , գէթ մինչև իր ամուսնութեան թուականը , Պառօնին և Պառօնուհիին ուշադրութիւնը իր վրայ հրուիրելէ :

— Ո՛չ , անհասկնալի է այս բոլորը , պոռացի ես , բոլոր ուժովս սեղանին վրայ դարնելով , այնպէս որ սպասուոր մը , սարսափահար վազեց եկաւ : Քանի որ գիտէիք , երկար ժամանակէ ի վեր , այս պատմութեան բոլոր ծալքերը , ըսէք խնդրեմ , ինչո՞ւ չնախադգուշացուցիք ո՛չ զիս , ո՛չ Զօրավարը և ո՛չ ալ մանաւանդ , այո՛ , նամանաւանդ Օր. Բօլինտոն , որ թե թեւի , Օր. Պլանշին հետ , կայարանը , հրապարակաւ կը պատի : Ընդունելի՞ է այս :

— Զէի կրնար ձեզ զգուշացնել , որովհետեւ կացութիւնը ուէ կերպով փոփոխութեան ենթարկելու ի վիճակի չէիք , պատասխանեց Պ. Ասթլին , հան-

դարտօրէն։ Զօրավարը թերեւս Միս Պլանշը ինձմէ շատ աւելի լաւ կը ճանչնայ, և հակառակ ասոր, ինքը, Միս Պլանշը և Միսս Բօլինան, միասին կը շրջագային։ Այդ զօրավարը իսկապէս ողորմելի մարդ մըն է։ Երէկ Միս Պլանշը գեղեցիկ ձիու մը վրայ հեծած տեսայ, ընկերակցութեամբ Տը Կրեյքէի, ռուս իշխանին, մինչդեռ ինք՝ Զօրավարը հեռուէն իրենց կը հետեւէր։ Առաւօտուն սրունքներուն ցաւիլը յայտնեց։ Եւ սակայն ձիուն վրայ լաւ դիրքի մէջ էր։ Վերջ ի վերջոյ, ասոնք ինձ չլերաբերող խնդիրներ են։ Երկար ատեն չէ որ Միսս Բօլինան ճանչնալու պատիւը ունեցած եմ։ Սա՛ ալ ըսեմ թէ, հակառակ որ ձեզ անկեղծօրէն կը սիրեմ, այնուամենայնիւ կարգ մը հարցումներ ինձ ուղղելու իրաւունքը չեմ տար ձեզ։

— Լա՛ւ, ըսի ոտքի կանգնելով։ Ինձի համար, արեւու պէս պայծառ է թէ Օր․ Բօլինան, ծանօթ է Օր․ Պլանշին կեանքին բոլոր դրուագներուն, բայց չի կրնար իր ֆրանսացիէն բաժնուիլ, և թէ, այս է Օր․ Պլանշին ընկերակցութեան հանդուրժելուն բուն պատճառը։ Ուրիշ ոչ մէկ ազդեցութիւն կրնայ ունէ կերպով ներգործել իր վրայ։ Եւ այս ազդեցութեան բերմամբ չէր որ կը խնդրէր ինձմէ Պառօնին չդպչիլ, հակառակ անոր որ ինքը եղաւ զիս այդ մարդուն դէմ դրդողը։ Սատանան տանի, եթէ խելքս բանի մը հասաւ։

— Կը մոռնաք նախ և առաջ թէ այդ Միս Տը Գօմէնժը, Զօրավարին խօսեցեալն է, և թէ Միս Բօլինան, քոյր մը և եղբայր մը ունի, Զօրավարին զաւակները որոնց խնամակալուհին է ինք։ Այս տղաքը լքուած են այդ յիմարին կողմէ և որոնք

շուտով պիտի շահագործուին :

— Այո՛ , այո՛ , ճիշդ կ'ըսէք : Զաւակները լքել , զանոնք կորստեան մատնել կը նշանակէ : Մնալ , անոնց շահերուն վրայ հակել , և թերեւս ալ հարըստութեան մէկ մասն ալ փրկել ըսել է : Այո՛ , այո , բայց և այնպէս ... օհ հիմա կը հասկնամ թէ ինչո՞ւ ամէնը մէկէն , Պապուշքային առողջութեամբը կը շահագործուին :

— Ուրո՞ւ մասին կը խօսիք :

— Մոսկուացի այդ պառաւ վհուկին մասին , որ մահամերձ է : Անհամբեր պառաւին մահուան հեռագրալուրին կը սպասեն :

— Արդարեւ , բոլորին ուշադրութիւնը անոր վրայ կեդրոնացած է : Ամէն բան ժառանգութենէն կախում ունի : Անմիջապէս որ կտակը բացուի , Զօրավարը պիտի ամուսնանայ , Միս Բօլինան ազատ պիտի ըլլայ և տը կրեյյէն ...

— Այսինքն ...

— Այսինքն պիտի վճարեն ինչ որ իրեն պարտական են : Արդէն իր պահանջքը գանձելու համար կը մնայ հոս :

— Միտ՞յն գանձումի համար : Միթէ՞ :

— Աւելի ոչինչ գիտեմ :

— Բայց ես աւելին գիտեմ : Կը սպասէ նաեւ իր ժառանգական բաժինին , վասնզի այն ժամանակ Բօլինան դրամօժիտ ունենալով անմիջապէս իր վզին պիտի նետուի : Բոլոր կիներն ալ այսպէս են : Ամենէն հպարտներն անգամ , ամենաանարգ ստրուկներ կը դառնան : Բօլինան , միայն բուռն կերպով սիրելու ընդունակ է : Ահա՛ թէ ի՞նչ կը խորիմ իր մասին : Նայեցէ՛ք իրեն , երբ մինակ է , մտծումներու մէջ

խորասուզուած : Անիկա իր մէջ աղիտաբեր, անդարմանելի և անիծեալ բան մը ունի : Ընդունակ է կիրքի ամենաբուռն ծայրայեղութեանց ենթարկուելու ան... ան... : Բայց ո՞վ կը կանչէ զիս, դռնացի յանկարծ : Ո՞վ է այդ պոռացողը : Լսեցի թէ ոռոսերէն Ալէքսիոյ Իվանովիչ կը կանչեն : Կնոջ մը ձայնն է, կ'իմանա՞ք, այնպէս չէ՞ :

Այս միջոցին պանդոկին կը մօտենայինք : Սրճարանէն շատոնց բաժնուած էինք, առանց իսկ անդրադառնալու :

— Արդարեւ կնոջ մը ձայն լսեցի, բայց չգիտեմ թէ զո՞վ կը կանչէր : Հիմա կը հասկնամ թէ ոռոսից կուգան այս կանչերը, ըսաւ Պ. Ասթլին, մեր պանդոկը մատնանշելով : Խոշոր թիկնաթուռի մը մէջ բազմած կին մըն է, զոր շատ մը ծառաներ դաւիթը տարին : Պայուսակներ կը ստանին : Ապահովաբար նոր ժամանած ըլլալու է :

— Բայց ինչո՞ւ կը կանչէ զիս : Տեսէ՛ք տակաւին կը պոռայ և նշաններ կ'ընէ :

— Կը տեսնեմ, ըսաւ Պ. Ասթլին :

— Ալէքսիոյ Իվանովիչ, Ալէքսիոյ Իվանովիչ, ա՛հ Տէր Աստուած, ինչ անպիտան տղայ է : Այս աղաղակները պանդոկին դաւիթէն կուգային : ~~Ինչո՞ւ կ'ընէ~~

Սկսանք վազել : Բայց երբ հասանք, բազուկներս հիասթափումէս թուլցան և եղած տեղս դամուած մընացի :

Թ.

Պանդոկին գաւիթը՝ Պապուշկան թիկնաթոռի մը մէջ նստած, բերած էին զինքը ծառաներով և սպասուհիներով շրջապատուած։ Պանդոկապետը, անձամբ այս նորեկս զիմաւորելու գացած էր, որ անձնական սպասարկողներով և կառքերով բռն կը բերէր հետը։ Այո՛, նոյն ինքն էր, ահաւոր, խարերայ Անթօնիտա Վասիլիէվնա Թարասէ Վիչէվան, իր եօթանասունընինգ տարիներովը բռնաւորուած։ Բօմիէրչիցան (*), Մօսկուայի պառիւնան, պապուլիւնքան, որուն համար այնքան խոնդամներ հեռագիրներ տեղեկացուցին, մի՛շտ մահամերձ կարծելով զինքը, ի՛նք որ երբե՛ք մեռած չէր։ Անակնկալօրէն, ինչպէս անձրեւը կամ ձիւնը, հոս հասաւ։ Սրունքները գործածելու ի վիճակի չըլլալով, թիկնաթոռով մը եկած էր, որմէ հինգ տարիներէ ի վեր բաժնուած չէր, կ'ապրէր ինքնագոհ, մարմինը ուղիղ, խօսքը՝ բարձր և հրամայական, միշտ յանդիմանելով, միշտ բարկացուած։ Մէկ խօսքով միեւնոյն անձն էր, զոր նախապէս երկու անգամ տեսնելու պատիւը ունեցած էի, երբ Զօրավարին ծառայութեան միջն էի, իբրեւ ուրբիթի։

Իր սուղեւը կանգնած էի, անշարժ, քարացած։ Թափանցող աչքերովը ինձ կը նայէր։ Ճանչնալով զիս, հօրս և իմ անունովս կանչած էր։

Եւ այս վառվռուն արարածն էր որ արդէն գաղաղին մէջ կը կարծէին, ու իր ժառանգութիւնը միայն նկատի ունէին, կը մոտծէի թէ, ինքը հղաւ

(*) Հողասիրունի

մեղ և մեղի հետ ալ այդ պանդոկը դադարողը։ Հիմա ի՞նչ պիտի ըլլան արդեօք մերինները։ Հապա Զօրավարը. ամբողջ պանդոկը տակն ու վրայ պիտի ընէ այս պառաւը։

— Ինչու այսպէս առջեւ կանգնած ես աչքերդ չորս բացած, երես ի վեր պռաօց Պապուշքան։ Բարի դալուստ մաղթե՛լ ալ չես դիտեր, թէ զիս չես ճանչնա՞ր։ Կը լսե՞ս Բօթաբիչ, ըսաւ խօսքը ծերունիի մը ուղեկցելով որ Ֆրադ մը հագած էր և սպիտակ փողկապ մը կապած, հերթափ մարդ մը՝ իր սպասաւորներու պիտը, զոր միասին բերած էր բեռներուն հետ։ Կը լըսե՞ս, զիս չի ճանչնար։ Արդէն շատոնց զիս գերօգման դրած էին այս մարդիկը, հեռագիր հեռագրի վրայ հասցնելով «մեռա՛ւ թէ ո՞ղջ է»։ Ամէն բան դիտեմ ես։ Տակաւին մեռած չեմ։

— Բայց ներողութիւն, Անթօնիցա Վասիլիէվնա, ձեր մահը փափաքելու ի՞նչ պատճառ ունիմ, պատասխանեցի ես ուրախութեամբ և աշխուժութիւնս վերադադար։ Միայն թէ զարմացած էի...

— Զարմանալու ի՞նչ կայ։ Գնացքը առի և մեկնեցայ։ Շատ հանգիստ էի գնացքին մէջ։ Պտոյտի՞ դադար էիր։

— Այս կայարանէն կը վերադառնամ։

— Այստեղ օդը լաւ է. տաք կ'ընէ, ի՞նչ դեղեցիկ ծառեր։ Շատ կը սիրեմ... մերոնք տո՛ւնն են. Զօրավարը ո՛ւր է։

— Այս ժամուս ապահովարար տունը ըլլալու է։

— Ահ, ա՛հ, ամէն գործերսին ալ ժամով է։ Ի՞նչ ծեփծեփանք։ Մե՛ծ մարդ են։ Սեփական կառք ալ ունին այդ աւագ տանուտէրները։ Հարստութիւննին մասնէլէ յետոյ արտասահման քաշուեցան։ Բրաքքովիան հետերնին է։

— Այո՛, Բօլինա Ալէքսանտրովան հոս է :

— Հապա՞ այդ փոքրիկ Ֆրանսացիին : Պիտի տեսնեմ զիրենք անշուշտ : Ալէքսի Իվանովիչ, ցոյց տուր տեսնեմ ճամբան . տա՛ր զիս անոնց մօտը : Դուն ի՞նչպէս ես , լո՞ւ ես հոս :

— Այսպէս-այնպէս , Անթօնիցա Վալիլիէ՛վնա :

— Իսկ դո՛ւն , Բօթարիչ , ըսէ սա ողորմելի պանդոկապետին որ շնորհքով յարկաբաժին մը յատկացնէ ինծի : Շատ բարձր չըլլա՛յ : Բեռները հոն բերել կուտաս ... Հետինդ ո՞վ էր :

— Պր . Ասթլին , պատասխանեցի :

— Ո՞ր Ասթլին :

— Ճամբորդ մը , բարեկամ մը : Զօրավարին ալ ծածօթն է :

— Անդլիացի՞ է . լաւ : Աչքերը վրայէս չի հեռացներ և բերանն ալ չբանար : Ըսեմ նաեւ թէ , ես Անդլիացիները ատողներէն չեմ ... Հիմա զիս Զօրավարին սենեակը տար տեսնեմ :

Պապուշքան վերցուցին : Պանդոկին լայնանիստ սանդուխներուն վրայէն առաջին անգամ ես սկսայ բարձրանալ : Մեր երթը շատ հանդիսաւոր էր : Ամէն անոնք որ մեզի կը հանգիպէին , կանգ կ'առնէին մեր անցքի պահուն և ակնապիշ մեզ կը դիտէին : Մեր պանդոկը լաւագոյնը նկատուած էր , տեղւոյն ամենասուղն ու ամենաազնուականը : Նրբանցքին մէջ կը հանգիպէինք վայելչագեղ տիկիններու և մեծահարուստ լորտերու : Շատերը պանդոկապետէն տեղեկուած թիւն կը խնդրէին անձանթունհիին մասին , որ շատ տպաւորուած կը թուէր : Ի պատասխան , պանդոկապետը կը յայտարարէր թէ « ահա՛նաւոր օտարունի մըն է , ռուս տիկին մը , կոմսուհի , բարձր դասու պատկանող

կին, որ պիտի բնակի ութը օր առաջ դքսուհի Ն...ի վարձած յարկաբաժինը» Պապուշքայի դռուդ դէմքը մանաւանդ մեծ ազդեցութիւն կը դործէր։ Ամէն անոնք որ իր քովէն կ'անցնէին, վերէն վար, հետաքրքրութեամբ անդամ մը աչքէ կ'անցընէր, կը զննէր և ապա բարձր ձայնով կը հարցնէր. «Ո՞վ է ան»։ Ինք բարձրահասակ էր (հակառակ իր նստուկ վիճակին՝ յայտնի կ'ըլլար (կռնակը շիտակ էր տախտակի նման. յենարանին չէր կռթներ։ Գլուխը՝ դորշ, չեչտուած գիծերով, հպարտօրէ՛տ կը բարձրանար վզին վրայ։ Նայուածքին մէջ ժպրհութիւն և նոյն իսկ մարտահրաւէր մը կար։ Բայց ոչ իր նայուածքին և ոչ ալ ժէսթին մէջ արուեստական ոչինչ ունէր։ Հակառակ իր եօթանասունըհինգ տարիներուն, դէմքը տակաւին թարմ, իսկ ակռաները գրեթէ ամբողջութեամբ կը մնային։ Գլխուն՝ սպիտակ գլխանոց մը ունէր, հագած էր սեւ մետաքսէ շրջազգեստ մը։

— Այս կինը զիս շատ կը հետաքրքրէ, ըսաւ Պ. Ասթլին ինձ մօտենալով։

— Հեռագրի պատմութեան ծանօթ է, ըսի իրեն։ Տը Կլեյէն ալ կը ճանչնայ, իւր օրիորդ Պլանշը՝ ոչ այնքան։

Ինչ չոր մարդ եմ եղեր։ Հազիւ թէ զարմանքի զգացումս փարատած էր, սկսած էի հիմա ալ Զօրավարին գլխուն պայթելիք անսպասելի փորձանքին հաճոյքը ապրիլ։ Եւ այս ուրախութեամբ մտրակուած, բոլորին առջեւէն ես կը յառաջանայի։

Զօրավարին ընտանիքը երրորդ յարկին վրայ յարկաբաժին մը վարձած էր։ Ոչ ոքի նախապէս իմաց տուի։ Ոչ իսկ դուռը զարկի, այլ յանկարծ բանալով պտպուշկան յաղթականօրէն ներս մտցուցի։ Դիպուած

ծը շատ քմահաճոյքներ ունի։ Բոլորը մէկ Զօրավարին աշխատութեան սենեակը հաւաքուած էին։ Կէսօր էր։ Զօրավարը մը մեկնելու կը պատրաստուէին։ Իրենցմէ ոմանք կառքով՝ միւսներն ալ ձիով պիտի երթային։ Բոլորն ալ հոն էին։ Բացի Բօլինայէն, տղաքներէն, սպասուհիներէն և Զօրավարէն, ներկայ էին նաեւ տը Կրեյէն, Օր. Պլանշը՝ տմազօնի տարազով, մայրը՝ այրի տիկին տը Դոմմենիժը, դեռահասակ իշխանը և զիտունը, գերման անձնաւորութիւն մը զոր առաջին անգամ ըլլալով կը տեսնէի։

Ճիշդ սենեակին մէջտեղը, պապուշքային թիկնաթուր ղետեղեցին, որ իր քեռորդիէն (Զօրավարէն) հաղիւ քանի մը քայլ հեռու էր։ Տէր Աստուած, այս տեսարանը կեանքիս մէջ երբեք պիտի չմոռնամ։ Զօրավարը դրուածիւն մը պատրաստելու վրայ էր, զոր տը Կրեյէն ալ կը սրբադրէր։ Երկու երեք օրէ ի վեր նշմարած էի թէ Օր. Պլանշն ու Ֆրանսուցին այդ ողորմելի ծերունիի մօրուքով դեռահասակ իշխանին կը դարպասէին։ Ամէնքն ալ լուս տրամադրութեան մէջ էին—կեղծ տրամադրութիւն սակայն։

Պապուշքային տեսքը կարծես թէ Զօրավարը կայծակնահար ըրաւ. բաց-բերան, խօսքը կիսկատար, կանդ առաւ, աչքերը խոշորցած, կոխարդուած մէկու մը պէս։

Պապուշքան ալ իր կարգին լուռ և անշարժ կը կենար։ Բայց այն ի՞նչ նայուածք, ի՞նչ յաղթական, հեգնական և գրգռիչ նայուածք։ Այսպէս իրարու նայեցան մօտաւորապէս տասը երկվայրկեան։ Տարօրինակ էր այս լուծութիւնը։ Ամենէն առաջ Տը Կրեյէն, եզական վրդովուծ մը յայտնի ըրաւ։ Օր. Պլանշը յօնքերը վեր կը վերցնէր, բերանը կը բանար, և տհաքեկեալ

երեւոյթով մը պապուշքան կը զննէր։ Իշխանն ու գիտունը, խիստ զարմացած այս պատկերը կը քննէին։ Բօլինային աչքերը նախ և առաջ խորունկ զարմանք մը արտայայտեցին։ Յանկարծ գունաթափեցաւ, ճերմակեղէնի մը նման։ Բռպէ մը վերջ, արիւնը ողողեց իր դէմքը, այտերը դունուորելով։ յետոյ կրկին տըժ-գունեցաւ։

Այո՛, աղէտ մըն էր այս բոլորին գլխուն։ Մր. Ասթլին մէկ կողմ կեցած էր, հանդարտ և անտարբեր ինչպէս միշտ։

— Է՛հ ուրեմն, ա՛հա՛, փոխանակ հեռագրալուրին, ե՛ս անձամբ եկայ։ Ի՞նչ, միթէ չէի՞ք սպասեր ինծի։

— Անթօնիատա Վասիլիէ՛լու... սերելի հօրաքոյրս... բա՛յց, այս ինչպէ՛ս կը պատահի որ... մըր-մընջեց Զօրավարը։

Եթէ պապուշքան քիչ մը աւելի իր լռութիւնը երկարած ըլլար, դժբախտ մարդը անտարակոյս գետին պիտի տապալէր։

— Ինչպէ՛ս, է՛հ, գնացքը առի եկայ։ Հապա՛ ինչո՞ւ մարդիկ գնացքներ են շիներ։ Ամէնքդ ալ զիս արդէն մեռած կը կարծէիք։ Կը խորհէիք ժառանգու-թիւնը բաժան բաժան ընել։ Ղրկած բոլոր հեռագիրներո՞ւդ մասին տեղեկութիւն ունիմ։ Ո՞վ գիտէ քանիի տպրանք եղան քեզի այդ հեռագիրները։ Է՛հ ուրեմն, ոռքերս ուսերուս զարնելով ինքզինքս հոս նետեցի... Այդ անձը կարծեմ թէ Զրանսացին, պարոն տը Կրեյլէն է։

— Այո՛ տիկին ըստ անմիջապէս տը Կրեյլէն։ Եւ հաւատացէք թէ... մեծապէս ուրախ եմ... Զեր առողջութիւնը... հրաշք մըն է... իսկ ձեզ այստեղ տեսնելը... հաճելի անակնկալ։

— Այո՛ , այո՛ , սքանչելի : Քեզ ալ կը ճանչնամ ,
խեղկատա՛կ : Բայց այլեւս խօսքերուդ ո՛վ վարկ կու-
տայ . . . :

Ու բթամատովը , ճկոյթին եղունդը կայթեցուց :

— Իսկ տսիկա ո՞վ է , հարցուց , ձեռքովը Օր :
Պլանշը ցոյց տալով :

Այս դեռատի և վայելչագեղ ամաղօնուէին ձեռքի
մտրակովը պապուշքան կը հետաքրքրէր :

— Այստեղացի՞ է :

— Օր . Պլանշ տը Գօմենժն է , ահա՛ և մայրը՝
Տիկին տը Գօմենժը : Հոս կը բնակին , պատասխա-
նեցի :

— Ամուսնացած է օրիորդը , հարցուց առանց ուէ
ձեւականութեան :

— Օրիորդ տը Գօմենժը ամուրի մանկամարդու-
հի մըն է , պատասխանեցի ես , կարելի եղածին չափ
խոնարհ կերպով և մեղմ ձայնով :

— Զուտ՞րթ աղջիկ մըն է արդեօք : Իր այս հար-
ցումը չհասկնալ ձեւացուցի :

— Ասոր հետ մարդ չի ձանձրանար :

Ռուսերէն գիտէ՞ : Նա՛յէ , տը Կրեյյէն մեր լի-
զուէն քիչ շատ կը հասկնայ . . .

Յայտնեցի իրեն թէ օրիորդ տը Գօմենժը , միայն
մէկ անգամ Ռուսաստան այցելած է :

— Բարեւ , ըսաւ յանկարծ պապուշքան , խօսքը
Օր . Պլանշին ուղղելով :

— Բարեւ Տիկին՛ , Պատասխանեց Պլանշ , չնոր-
հալի խոնարհութեամբ մը : Ամենակատարեալ քաղա-
քավարութեամբ մը կ'արտայայտուէր , առանց սակայն
կարենալ ծածկելու այն խռովութիւնը , աւելի ճիշդ
ասն ու դողը , զոր իրեն այս աննախատեսելի հարցա-
փորձը պատճառած էր :

— Օհ, աչքերը կը խոնարհեցնէ և դէմքը կը ծամածռէ, մէկ նայուածքով ի՞նչ բարի ծաղիկ ըլլալը կը հասկցուի: Դերասանուհիին մէկը... Ու ապա խօսքը Զօրավարին ուղղելով. — Յարկաբաժինս պանդոկիդ մէջը վարձեցի, իրարու դրացի ենք, ի՞նչ կ'ըսես...

— Օհ, հօրաքոյրս, հաւատացէ՛ք անձնութիւնութեանս անկեղծութեանը — գոհունակութեանս...

Զօրավարը կը սկսէր հետզհետէ վերադառնել իր մտացիութիւնը: Գիտէր, ըստ պէտքին, չքեղութեամբ մը պատճոհուած լի, որուն ազդեցութիւնը անվրէպ կը դառնար:

— Որքան մտահոգ էինք ձեր առողջութեանը մասին... Ի՞նչ յուսահատեցուցիչ հեռագիրներ կ'ըստանայինք: Ու հակառակ այս բոլորին, ձեզ մեր մէջ կը գտնենք ահաւասիկ:

— Ստուրթիւն, կեղծիք, ընդմիջեց յանկարծ պապուշքան խստութեամբ:

— Ինչպէ՞ս սակայն յաջողեցաք... վերսկսաւ շուտով Զօրավարը, «ստուրթիւն, կեղծիք» բառերը չլսածի տալով. այո՛, ի՞նչպէս կարողացաք այսպիսի ճամբորդութեան մը ձեռնարկելու որոշումը տալ: Խոստովանեցէ՛ք թէ ձեր տարիքին, ձեր առողջական պայմաններուն համար... Անտարակոյս թէ զարմանալու իրաւունք ունինք և մեր այս զարմանքն ալ ներելի է: Որքան ուրախ եմ այժմ: Բոլորս ալ դո՛հ ենք, և պիտի ջանանք ձեր այս օգտփութութիւնը հաճելի դարձնել:

— Լա՛ւ, լա՛ւ, բաւական է: Անօգուտ չազակրատութիւն է այս ըրածդ: Ձեզմէ և ոչ մէկուն պէտք ունիմ օգտփութութիւնս հաճելի դարձնելու համար:

Այսու հանդերձ հեռի ալ չեմ մնար. ես չարիքը մոռ-
ցողներէն եմ... Բարեւ Բրտաքօվիա: Ըսէ՛ տեսնեմ,
ի՞նչ կ'ընես այստեղ:

— Բարեւ պապուշքա, ըսաւ Բօլինան մօտենալով և
Երկա՛ր աստեղէ ի վեր է որ երկրէն մեկնած էք:

— Ահաւասիկ, այն միակ խելացի հարցումը որ
ինձ կ'ըլլայ, կը լսէ՞ք դուք: Հա՛, հա՛, հա՛. ի՞նչ ը-
սեմ, կը ձանձրանայի: Պառկած մնալ, խնամուել, բը-
ժշկուելու սպասել, չէ՛, անհանդուրժելի բան է: Քովս
դտնուողներուն բալորն ալ ճամբու դրի: Սուրբ-Նի-
քօլա եկեղեցիին լուսարարը կանչեցի, որ յարդէ քաշ-
ւած խմիչքով մը իմ հիւանդութենէս տառապող կին
մը բժշկած էր: Այս մարդը ղիս ալ բժշկեց: Երրորդ
օրը առատօրէն քրտնեցայ և ինքզինքս դտայ: Գեր-
մանացի բժիշկները կրկին հաւաքուեցան, ակնոցնին
աչքերին անցուցին և սկսան երկարատեւ խորհրդակ-
ցութեանց: «Այժմ, ըսին ինձի, ջուրերը դացէք, կա-
տարելապէս պիտի բուժուիք»: Ես ալ օգտակար նկա-
տեցի այս թելադրութիւնը: Օրուան մը մէջ պատրաս-
տուելով, Բօթաբիչը, Ֆէտորը և սպասաւորս առի և
մեկնեցայ: Պերլինի մէջ սպասաւորը ծառայութենէս
հանեցի, որովհետեւ ոեւէ օգտակարութիւն չունէր:
Գնացքին մէջ վերապահուած բաժանեակ մը ունէի տը-
րամադրութեանս տակ. բեռնակիրներուն զալով, ա-
մէն տեղ ալ քսան կոպէկով ուղածիդ չափ կը դտնես:

— Հէ՛, հէ՛, այս ի՞նչ շքնդ յարկաբաժին: Ին-
չո՞վդ կը վճարես այս ծախքերդ, մեր տղայ: Ամբողջ
հարստութիւնդ վտանդուած է: Միայն սա՛ Ֆրանսա-
ցիին ո՞րքան պարտական ես: Գիտե՛մ, ե՛ս ամէն բան
դիտեմ:

— Բայց սիրելի հօրաւորս... սկսաւ Զօրավա-

ըը բոլորովին տակն ու վրայ եղած։ Չափազանց զարմացած եմ... Կարծեմ թէ ոեւէ հակակշռի ենթարկու-
ւելու պէտք չունիմ...։ Եւ յետոյ, իմ ծախքերս՝ հա-
սոյթներէս աւելի չհն...։

— Մի՛թէ, Մինչև իսկ զաւակներդ չկողոպտեցի՞ր
դուն, որ անոնց հայրն ու պաշտպանն ես։

— Այսպիսի խօսքերէ վերջ... սկսու Ջօրավարը
վշտացած, չգիտեմ իսկապէս ի՞նչ...

— Անշուշտ թէ ըսելիքդ չգիտես։ Այդ ռուլէթէն
հրաժարած չես տակաւին, չէ՞։ Ահա թէ ինչո՞ւ կոր-
ծանեցար։

Ջօրավարը այն աստիճան յուզուած էր որ, չունչ
առնելու իսկ կը դժուարանար։

— Ե՛ս, ռուլէթի՞ Երթամ, այս աստիճանովս.
բայց վստահաբար տակաւին հիւսնդ էք, հօրաքոյր,
ինքզինքնուդ եկէ՛ք։

— Զաւե՛շտ, զաւե՛շտ, վստահ կ'ըսեմ թէ կարելի
չէ քեզ ռուլէթէն ետ քաշել։ Ես ալ կը փափաքիմ
տեսնել սա ռուլէթ ըսուածը, և այսօր իսկյանպատճառ։
Պատմէ՛ տեսնեմ, Բրասքովիա, թէ այս կողմերը տես-
նելու արժանի ի՞նչ վարեր կան։ Դուն ալ խօսէ՛ Ա-
լէքսի Իվանովիչ։ Բօթարիչ, լաւ մը նշանակէ մեր
Երթալիք տեղերը։

— Այս մօտերը դղեակի մը աւերակները կան,
ըսաւ Բօլինան, կայ նաև Շլաթէնպէրկը։

— Շլաթէնպէրկ ըսածնիդ ի՞նչ է։ Անտառ չըլլայ։

— Ո՛չ, լեռ է։

Այս միջոցիս, Ֆէտօսեան պապուշքային ներկա-
յոցուց Ջօրավարին զաւակները։

— Օհ, ողջագուրանքի պէտք չկայ։ Տղայոց խը-

լինքը քթերնէն կը վազէ : Դուն ի՞նչ ջուրի վրայ ես ,
Ֆէտօսեա :

— Շատ երջանիկ , սիրելի Անթօնիցա Վասի-
լէվնա , պատասխանեց Ֆէտօսեան : Ի՞նչքան զգած-
լած էինք ձեր հիւանդութենէն :

— Այո՛ , գիտեմ թէ , դո՛ւն բառի և ազնիւ հոգի
մը ունիս : Բօլինո՛ւ , այս ամէնքը հիւրեօր են : Սա
սկնոցաւոր տղեղ պարոնն ո՞վ է :

— Իշխան Նիլօքին , փսիսաց Բօլինան , պապուշ-
քային տկնջն ի վար :

— Ուրեմն ո՞՞ւս է : Կը խորհէի թէ , մեր լեզուն
չիհասկնար : Մեզ լսած ըլլալու չէ սակայն : Իսկ դուն ,
միշտ միեւնոյն զայրացկոտ մարդն ես , ըսաւ Զօրա-
վարին դառնալով :

— Ինչպէ՞ս , սիրելի հօրաքոյր , աճապարեց հար-
ցնել ուրախութեամբ Զօրավարը , կ'ըմբռնեմ թէ ձեր
տարիքին . . .

— Այս պառաւը , երախայական օրերը կ'ապրի
ըսաւ տը Կրեյյէ կամացուկ մը . . .

— Կ'ուզե՞ս որ Ալէքսի Իվանովիչը ինձ ընկերա-
նայ հարցուց Զօրավարին :

— Սիրով . ես ալ , Բօլինան ալ , Պ . տը Կրեյյէն
ալ , մենք բոլորս վերջապէս , ձեր տրամադրութեան
տակն ենք . . . :

— Բա՛յց , տիկին , մեզի համար մեծ հաճոյք մը
պիտի ըլլայ , ըսաւ տը Կրեյյէն , անուշիկ ժպիտով մը :

— Հաճո՞յք : Ծիծաղելի ես , բարեկամս . յետոյ
դառնալով Զօրավարին , բուռն կերպով — չկարծեա թէ
քեզի դրամ կուտամ . . . : Հիմա սենեակս առաջնորդե-
ցէք զիս . յետոյ դուրս պիտի ելլենք :

Պապուշքան կրկին վեր բարձրացնելով իրենք

ալ ետեւը անցան: Զօրավարը թոպահար մարդու մը պէս կը քալէր: Տը կրեյէն կը խոկար: Օր. Պլանշը նախ մնալու ձեւ մը առաւ, յետոյ խումբին միացաւ: Նոյնը ըրաւ նսեւ իշխանը: Զօրավարին բնակարանին մէջ, միայն Գերմանացին և տիկին տը Գօմենժը մնացին:

Ժ.

Զրաքուժական կայաններու մէջ, երբ պանդոկապետները ճամբորդի մը յարկաբաժինը որոշեն, շատ քիչ անգամ այս վերջնոյն փափաքը չէ որ նկատի կ'ունենան, այլ կը հիմնուին իրենց անձնական գնահատանքին վրայ, և պէտք է ըսել թէ, շատ հազուադէպօրէն կը սխալուին: Պապուշքային յարկաբաժինը գերազանցօրէն շքեղ էր: Զորս սքանչելի դահլիճ, լողարան, ծառաներու համար երկու սենեակ, ուրիշ մըն ալ ընկերացող տիկնոջ համար: Այս բոլոր սենեակներն ալ ցոյց տուին Պապուշքային, որոնք մանրակրկիտ քննութենէ մը անցուց:

Պանդոկի մատեանին մէջ այսպէս արձանագրած էին իր անունը: «Զօրավարուհի իշխանուհի տիկին Թարասէվիչաւ»

Ժամանակ առ ժամանակ Պապուշքան թիկնաթուռ կեցնել կուտար, իրեն անհաճոյ զանազան կարասիներ կը մատնանշէր և անսպասելի հարցումներ կ'ուղղէր պանդոկապետին, որ համբերութիւնը կը կորսնցնէր: Օրինակի համար, նկարի մը առջեւ կանգ կառնէր որ դիցարանական նշանաւոր համադրութեան մը միջակ մէկ ընդօրինակութիւնն էր, ու կը հարցունէր:

— Ո՞վ է այս նկարին հեղինակը:

Պանդոկապետը կը պատասխանէր թէ յայտնի
կոմսուհիի մը մէկ գործը ըլլալու է :

— Ի՞նչպէս, որունն է ըսիր, ինչո՞ւ չես գիտեր :
Եւ ինչո՞ւ ոչսպէս տխուր...

Պանդոկապետը ըսելիքը չէր գիտնար :

— Տխմա՛ր տրարած, ըսաւ պապուշքան ռուսերէն
լեզուով :

Վերջապէս, իր բովանդակ ուշադրութիւնը պա-
պուշքան կեդրոնացուց իր նշտասենեակին վրայ :

— Լաւ է, ճոխ է, լաւ մը տեսնեմ...

Անկողինը քիչ մը տակնուվրայ ըրին.—

— Աւելի բացէ՛ք, բարձերը վերցուցէ՛ք, նոյն-
պես և վերմակները :

Եւ պապուշքան լարուած ուշադրութեամբ քննեց
բոլորը :

— Մլուկ չունի՞ք. լաւ է : Տարէք ձեր սաւան-
ները. թող հետս բերածներէս դնեն. բարձերն ալ
տո՛յնպէս : Այս բոլորը շատ ճոխ են, ի՛նչ պիտի ընեմ :
Մինակս պիտի ձանձրանամ այստեղ : Ալէքսի Իվանո-
վի՛չ, տղաքներուն դասը տալէդ յետոյ մօտս եկուր
միշտ :

— Բայց երէկուընէ ի վեր այլեւս Զօրավարին
ծառայութեանը մէջ չեմ գտնուիր. իմ հաշուոյս կ'ապ-
րիմ :

— Ի՞նչ պատճառաւ :

— Պատճա՞ռը, ահա՛ւասիկ : Քանի մը օր առաջ
Պերլինէն նշանաւոր Պառօն մը եկաւ կնոջը հետ :
Երէկ, շրջադայութեան տուն, իրենց գերմաներէն
լեզուաւ քանի մը խօսք ուղղեցի, առանց սակայն
ճշգրութեամբ պերլինեան հնչումը կտրենալ արտաբե-
րելու :

— Յետո՞յ :

— Պառօնը այս ընթացքս անարգանք մը նկատեց և դանդատեցաւ Զօրավարին, որ զիս պաշտօնագրերկ ըրաւ :

— Բայց թէ, զինքը իսկապէս անարգած չեղա՞ր :

— Երբեք. և ընդհակառակն, Պառօնը ինքը եղաւ որ ինծի իր գաւաղանովը սպառնաց :

— Այդքան վա՞տ մէկն ես որ քու մէկ ութօրիքէդ ենթարկուած այս կացութեանը կը հանդուրժես, ըսաւ բռնն կերպով Զօրավարին. վռնեցի՞ր ալ : Պակասամիտ. դուք ամէնքդ ալ տկարամիտներ էք, ամէնքդ ալ :

— Մի մասնագրուիք, հօրաքո՛յրս, պատասխանեց Զօրավարը, քիչ մը ամբարտաւանօրէն. ես գիտեմ թէ ի՞նչ կ'ընեմ : Մնաց որ Ալէքսի իրականութիւնը իր բացարձակ ճշդութեամբը քեզ չպատմեց :

— Իսկ դո՛ւն, հանդուրժեցի՞ր այդ անարգանքին, շորունակեց ինձ դառնալով :

— Ե՞ս. կ'ուզէի Պառօնէն վիրաւորուած արժանապատուութեանս գոհացումը պահանջել, պատասխանեցի հանդարտութեամբ : Բայց Զօրավարը արգելք հանդիսացաւ :

— Ինչո՞ւ համար արգիւցիր :

— Բայց ներողութիւն, հօրաքո՛յրս, մենամարտը ներելի չէ, ըսաւ քմծիծաղով մը :

— Այդ ի՞նչ խօսք է : Հապա ի՞նչ է մարդկանց իրարու հետ կռուելու միջոցը : Դուք ամէնքդ ալ վատեր էք : Ձէք գիտեր ձեր ուսն անունը բարձր բռնել : Ա՛լ բաւական է, վերցուցէք զիս. իսկ դո՛ւն, Ալէքսի իվանովիչ, մի՛ մոռնար, պառլտի միջոցին այդ

Վօն *) Պառօնը ինձ ցոյց տալու. ռուլէթը ո՞ր կողմն է :
 Բացատրեցի թէ ռուլէթը կայարանի դահլիճին
 մէջ կը գտնուէր : Այն տանն հետաքրքրուեցաւ խա-
 ղացողներու թիւով, խաղի տեւողութեամբը և ձեւո-
 վը : Թելադրեցի իրեն սեպհական աչքերով տեսնել
 խաղը, վասնզի, ըսի, լաւագոյն բացատրութիւնն
 անգամ խիստ աղօտ գաղափար մը պիտի կաղմել տար :
 — Քանի որ այդպէս է, շուտով զիս կայարան
 տարէք : Առաջ անցի՛ր, Ալէքսի Իվանովիչ :

— Բայց, հօրաքոյր, չե՞ս փափաքիր քիչ մը հան-
 դատանալ :

Զօրավարն ու իր շրջապատի մարդիկը խիստ մը-
 տահոգ կը թուէին : Շատ կը վախնային որ, պապուշ-
 քան, հրապարակաւ այլանդակ արարք մը կը գործէ :
 Եւ սակայն, հասարակ ասոր, բոլորն ալ խոստացած
 էին իրեն ընկերակցիլ :

— Ես յոգնած չեմ : Ահա, այսօր հինգ օր է որ
 տեղէս չարժած չունիմ : Հանքային ջրաղբիւրները,
 յետոյ Շլաթէնպէրկը այցելելու երթանք... Այսպէս է
 չէ՞, Բրասքովիա :

— Այո՛, պապուշքա :

— Դիտելիք ուրիշ ի՞նչ կայ :

— Շատ բոնեք, պապուշքա, պատասխանեց Բօ-
 լինան, շուտամ կերպարանքով մը :

— Բայց կը տեսնեմ թէ դուն ալ չես գիտեր :
 Մարֆա՛, հետս պիտի ըլլաս ռուլէթի դահլիճին մէջ,
 ըսաւ իր սննեկապանուհիին ուղղելով խօսքը :

— Այդ անկարելի է, հօրաքոյրս : Ո՛չ Մարֆային

*) Վօն փոխանակ «Փօն» ըսելու : Ազնուական գեր-
 մաններու անուան կցուած մասնիկ :

և ոչ ալ Բօթաբիչին մուտքը պիտի թոյլատրեն :

— Ապո՛ւշ բան : Այդ արդեւքը սպասաւորներու համար է : Ինչ որ ըլլայ, մարդ մըն է սակայն : Որոշ գիտեմ թէ ան ալ կը փափաքի տեսնել այս բաները : Եւ ինձմէ զատ ուրիշ որո՞ւ հետ պիտի կրնար երթալ :

— Բայց, պապուշքա... :

— Կ'ամչնա՞ս իմ ընկերակցութենէս : Մնացի՛ր, աղաչող չկայ : Արդարեւ, իրաւունք ունիս, ի՞նչ պէտք ունիմ այս ամբողջ հետեւորդներուս : Ալէքսի Իվանովիչը կը բաւէ ինձի :

Բայց աը Կրեյչէն պնդեց որ բոլորն ալ պապուշքային ընկերակցին՝ քանի մը գեղեցիկ և հոճելի բառերով :

Ճամբայ ելանք :

— Տղայամիտ մէկը դարձած է, կը կրկնէր աը Կրեյչէն, Զօրավարին հետ խօսելով : Եթէ զինքը մինակ թողել տալու ըլլանք, յիմարութիւններ պիտի գործէր... :

Խօսակցութեան Մնացեալ մասը չլսեցի : Բայց ապահովաբար, աը Կրեյչէն արդէն նոր ծրագիրներ պատրաստած էր և յուսալից կը թուէր :

Պանդոկէն կ'ոյարան կէս վերստ կը տեւէր : Զօրավարը քիչ մը սրտապնդուած էր, այսուհանդերձ յայտնաբար ռուլէթէն կը վախնար :

Ինչ գործ ունէր այդտեղ պառաւհաշմանդամ մը : Բօլինան և Օր. Պլանչը թիկնաթուին երկու քովերէն կը քալէին : Օր. Պլանչը զուարթ էր կամ այդպէս կը ձեւացնէր : Բօլինան կը ջանար գոհացնել պառաւ տիկնոջ հետաքրքրութիւնը, որ գլխուն հարցումներ կը տեղացնէր :

Պ. Ասթլին ըսաւ ականջս ի վար. «Երեկոյթը ա-

առնց միջադէպի պիտի չանցնի» : Բօթարիչն ու Մար-
ֆան թիկնաթառին ետեւն էին , Զօրավարն ու տը
Կրեյչէն քիչ մը հեռուէն , ոգեւորութեամբ կը խօ-
սակցէին : Այս վերջինը խորհրդատուի երեւոյթն ու-
նէր : Բայց ի՞նչպէս շարժէին պապուշքային ահաւոր
ազդարարութեանը դէմ : « Քեզի ոչինչ պիտի չտամ »
իսկ Զօրավարն ալ շատ լաւ կը ճանչնար իր հօրա-
քայրը , և այլեւս ուէ յոյս չէր անուցաներ : Տը Կրեյչէն
և Օր. Պլանշը իբարու հետ նշաններ կը փոխանակէին :

Կայարանէն ներս յաղթական մուտք մը գործե-
ցինք : Տեղւոյն սպասաւորները , պանդոկին ծառաներուն
չափ փութկոտութիւն ցոյց տուին : Պապուշքան նախ
հրամայեց որ զի՛քը բոլոր դահլիճներն ալ տանին :
Վերջապէս խաղաարահ հասանք : Դռնապան սպասա-
ւորները , դուռները զոյգ բացին մեր առջեւ :

Սրահին ծայրը ուր կը գտնուէր երեսուննոց և
քառասուննոց սեղանը , խճողուած էր հարիւրէն եր-
կու հարիւր խաղացողներով :

Ամէն անոնք որ կը հասնէին այդ նուիրական սե-
ղանին աթոռներուն , առանց իրենց ունեցած ամբողջ
գրամը կորսնցնելու չէին հեռանար , վասնզի արտօն-
եալ չէր սեղանին շուրջ-բոլորը իբրեւ դիտող ներկայ
գտնուիլը : Ուրի վրայ մնացողները կարգի կը սպա-
սէին : Ոմա՛նք , նոյնիսկ նստած խաղացողներուն գրչ-
խուռն վրայէն կը մասնակցէին խաղին . երրորդ շա-
քէն , կային այնպիսի ճարպիկ մարդիկ ալ որոնք կը
յաջողէին իրենց գրամը մինչեւ սեղանին հասցնելով
կանոնաւոր կերպով խաղալ : Մոլորած խաղացիներ-
բու (mise) մասին կը վիճէին , վասնզի կը պատահի
որ գրամաչօրթ մը կը յաջողի սպողել այս պատուա-
ւոր մարդկանց մէջէն , և անոնց աչքին առջեւէն կը

վերցնէ գումար մը որ իրեն չպատկանիր, «իմա է» ըսելով: Վլյանները՝ անվճարական, գողը ճարտար և մանաւանդ անպատկառ է, և կը դրպանէ դրամը:

Այս բոլորը պատուէքսն հեռուէն կը դիտէր, գրեթէ վայրենի գիւղացուհիի մը հետաքրքրութեամբ: Մանաւանդ ուշիւթը իրեն շատ հաճոյ երեւցաւ: Վերջապէս փափաքեցաւ խաղը աւելի մօտիկէն դիտել:

Եւ չգիտեմ ինչ անցաւ դարձաւ, մէկ ալ տեսայ թէ խիտ փութկոտ ծառաները — մեծ մասամբ աղքատացած Բօլօնիացիներ — իրեն ապահովեցին խաղապետանին մօտ սեղ մը, հակառակ խաղացողներու չափազանց խճողումին: Թիկնաթուը դիւսաւոր խաղապետին քովը դրին: Ներկաներ պատուէքսն լաւ տեսնելու համար սեղանին վրայ աւելի սեղմ կերպով հակեցան: Խաղապետը յոյսեր մը սկսան սնուցանել այլանդակ խաղացողի մը՝ հաշմանդամ պառաւի մը մօտին: Ես՝ քովը կեցայ: Մերոնք դիտողներուն մէջն էին:

Պատուէքսն նախ խաղացողները դիտեց: Մանաւանդ երիտասարդ մը՝ զինքը հետաքրքրեց: Մեծ կը խաղար, խոշոր գումարներ կը նետէր, և արդէն չահած էր քառասուն հազար ֆրանքի չափ, որ առջեւը ոսկեդրամով և պանքատոմսով դիզուած կը մնար:

Դէմքը տեղուհած էր աչքերը կը պճլտային, ձեռքերը կը դողդղային, առանց համբուլու, լեփ-լեցուն տփերով դրամը խաղին կը պսակեցնէր ու կը շահէր միշտ: Ծառաները, իր ետին տակն ու վրայ կ'ըլլային, ոմանք թիկնաթու հրամցնելով, ուրիշներ նըստելիք տեղ մը ներկայացնելով, ճոխ պարզեւի մը ականաւորութեամբ: Քովը՝ կարճահասակ Բօլօնիացի մը նստած էր, որ բոլոր ուժովը կը շարժուէր և խո-

նարհաբար ակնջն ի վար ալ անդադար կը խօսէր, անտարակոյս իբրեւ խորհրդատու և թելադրիչ, իր կարգին, ինքն ալ բան մը սպասելով: Խաղամուլը ստկայն, ոչ կը նայէր և ոչ զինքը մտիկ կ'ընէր: Կը խաղար ըստ բաղդի ու կը շահէր: Պապուշքան դիտեց զինքը քանի մը րոպէ: Եւ յանկարծ ինձ դառնալով.

— Գնա՛ ըսէ այդ մարդուն որ թող խաղը ձգէ ու վատտակովը հեռանայ. հակառակ պորսպոյին, եթէ շարունակէ, ունեցածը ամբողջութեամբ և մէկ անդամէն պիտի կորսնցնէ:

Շնչահեղձ ըլլալու շափ յուզուած էր:

— Բօթարիչը ո՛ւր մնաց. Բօթարիչը քովը զրկէ, թո՛ղ ըսէ, կ'իմանա՞ս: Արմուկովը զիս կը հրմշտուկէր. ո՛ւր է այդ Բօթարիչը. — Մնկնեցէ՛ք, հեռացէ՛ք այլեւս պոռաց վերջապէս երիտասարդին՝ ճարտհատ:

Դէպի իր կողմը հակեցայ, և բաւական կտրուկ շեշտով մը ըսի իրեն թէ այսպիսի ընթացքներ խաղասեղանին շուրջը ներելի չեն, թէ նոյն իսկ բարձրաձայն խօսիլն անգամ արգիւտուած է, և մեզ կը վըռնտեն...

— Մե՛ղք: Կորսուած է այդ խեղճ տղան, բայց ինքն է որ կը ջանայ ինքզինքը կորսաւտան մատենել... Չեմ կրնար զինքը դիտել առանց յուզուելու: Տխմա՛ր արարած...

Եւ պապուշքան աչքը ուրիշ կողմ դարձուց: Զախին, սեղանին միւս ծայրը, խաղացողներու շարքին աչքի կ'իյնար մանկամարդ տիկին մը, որուն կ'ընկերանար գաճաճ մէկը: Ո՞վ էր այդ թղուկը: Աղբական մը դուցէ. թերեւս ալ զայն իրեն ընկերացնելով, ինքզինքը ուշադրութեան առարկայ դարձնել կ'ուզէր: Նախապէս տեսած էի այս տիկինը: Կանոնաւո-

գրպանէն, որոշ քանակութեամբ ոսկի և հազարնոց շատ մը քանձատումա կը հանէր, և անվրդով ու պաղարեամբ սեղանին վրայ կը դնէր, հաշուելով ու որոնելով իր նօթատետրին վրայ մատիտովը գրուած գործողութիւններու միջոցաւ շահու և զէնի հաւանականութեանց ընթացքը: Ամէն օր, երկու հազար ֆր. կը շահէր, երբեմն ալ երեք հազար ու կը մեկնէր անմիջապէս: Պապուշքան երկար մը զինքը դիտեց:

— Ա՛հ, այս կինը չպիտի կորսնցնէ: Ո՞վ է արդեօք:

— Ֆրանսուէի մը, հաւանաբար, պատասխանեցի շատ ցած ձայնով:

— Այո՛, ակներեւ է... Հիմա բացատրէ տեսնեմ խաղին ուղղութիւնը:

Որքան կտրելի է յստակ կերպով իրեն բացատրեցի կարմիրի և սեւի, զոյգի և անզոյգի, վրիպումի և բասի վերաբերեալ բազմաթիւ զուգադրութեանց ինչպէս նստել թիւերու սխաթէմներու զանազան որոնքներու մասին: Ուշադրութեամբ զիս կը լսէր, անդադար կը հարցափորձեր և իմ պատասխաններուս կը թափանցէր:

— Հապա ի՞նչ կը նշանակէ զէրօ: Խաղապետը քիչ առաջ «զէրօ» պոռոց և հաւաքեց բոլոր խաղաղինները: Ի՞նչ կը նշանակէ սափկա:

— Պապուշքա՛, զէրօն պանքային հաշուոյն է: Երբ քնդիկը զէրոյին վրայ իյնայ, բոլոր խաղաղինները անոր կը պատկանին:

— Իսկ ո՞չ ոք կը շահի այդ պարագային:

— Միայն դրամատէրը: Այնուամենայնիւ եթէ դուք զէրոյէն վար դրած ըլլայիք ձեր խաղաղինը, երեսուներէնդ անգամ աւելիով պիտի վճարուէիք:

— Յոճախ կը պատահի՞ այս հանդիպումը: Եւ ինչո՞ւ համար այս տխմարները զէրոյէն վար չեն խաղար:

— Անո՛ր համար որ, երեսուն ընինգի դէմ միայն մէկ շանս ունին:

— Ի՛նչ տպուշութիւն... Բօթաբեշ... բայց ո՛չ, իմ դրամը վրաս է:

Գրպանէն շքեղ քսակ մը քաշեց և ֆլօրէն մը տուաւ:

— Հո՛ն, անմիջապէս զէրոյին վրայ դիր:

— Պապուշքա, զէրօն հիմա ելաւ: Դէշ առիթ մըն է այս թիւը խաղալու համար: Սպասեցէ՛ք:

— Ինչե՛ր կ'ըսես: Դի՛ր հոն՝ ուր կ'ըսեմ քեզի:

— Դո՛ւմ, բայց կրնայ ըլլալ որ զէրօն այսօր չը հանդիպի այլեւս, և եթէ յամառիք, կրնաք հաղար ֆլօրէն կորսնցնել:

— Յիմար խօսքեր: Դայլէն (*) վախցողը անտառ չերթար: Կորսուեցա՞ւ: Դարձեա՛ւ:

Երկրորդ ֆլօրէնն ալ առաջինին նման կորսուեցաւ: Երրորդ մը դրի: Պապուշքան չէր կրնար մնալ կեցած տեղը: Կործեա թէ կ'ուզէր կախարդել փոքր գնդակը, որ անիւին շառաւիղներուն վրայ կը թաւալէր: Երրորդն ալ կորսնցուց: Պապուշքան ինքզինքն հելած էր: Եւ երբ խաղապեսը սպասուած զէրօն փոխան, երեսուն և վեց գոչեց, սեղանին բռունցքի հարուած մը իջեցնելով:

— Դարչելի՛, գոչեց, այդ անիծեալ զէրօն վերջ ի վերջոյ չպիտի՞ դուրս գայ: Մինչեւ յայնուելիք պիտի մնամ հոս, այս տպիրտա խաղալետն է որ անոր

(*) Ռուսական ասացուածք:

Ելլելունն արգելք կը հանդիսանայ... Ալէքսի Իվանովիչ, միանուագ երկու ոսկի լուրի դի'ր, այլ կերպով բան մըն ալ պիտի չշահի՞ք, եթէ նոյն իսկ զէրօն դուրս դայ:

— Պապուշքա՛ւ:

— Դի'ր, քեզի դի'ր կ'ըսեմ. քու դրամդ չէ:

— Երկու լուրի սեղանն նետեցի: Գնդիկը երկարօրէն գլորեցաւ և շառաւիղներուն վրայ սկսաւ կամաց կամաց թաւալիլ: Պապուշքան հեքնոսացածի պէս էր ու ձեռքս կը սեղմէր: Ու յանկարծ, պու՛մ:

— Զէրօ, պուռաց խաղապետը:

— Տեսա՞ր, հիմա տեսա՞ր, ըսաւ ողկւորութեամբ պապուշքան, ճառագայթող դէմքով: Երկու լուրի խաղալու դաղափարը Աստուած ներշնչեց ինձ: Բօթարեչ, Մարֆա մէր մնացին: Բօթարեչ, մերինները ո՞ւր են, որքան պիտի ստանամ: Ինչո՞ւ չեն վճարեր:

— Պապուշքա՛ւ, Բօթարեչը դուռն է: Մուտքը արդիւնցին: Ահաւասիկ դիւմնիդ կը վճարեն, դանձեցէ՛ք:

Կապոյտ թուղթի մը մէջ փաթթուած յիսուն լուինոց խոշոր կապոց մը, ինչպէս և քսան լուրի ալ մանրուք դրամ նետեցին պառաւին: Ամբողջը մէկ պապուշքոյին առջեւը հաւաքեցի:

— Պարօննե՛ր, խաղին պատրաստուեցէ՛ք պիտի վերսկսինք... պուռաց խաղապետը, ռուլէթը շարժման մէջ դնելու պահուն:

— Տէր Աստուած, Ուշ մնացինք. դի'ր, շուտով դի'ր:

— Ո՞ւր:

— Զերոյին վրայ, դարձեալ զէրօյին վրայ: Եւ կարելի եղածին չափ շատ դեր: Որքան շահեցանք.

եօթանասո՞ւն լուի։ Այդ դրամը ինչո՞ւ պահենք։ Քըսան լուի մէկ անգամէն դի՛ր։

— Բայց մտածեցիք անգամ մը, պապուշքա, կըրնայ պատահիլ որ երկու հարիւր անգամ ղէրօն դուրս չգայ։ Ձեր ամբողջ հարստութիւնը պիտի կորսնցնէք այդ պարագային։

— Սուտ, ապուշ խօսք, դիր կ'ըսեմ քեզի։ Հերիք խօսիս, ես ըրածս գիտեմ։

— Ըստ կանոնի ղէրոյով տասներկու լուիէն աւելի խաղալ կարելի չէ։ Ահաւասիկ, այդ տասներկու լուին ալ դրի։

— Այդ ի՞նչ խօսք է։ Պայտմութիւն մի կարդար գլխուս։ Մուսիկօ, պոռաց խաղապետին, արմուկովե ալ հրմշակելով։ Որքո՞ն ղէրոյին վրայ։ Տասներկո՞ւ, տասներկո՞ւ։

Աճապարեցի պարագան ֆրանսերէն լեզուաւ բացատրելու։

— Այո, տիկին, պատասխանեց խաղապետը քաղաքավարութեամբ։ Նոյնպէս և իւրաքանչիւր խաղագինը չորս հազար ֆլօրէնէն աւելի ըլլալու չէ։ Կանոնագրի տրամադրութիւնը այնպէս է։

— Լա՛ւ ուրեմն, տասներկուքը դի՛ր։

— Խաղը պատրաստ է, գոչեց խաղապետը, Անիւը դարձաւ և տասներեք թիւը դուրս ելաւ։

— Կորսուած է։

— Դարձեալ, կրկին, կրկին։

Չընդգիմացոյ, միայն ուսերս թոթուելով անգամ մը եւս տասներկու լուի դրի։ Անիւը երկարօրէն դարձաւ։ Պապուշքան կը զողգզար։ Լրջօրէն կը յուսամբ արդեօք, թէ ղէրօն կրկին պիտի դուրս գայ, հարց տուի զարմացմամբ ինքզինքիս։ Շահելու վճռա-

կան հաւատքը դէմքին վրայ կ'արտացոլար :

Գնդիկը ինկաւ փոսիկին մէջ :

— Զէրօ, պոռաց խաղապետը :

— Ի'նչ... լա'ւ, տեսա՞ր հիմա, ըսաւ ինծի պապուշքան, յաղթանակի անբացատրելի արտայայտութեամբ մը :

Ես ինքս ալ խաղամոլ մըն էի : Այս րոպէիս սակայն, ոեւէ ժամանակէ աւելի խաղամոլութիւնս ըզգացի : Ձեռքերս կը սարսռային, գլուխս կը դառնար : Անտարակոյս, հաղուադէպ պարագայ էր : Տասը հարուածի վրայ երեք դէրօ : Այսուհանդերձ արտասովոր ալ չէր : Երեք օր առաջ, յաջորդաբար երեք անգամ, զերոյին դուրս գալը տեսած էի :

Ամէն ոք պապուշքային հետ քաղցրութեամբ վարակու մրցակցութեանը բռնուեցաւ : Խոնարհութեամբ իր շահը վճարեցին : Կը պահանջէր 420 լուի, այսինքն չորս հազար ֆլօրէն և քսան լուի :

Այս անգամ պապուշքան Բօթաբեչը չկանչեց : Դէթ արտաքուստ, այլեւս չէր դողդղար : Բայց ներքուստ, սիրտհատնումի մէջ էր :

— Ալէքսի Իվանովիչ, խաղապետը ըսաւ թէ կարելի է չորս հազար ֆլօրէն խաղալ, այնպէս չէ՞ :

Լաւ ուրեմն : Չորս հազարը կարմիրին վրայ դի'ր : Անիւը դարձաւ :

— Կարմիր, գոռաց խաղապետը :

Շահը՝ ութը հազար ֆլօրէն էր :

— Չորս հազար ինծի տուր իսկ մնացեալ չորս հազարն ալ կարմիրին վրայ դի'ր... Հնազանդեցայ :

— Կարմիր :

— Հաշիւը տասներկու կ'ընէ : Տո'ւր ինձ այդ դրամը : Ոսկին քսակին մէջը դի'ր : Իսկ գանձատոմ-

— Բայց ինչպէ՞ս յաջողեցա՛ք, մայրի՛կ, կը բացադանչէր Մարֆան։ Ութը հազար ռուպլի։

— Ահա՛ ձեզի հինգական ռուպլի։

Բօթարեչն ու Մարֆան սաճապարեցին ձեռքը համբուրելու։

— Բեռնակիրներէն իւրաքանչիւրին լուի մը տուր, Ալէքսի Իվանովիչ։ Զիս բարեւոյդ այդ մարդիկն ալ ծառանե՞ր են. տտոնց ալ մէկ մէկ լուի տուր։

— Տիկին իշխանուհի... խեղճ տարադիր մըն եմ... յարատեւ դժբախտութիւններու զոհ... Ռուս իշխանները ի՛նչ տգնուատիրտ են։

Հնամաշ թիկնոցով և դուռնաւոր ներքնակով մարդ մըն էր խօսողը, որ թիկնաթուին շուրջը կը դառնար, գլխարկը գլուխէն բարձր բռնելով։

— Սա մարդուն լուի մը տուր... ո՛չ, երկու լուի։ Այսքանը բաւական է, հակառակ պարտքային վերջը պիտի չգայ։ Վերցուցէք զի՛ս. հեռանանք այլեւս։ Բրտաքովա, վաղը քեզի շրջադպեստ մը պիտի գնեմ. միւսին անունը ինչպէ՞ս էր... Օր. Պլա՛նշ, այո՛, օ՛, անոր ալ շրջադպեստ մը. Բրտաքովա՛, ֆրանսերէն լեզուաւ ըսածս յայտնէ իրեն։

— Շնորհակալ եմ, տիկին, ըսաւ Օր. Պլանշը շնորհալի և հեգնական ժպիտով մը, Զօրավարին և տը կրէյչէին աչք ընելով։

Զօրավարը իր խռովութիւնը թաղցնելու ի վիճակի չէր, և երբ պանդոկ հասանք, ամփոփանքի հառաչ մը արձակեց։

— Հապա ֆէթօսիա՞ն, պոռաց պապուշքան, Զօրավարին պառաւ սպասուհին վերյիշելով. ան ալ պիտի դարմանայ։ Կ'ուզեմ անոր ալ ներքնադպեստ մը գնել։ Ալէքսի Իվանովիչ, խա մուրացիկին, ալ բան մը տուր...

մը, կը խորհէի. շատ պարզ է: Սիրահա՞ր մը ար-
դեօք... անշուշտ ո՛չ կ'ըսէր դատողութիւնս:

Բայց դատողութիւնը ի՞նչ դործ ունի այս կարգի
գործերու մէջ: Ուրեմն լուսաբանելիք ուրիշ կէտ մը
եւս կար, գործը հետզհետէ կը բարդանար:

Հաղիւ թէ պանդոկ վերադարձած էի, դռնապանն
ու պանդոկապետը յայտնեցին թէ, Զօրավարին կողմէ
երեք անգամ եկած էին զիս կանչելու: Զօրավարին
քովն էին նաև տը Կրեյյէն և Օր. Պլանշը, այս վեր-
ջինը, մօրը հետ չէր: Անշուշտ որ այս մայրը, կեղծ
անձնաւորութիւն մըն էր: Երեքը մէկ, ոգեւորու-
թեամբ կը վիճէին: Սենեակին դուռը, անքնական ե-
րեւոյթ, փակ էր: Մտնելէ առաջ լսեցի տը Կրեյյէն
որ բարձր ձայնով և հեղնական շեշտով կը խօսէր:
Օր. Պլանշի խօսելակերպը անարգական էր: Զօրավա-
րը կը պաղատէր լալկան ոճով: Զիս տեսածնուն պէս
լռեցին: Յանկարծ տը Կրեյյէ ժպտեցաւ, սա՛ ֆրան-
սական ժպիտովը, որ պաշտօնական հաճոյակատարու-
թիւն մը ցոյց կուտայ, զոր այնքան կ'ատեմ ես: Զօ-
րավարը մեքենականօրէն շտկուեցաւ: Միայն Օր. Պը-
լանշը իր բարկացոտ դէմքը անայլայլ պահեց: Այսու-
հանդերձ, անհամբերութեամբ սպասողի իր նայուած-
քը վրաս կեդրոնացուց: Սովորաբար, զիս չտեսնելու
կը զարնէր:

— Ալէքսի Իվանովիչ, սկսաւ Զօրավարը յայտնի
բարեացակամութեամբ մը, թոյլ տուէք ինձ ձեզ յայ-
տարարելու թէ, տարօրինակ, շատ տարօրինակ է...
մէկ խօսքով, ձեր իմ և ամբողջ ընտանիքիս հանդէպ
ունեցած ընթացքը չա՛տ, չափազանց տարօրինակ է...

— Այդ չէ հարցը, ընդմիջեց տը Կրեյյէն արհա-
մարհանքով և դժկամակութեամբ: Ո՛չ, սիրելի պա-

րոն, մեր Զօրավարը կը սխալուի, այս ձև խօսելով, կ'ուզէի ըսել ձեզի թէ... այսինքն նախազգուշացնել թէ... և կամ աւելի ճիշդ խօսելու համար, ձեզմէ խնդրել որ իր կորստեան չստատրէք. այո', այո', իր կորսեան... այս բառը գիտնալով կը գործածեմ:

— Ինչպէ՞ս սակայն, ընդմիջեցի ես: Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

— Ահա՛ թէ ի՞նչ: Դուք այդ սարսափելի պառաւ-
ւին, ինչպէս ըսեմ... մէնտորը հանդիսացած էք: Նկատեցէք որ բոլորովին պիտի փճանայ: Տեսա՞ք ար-
դէն թէ ինչպէ՞ս կը խաղայ: Եթէ կորսնցնել սկսի,
յամառութեամբ ուղիէն պիտի չբաժնուի: Պիտի
խաղայ անվերջ, և գիտէք անշուշտ թէ կորուստները
այս ձևով չէ որ կը դարձանուին, իսկ այդ պարս-
գային...

— Եւ այդ պարսգային, վերսկսու Զօրավարը,
զիս և ընտանիքս որ իր ժառանգորդներն ենք, կը
փճացնէք... Մեզմէ աւելի մօտիկ աղբակաւն չունի:
Ձեզի անկեղծօրէն կը յայտնեմ թէ մեր գործերը գէշ
և չատ դէշ կ'ընթանան: Մնաց որ, դուք ալ այդ ի-
րողութեան վերահասու եղած ըլլալու էիք: Եթէ մեծ
միտաներու ենթարկուի, ո՞վ Աստուած, ի՞նչ պիտի
ըլլանք մենք:

Զօրավարը դէպի տը կրկնէն դարձաւ.

— Ալէքսի Իվանովիչ, փրկեցէ՛ք, փրկեցէ՛ք մեզ:

— Բայց Զօրավա՛ր, ձեռքէս ի՞նչ կ'ուզայ:

— Հրաժարեցէք զինքը առաջնորդելէ, լքեցէ՛ք
զինքը:

— Բայց, ուրիշ մը իմ տեղս պիտի բռնէ:

— Ո՛չ, ո՛չ, այդպէս պէտք չէ ընել, ընդմիջեց
տը կրկնէն: Ո՛չ, մի՛ լքէք զինքը, այլ համոզեցէ՛ք...
մի՛ թողուք որ չատ դրամ վատնէ:

— Ի՞նչպէս արդեօք պիտի յաջողիմ այսպիսի ձեռնարկի մը մէջ: Բայց դո՛ւք, Պ. տը Կրեյյէ, դուք անձնապէս փորձեցէք անգամ մը, ըսի իրեն, խօսքերուս կրցածիս չափ միամիտ արտայայտութիւն մը տալով:

Այս պահուս Օր. Պլանշի մէկ հարցական և յատկանշական ակնարկին հանդիպեցայ, զոր կ'ուղղէր տը Կրեյյէի: Նոյնինքն տը Կրեյյէն ալ այնպէս մը յուզւած էր որ չկրցաւ զսպել ինքզինքը:

— Պարապ ոչխատանք. հիմա պիտի մտիկ ընէ զիս, բացագոնչեց յուսահատական ժէսթով: Ահ, եթէ... վերջը...

— Ո՛վ սիրելի Ալէքսիս, քիչ մը բարի եղէք... ըսաւ ինծի, իր կարգին նոյն ինքն Օր. Պլանշը, ու՜ժով մը ձեռքերս սեղմելով:

Ստատանան տանի սա կինը: Այս սաղայէլեան դէմքը ինչպէ՛ս ալ կրնար մէկ վայրկեանի մէջ փոխուիլ: Ինչ՞ սիրունակ, ի՞նչ մանկուհակ և չարածճի դարձաւ յանկարծ: Դարձեալ ծածուկ նայուածք մը ուղղեց ինձ, այնպէս մը որ միւսները չկարողացան նշմարել... Ի՞նչ կը փափաքէր... Բայց արդէն չափազանց էր... չատ պարզ և նախնական ձեւով...

— Ալէքսի Իվանովիչ, վերսկսաւ Զօրավարը, քիչ առաջուան խօսակերպիս համար յերողամիտ գտնուեցէք: Չէի ուզեր այդպէս խօսիլ ձեզի հետ: Կը խնդրեմ, կը պաղատիմ, թոյլ տուէք որ մինչև զօտիս, ռուսական ձեւով բարեւեմ ձեզ: Միայն դուք կրնաք մեզ փրկել: Օրիորդ տը Գօմենժը և ես ձեզ կը պաղատինք: Հասկչէ՛ք, ըմբռնեցէ՛ք վերջապէս, ըսաւ ակնարկով մը ինձ Օր. Պլանշը ցոյց տալով:

Զղղուելի էր:

Որոշ երեք հարուած զարնուած էր դրան։ Բօթարեչն ու ծառայ մըն էին եկողները, որոնք պապուշքայի կողմէ զրկուած էին։ Ձի'ս կը փնտռէին, անմիջապէս զիս կը կանչէին։ Կը բաւկանայ կոր, ըսաւ ինձ Բօթարեչ։

— Բայց ժամը երկուքու կէս չէ։

— Չկարողացան *) քնանալ, խռոված էին, յետոյ ելան, թիկնաթուր պահանջեցին և ձեզ փնտռեցին։ Գուռիթը ձեզ կը սպասեն...

— Ինչ չարադէ կ'ին, զոչեց աը Կրեյչէն։

Արդարեւ պապուշքան ինձ կը սպասէր։ Անհամբերութենէն ինքն իրմէն ելած էր։ Անմիջապէս ռուլէթ խաղալու գացինք։

ԺԲ.

Պապուշքան չափազանց բորբոքած էր։ Ինչ որ ռուլէթին հետ յարաբերութիւն չունէր, իրեն անտարբեր կը թողուր։

Կայարանը, արգէն զոհի մը նման, զինքը կը ըսպասէին։ Եւ արդարեւ մերիններուն երկիւղը իրականացաւ։

Պապուշքան գարձեալ զէրոյին կուռչեցաւ։ Անմիջապէս տատնեցիւ լուի։ Անգամ մը, երկուք, երեք, զէրօն գուրս չէր գար։

— Դի'ր, դի'ր, կը հրամայէր ինձ։

Կը հնազանդէի։

*) Ռուս ծառաները իրենց սերերուն մասին յոգնակի կը գործածեն։

— Քանի երորդն է այս, հարցուց ինձ անհամբերութենէն ակռաները սեղմելով։

— Տասներկու երորդն է, այսինքն հարիւր յիսունը չորս լուի կորսնցուցած ենք։ Կը կրկնեմ, պապուշքա, թէ գուցէ մինչև իրիկուն...

— Լռէ՛։ Զէրոյին վրայ խաղալէդ զատ, հազար ֆլօրէն ալ կարմիրին վրայ դի՛ր։

Կարմիրը ելաւ, բայց զէրօն տակաւին կը յամռէր։

— Տեսա՞ր հիմա, հաւնեցա՞ր. գրեթէ բոլոր կորուստնիս շահեցանք։ Դարձեալ զէրոյին վրայ խաղանք, կրկին ութը տասը անգամ փորձենք, անյաջողութեան պարագային այլեւս չենք խաղար։

Հինգերորդ անգամուն սակայն, պապուշքան յուսալքուեցաւ։

— Դետնին տակն անցնի այդ զէրօն։ Կարմիրին վրայ չորս հազար ֆլօրէն դիր։

— Պապուշքա, շատ է։

Քիչ մնաց որ ծեծ ուտէի։ Դրի կարմիրին վրայ չորս հազար ֆլօրէնը։ Անիւր դարձաւ։ Պապուշքան շահելէ երբեք տարակուսած չունէր։

— Զէ՛րօ, գոչեց խաղապետը։

Նախ, պապուշքան չհասկցաւ, բայց երբ տեսաւ թէ խաղապետը չորս հազար ֆլօրէնը կը հաւաքէ, խաղացուած բոլոր գումարներով, և թէ զէրօն դուրս կուգար, ճիշդ իր լքած միջոցին «հա՛» գոչելով ձեռքերը իրարու զարկաւ։

Շուրջինները խնդացին։

— Տէ՛ր Աստուած, աղաղակեց ճիշդ հիմա է որ ելաւ։ Յանցանքը քուկդ է։ Դո՛ւն խորհուրդ տու իր որ զէրօն լքեմ։

— Բայց ի՞նչ որ ճշմարտութիւն է, այն ըսի ձեզի, պապուշքաւ։ Դիպուածին համար մեղադրե՞լի եմ արդեօք։

— Հեռացի՛ր, գոչեց բարկութեամբ։

— Մնաք բարով, պապուշքաւ։

Մեկնիլ ձեւացուցի։

— Սպասէ՛, Ալէքսի Իվանովիչ։ Ո՛ւր կ'երթաս։ Շուտով ալ կը բարկանայ անմիտը։ Սպասէ, մի՛ բարկանար։ Յանցանքը իմա է։ Ըսէ թէ ի՞նչ պէտք է ընել։

— Այլեւս խորհուրդ չունիմ ձեզի տալիք, պապուշքաւ։ Եթէ կորսնցնէիք, դարձեալ զիս պիտի ամբաստանէիք։ Մինակնիդ խաղացէք, հրամայեցէ՛ք, պիտի կատարեմ ձեր հրամանը։

— Դարձեալ կարմրին վրայ չորս հազար ֆլորէն դիր։ Ահա՛ (դրամապանակը ինձ երկարելով)։ Քսան հազար ռուպլի ունիմ այդ տել։

— Պապուշքաւ։

— Կ'ուզեմ կորսնցուցածս վերստին շահիլ։ Դի՛ր, Հնազանդեցայ։ Կորսնցուցինք։

— Դի՛ր, ութը համար դիր։

— Այդ անկարելի է, պապուշքաւ, ամենաբարձր խաղագինը չորս հազար է։

— Ուրեմն չորս հազարով։

Այո անգամ շահեցաւ։ Պառուը քաջալերուեցաւ։

— Տեսա՞ր։ Կրկին չորս հազար։ Հնազանդեցայ։ Կորսնցուցինք, տա՛յ դարձեալ, անգամ մը եւս։

— Պացին՛քա՛, տասներկու հատ հազարնոցները ձեռքէ հա՛յնպէ՛ք։

— Գիտնո՞ւ ըսաւ հանդարտ կատաղութեամբ մը։ Գիտե՛մ, գիտե՛մ, մեր տղայ։ Չորս հազար եւս դիր։

— Բայց դրամ չմնաց այլեւս, պապուշքա՛. դրամապանակին մէջ արժէթուղթ և փոխանակագիր միայն մնացին :

— Իսկ քսակի՞ն մէջ :

— Միայն մանրուք դրամ մնացած է :

— Լուծադատփոխ չկա՞յ հոս : Ինձ ըսին թէ կտրելի է ամէն տեսակ արժէթուղթ զեղչել այստեղ :

— Օ՛հ, ուղածիդ չտի : Բայց զեղչի պարագային չսա՛ դրամ պիտի կորսնցնէք :

— Ապուշ խօսք, կորուստս պիտի վերաչանձիմ : Քչէ՛ դիս այդ մարդկանց մօտ : Այդ տխմարները այստեղ կանչէ :

Բեռնակիրները եկան :

— Անմիջապէս ճամբան ցոյց տուր, Ալէքսի Իվանովիչ : Հեռո՛ւ է :

— Երկու քայլ միայն, պապուշքա՛ : Հազիւ քայլ մը առած էինք, մերիններուն հանդիպեցանք, Զօրավարը, տը Կրեյյէն, և Օր. Պլանշը՝ մօրը հետ : Միայն Բօլինա Ալէքսանտրովնան և Պ. Ասթլին կը բացակայէին :

— Շարունակէ՛, կանգ մի առներ, կը պոռար պապուշքան : Ի՞նչ կ'ուզեն : Իրենցմով զբաղուելու ժամանակ չունիմ :

Թիկնաթոռին ետեւէն իրեն կը հետեւէի : Տը Կրեյյէն դէպի ինձ վազեց :

— Ամբողջ շահածը կորսնցնելէ զ՛, տասներկու հազար ալ վրայ տուաւ : Հիմա պարտուղէ կթեր զեղչելու կ'երթանք, ըսի իրեն ցած ձայնորհուր :

Տը Կրեյյէ կատաղութեամբ ոտքը գլ՝ ը զարնելով, Զօրավարին մօտ վազեց : Մենք յը ճամբան շարունակեցինք :

— Կեցուցէ՛ք, կեցուցէ՛ք կը պոռտը ինձ Զօրավարը ինքզինքէն ելած :

— Դուք փորձեցէ՛ք անգամ մըն ալ, պատասխանեցի :

— Հօրաքոյրս, ըսաւ Զօրավարը, հօրաքոյրս... մեկնինք անմիջապէս... — ձայնը կը դողդղար — ձիերը պիտի վարձենք, քաղաքէն դուրս պտոյտ մը ընելու համար : Սքանչելի տեսարան մը ունի... Շլոթէն — պէրկը... քեզ առնելու եկանք :

— Սատանան տանի քե՛զ ալ, Շլոթէնպէ՛րկդ ալ, պատասխանեց պապուշքան բարկացոյտ :

— Սքանչելի դիւղ մըն է : Թէյ պիտի խմենք, չարունակեց Զօրավարը, բոլորովին յուսահատ :

— Թարմ խոտին վրայ կաթ պիտի խմենք, աւելցուց տը Կրեյցէն վայրագ գողտի զսպուած ցասումով մը :

(Կաթը, Թարմ խոտը արդեօք բարիզեան քաղքենիներուն փափաքած հովերգութիւնը չէ՞. անոնց համար, իսկական բնութեան միակ պատկերն է :)

— Կորի՛ր կաթիդ հետ մէկտեղ, դուն կշտացի՛ր ատոնցմով : Ես արդէն աւելիովը... և յետոյ ինչ կ'ուզէք ինձմէ : Ըսի ձեզի թէ ժամանակ չունիմ :

— Պապուշքա, հասանք, այստեղ է ըսի :

Դրամատուն եկած էինք : Մտայ զեղջը ընել տու : Պապուշքան դրան առջեւը մնաց Զօրավարին, տը Կրեյցէին և Պլանչին հետ, որոնք չգիտէին ի՞նչ ընթացքի հետեւիլ : Վերջապէս ռուլէթի ճամբան կրկին բռնեցին :

Զեղչի այնպիսի տհաւոր պայմաններ, առաջարկեցին որ, զանոնք ընդունելու պատասխանատուութիւնը չկարողացայ ստանձնել : Պապուշքային պարզեցի խնդիրը :

— Ա՛հ, աւաղակներ՝ ր, պոռաց, Լաւ, ի՞նչ ընեմ,
ընդունէ... Սպասէ՛, Դրամատէ՛րը հոս կանչէ՛ :

— Պաշտօնեայ մը, այնպէս չէ՞ պապուշքա :

— Թող այդպէս ըլլայ : Ա՛խ այդ աւաղակները :

Պաշտօնեան երբ գիտցաւ թէ հաշմանդամ պա-
ռաւ կոմսուհիի մը կողմէ է որ կը կանչուի, համա-
կերպեցաւ դուրս գալու : Պապուշքան շատ մը մեղադ-
րանքներ ուղղեց իրեն, զինքը գողի տեղ դրաւ, փոր-
ձեց հետը սակարկել, խօսելով տարօրինակ լեզու մը,
որ կը բաղկանար ռուսերէն, գերմաներէն և ֆրան-
սերէն բառերէ : Պաշտօնեան, շատ լրջախոհ կերպով,
մեղ երկուքս կը քննէր լռիկ-մնչիկ գլուխը օրօրե-
լով, և իր հետաքրքրութիւնն ալ չէր ծածկեր : Ան-
քաղաքավար վարմունքի միջ էր : Վերջապէս ժպտե-
ցաւ :

— Ի՞նչ ընեմ, ուրիշ ճար չկայ, գոչեց պապուշ-
քան. դնա փոխել տուր, Ալէքսի Իվանովի՛չ :

Տասներկու հազար ֆլօրէն փոխանակեցի և հա-
շիւը պապուշքային ներկայացուցի :

— Լաւ, լաւ, համբելու ժամանակ չունինք : Շու-
տով երթանք. այլեւս ոչ զէրոյին և ոչ ալ կարմի-
րին վրայ :

Այս անգամ ջանացի չափաւորել իր խաղադինե-
րը, համոզելով զինքը թէ՛ միշտ ալ առիթը պիտի
ունենայինք բախտի նպաստաւոր դարձուածքէն օգ-
տուելու : Բայց այն աստիճան անհամբեր էր որ, կա-
րելի չէր ըլլար զինքը սանձել : Հաղիւ տասնեակ մը
լուի վաւարկած, կը սկսէր :

— Կը տեսնե՞ս, բախտը մեր կողմն է : Եթէ փո-
խանակ տասներկու լուիի, չորս հազար ֆլօրէն խա-
ղացած ըլլայինք չորս հազար ֆլօրէն շահած պիտի
ըլլայինք : Դո՛ւն ես, միշտ դո՛ւն ես պատճառը...

Յանկարծ տը Կրեյյէն մօտեցաւ: Նշմարեցի Օր. Պլանշը, որ մօրը հետ անկիւն մըն էր և երիտասարդ իշխանին հետ կը սիրտբանէր: Յայտնի բան մըն էր թէ Զօրավարը շնորհազուրկ եղած էր: Պլանշը երեսը անգամ նայած չունէր: Մարդը (Զօրավարը) կը տըգոհէր, կը կարմրէր, կը դողդղար, նոյն իսկ պապուշքային խողին հետեւած չունէր: Վերջապէս Պլանշն ու իշխանը հեռացան: Զօրավարը իրենց հետեւեցաւ:

— Տիկի'ն, տիկի'ն, ըսաւ քաղցր ձայնով մը տը Կրեյյէն, պապուշքա', տիկի'ն, հաւատացէ՛ք թէ այսպէս չեն խաղար:

— Ինչպէ՞ս կը խաղան հապա, սորվեցուր տեսնեմ:

Տը Կրեյյէն սկսաւ բախտի հաւանականութեանց հաշիւները բացատրել. պապուշքան լան չհաւկցաւ: Վերջապէս մատիտ մը առնելով սկսաւ «քօնպինէզօն»-ները արձանագրել:

Պապուշքան համբերութիւնը կորսնցնելով.

— Կորի'ր, յիմար բաներ սկսար ըսել. «Տիկի'ն, տիկի'ն»: Իսկ երբ գործելու պատենութիւնը կը ներկանայ, խորհրդատու պարօնը դուրս կուգայ: Հեռացի'ր:

— Բայց, տիկի'ն: Եւ վերսկսաւ իր բացատրութիւններուն:

— Լա՛ւ, անգամ իր ըսածին հետեւինք տեսնեմ, հրամայեց ինձ պառաւը:

Տը Կրեյյէի նպատակը մեծ գումարներով խաղալու արգելք հանգիստանալ էր: Կը թելագրէր խաղալ զատէն թիւի մը վրայ, ինչպէս և «քօնպինէզօն»ով մը: Կը հետեւէի իր ցուցմունքներուն, գնելով լուի մը, մինչեւ 12 անգոյգ թիւերու իւրաքանչիւրին վըրայ, իսկ հինգական լուի ալ տասներկուքէն տասնը-

ութը և տասնըութէն քսանըչորս դռնուող թիւերու շորքին համար: Մէկ խօսքով, ընդամէնը տասնըեց լուի:

— Զէրօ՛, պոռաց խաղապետը:

Բոլորն ալ կորսնցուցինք:

— Ապուշ արարած, գոռաց պապուշքան: Ա՛խ, անպիտան ֆրանսացի, կորի՛ր, հեռացի՛ւ: Խելքը բանի չի հասնիր՝ խորհուրդ տալու կ'ելլէ:

Տը կրեյկէն, խիստ վիրավորուած, ուսերը թօթեց, արհամարհանքով պապուշքային նայեցաւ ու հեռացաւ:

Մէկ ժամուան մէջ կորսնցուցած էինք տասներկու հազար ֆլօրէնը:

— Վերադառնա՛նք, գոչեց պապուշքան:

Մինչեւ այն դարձատանը, որ ռզզակի պանդոկ կշտանէր, բերանը չբացաւ: Այնտեղ, յանկարծ աղաղակեց. «Տխմար պառա՛ւ...»: Իսկ հաղիւ պանդոկէն ներս ոտք կոխած էր՝

— Թէյ մը, և ամէն ինչ թող պատրաստեն, պիտի մեկնինք:

— Ո՛ւր կը հաճիք երթալ, սիրելի մայրիկ հարցուց Մարֆան:

— Գեղի լճիչ, Բօթաբե՛չ, սնտուկները կրպէ՛, Մոսկուս կը վերադառնանք: Տասնըինգ հազար ռուպլի կորսնցուցի:

— Տասնըինգ հազար ռուպլի:

— Վերջացո՛ւր, տխմար, հերիք սուտ արցունք թափեա: Շուտով պանդոկին հաշիւը և ճամբայ ելլենք:

— Առաջին գնացքը ինտուկէսէն առաջ չմեկնիր, պապուշքո՛ւ, ըսի, իր եռանդը քիչ մը չափաւորելու համար:

— Ժամը քանի՞ն է

— Եօթնուկէս

— Ի՞նչ տաղտուկ։ Հոգ չէ Ալէքսի Իվանովիչ վրաս Կօպէկ մը չմնաց։ Գնա՛ և երկու պարտաթուղթ եւս փոխանակէ, հակառակ պարագային մեկնումի համար ծախսելիք դրամ պիտի չունենամ։

Կէս ժամ յետոյ, երբ յանձնարարութիւնը կատարելով վերադարձայ, տեսայ թէ մերսնք բոլորը — բացի Բոլինայէն — պապուչքային մօտն են։ Իր մեկնումի լուրը աւելի կը վհատեցնէր զիրենք քան իր դրամական կորուստը։ Ճիշդ է թէ իր այս մեկնումով հարստութիւնը կը փրկուէր, բայց ի՞նչ պիտի ըլլար Զօրավարին վիճակը։ Ո՞վ պիտի վճարէր տը Կրեյյէի պահանջքը։ Օր. Պլանշը, պապուչքայի մահուան պիտի ուզէ՞ր սպասել։ Դեռատի իշխանին կամ ուրիշ ոեւէ մէկու մը հետ պիտի չմեկնէ՞ր արդեօք...

Ուրեմն ամէն ոք կը ջանար պոռաւը վար դնելու, մինչ ան իր բոլոր ուժովը կը պոռար։

— Հանգիստ թողէ՛ք զիս, սատանի ծնունդներ։ Ձեզի ի՞նչ, սա՛ այծի մօրուքով մարդը ի՞նչ կ'ուզէ ինձմէ (տը Կրեյյէն ցոյց տալով)։ Իսկ դո՛ւն, սիրուն թռչնակ, քու փորիցաւդ ի՞նչ (Օր. Պլանշին հետ կը խօսէր)։

— Վհու՛կ... մրմնջեց Օր. Պլանշ, որուն աչքերէն բարկութիւնը կը ցայտէր։ Յետոյ քրքիչ մը արձակելով դուրս ելաւ, Զօրավարին պոռալով. «Այս կինը հարիւր տարի ալ կ'ապրի»։

— Ա՛՛ ըսել է մահուո՞ւս կը սպասէր, ըսաւ պապուչքան Զօրավարին, կորիւր... Ալէքսի Իվանովիչ, բոլորն ալ դուրս հանէ հոսկէց։ Ի՞նչ իրաւունքով իմ

գործերուս կը խառնուիք. ես իմ դրամս կորսնցուցի, ձեզի ի՞նչ:

Զօրավարը ուսերը թօթուելով դուրս ելաւ:

Տը Կրեյյէն հետեւեցաւ իրեն:

— Բրասքովիան թող հոս կանչեն, հրամայեց պապուշքան Մարֆային:

Հինգ բուլէ յետոյ, Մարֆան վերադարձաւ Բօլի-նային հետ: Դէմքը տխուր և մտահոգ էր:

— Բրասքովիա, իրա՞ւ է թէ սա՛ անպիտան հայրդ, կ'ուզէ տմուսնանալ ստորին մանկամարդ ֆըրանսուէիին հետ, որ դերասանուհի մը և դուցէ՛ աւելի վատ բան մըն է...

Ըսէ՛, իրողութի՛ւնն է:

— Չգիտեմ, պապուշքա, բայց կարելի է հաւատալ...

— Բաւական է, խիստ կերպով ընդմիջեց պապուշքան, ամէն ինչ կը հասկնամ: Ամենէն սնոտի, ամենէն փուճ մարդն է այդ արարածը: Իր ղինուորական աստիճանովը կը պարծենայ: Յետոյ, Մոսկուա զրկուած հեռագիրներու պատմութեան ալ ծանօթ եմ: Այդ հեռագիրներով «պառաւը շուտո՞վ պիտի մեռնի», կը հարցնէին: Ժառանգութեանս կը սպասէին: Առանց դրամի այդ անարգ աղջիկը... այդ... տը Գօմենժը, մեր երեւելի Զօրավարը, իր կեղծ ակռաներովը ոչ իսկ դրանը սպասաւոր պիտի ուզէր ունենալ, այնպէս չէ՞: Իրեն համար կ'ըսեն թէ ինքն ալ հարուստ է և աւանդով դրամ փոխ կուտայ: Միեւնոյն այդ դրամին համար է որ անոր սրտին տիրապետած է: Դալով քեզի, Բրասքովիա, ո՛չ մէկ մեղադրանք ունիմ քեզի հանդէպ: Չեմ ուզեր հին ցաւերը վերարծարծել: Դէշ է նկարագիրդ, իսկական պիծակ մըն ես, և խայթոց-

ներդ շատ վատ են: Այսու հանդերձ կ'արգահատիմ վրադ, անոր համար որ մայրդ՝ Քաղիան, կը սիրէի: Կ'ուզե՞ս այս մարդիկներէն հեռանալով հետո դու: Երթալիք տեղդ ալ չես գիտեր, և յետոյ, մնաց որ այս պայմաններուն մէջ անոնց հետ մնալդ ալ պատշաճ չէ: Լե՛ւ, շարունակեց պապուշքան, Բօլինային լռութիւն պարտադրելով, որ կ'ուզէր պատասխանել:

Պօսքս տակաւին չլրացուցի: Ոչինչ կը խնդրեմ քեզմէ: Գիտես թէ Մոսկուայի մէջ պալատ մը ունիմ: Ամբողջ յարկաբաժին մը յեզի նուէր: Եթէ կ'ուզես, կրնաս յարկաբաժինդ մնալ, առանց նոյնիսկ զիս տեսնելու: Կ'ուզե՞ս թէ ոչ:

— Թոյլ տուէ՛ք ինձ, նախ և առաջ հարցնելու թէ, անդառնալիօրէն որոշած էք անմիջապէս մեկնիլ:

— Մի՛թէ կատակելու ելած կը կարծես զիս, ըսի, խօսքս խօսք է: Այսօր ձեր հազար անգամ անիծեալ ռուլէթէն տասնընինգ հազար ռուբլի կորսնցուցի: Աւանիս մէջ, խոստացած էի, երկար ատենէ ի վեր, քարոշէն եկեղեցի մը շինել տալ, այդ նպատակին յատկացուցած գումարս ահա՛ այստեղ փրճացուցի: Բայց և այնպէս եկեղեցիս պիտի շինել տամ:

— Հապա հանքաջուրե՞րը, պապուշքա: Հոս եկաք դարմանական շրջանի մը համար:

— Գետինն անցնին այդ ջուրերդ. զիս մի բարկացներ, Բրասքովա: Կարծես թէ զիս զայրացնելու դործը դուն ստանձնած ըլլաս: Ըսէ՛ տեսնեմ, հետո պիտի դա՞ս թէ ոչ:

— Շատ, շատ շնորհակալ եմ, պապուշքա, այն

ապաստանարանին համար, զոր ինձ կը շնորհէք: Կացուցիւ ինչս ըմբռնեցիք, որուն համար ձեզ երախտապարտ եմ: Պիտի գամ ձեզ մօտ, և գուցէ շուտով ալ: Բայց հոս, կարեւոր... պատճառներով... անմիջապէս չեմ կրնար որոշման մը յանգիլ: Եթէ կարելի ըլլար երկու շաբաթ եւս մնալ...

— Այդ կը նշանակէ թէ, կը մերժես:

— Այս կը նշանակէ թէ չեմ կրնար: Կրնամ այստեղ թողուլ քոյրս և եղբայրս: Եւ որովհետեւ կրնայ ըլլալ որ, զանոնք... լքեն... այդ պարագային...: Եթէ ինծի հետ աղաքներն ալ առած ըլլայիք, անշուշտ թէ ձեզի հետ պիտի գայի, և պիտի աշխատէի արժանի ըլլալ ձեր բարիքներուն: Առանց անոնց, չեմ կրնար ընդունիլ:

— Հոգ չէ, մի լար, (Բօլինան լալու երեւոյթ և տրամադրութիւն չունէր, և իրաւ ալ երբեք չէր լար) ձագուկներուն համար տեղ մը պիտի գտնեմ: Տունս ըստ բուսականին մեծ է: Դպրոցի ալ ժամանակնին է: Ուրեմն, չեմ ուզեր անմիջապէս ինձ ընկերանալ: Ուշադրութիւն, Բրոսքովիա, քեզի բարիք կը կամենամ, և մի կարծեր թէ մնալուդ ալ պատճառը կ'անդիտանամ: Ամէն բանի տեղեակ եմ, Բրոսքովիա: Այդ Թրանսալիին քեզ լաւ ճամբայ մը չէ որ կ'առաջնորդէ:

Բօլինան կրակ կտրեցաւ: Ես՝ ցնցուեցայ: «Ամէն ոք խնդրոյն տեղեակ է, բացի ինձմէ», կ'ըսէի ինքզինքիս:

— Քեզ տեսնեմ, մի՛ զայրանար, չեմ ուզեր աւելի երկարել: Միայն թէ զգոյշ եղիր... կ'ըմբռնեմ, խելացի աղջիկ ես, յետոյ մեղք կ'ըլլայ: Այսքանը

բուսական է: Երանի թէ ձեզմէ և ոչ մէկը տեսած ըլլայի: Հեռացի՛ր. ցտեսութիւն:

— Կը փափաքէր ընկերանալ ձեզի, պապուշքա ըսաւ Բօլինա:

— Աւելորդ է. վերջ ի վերջոյ տմէնքդ ալ կը ձանձրացնէք զիս:

Բօլինան համբուրեց պապուշքայի ձեռքը, իսկ պառուը ուժեղ մը ձեռքը ետ քաշելով անոր տյտին վրայ համբոյր մը դրոշմեց:

Քովէս անցած միջոցին, Բօլինան արագ ակնարկ մը վրտա պտտցնելով, անմիջապէս հեռացաւ:

— Ուրեմն, Ալէքսի Իվանովիչ, մէկ ժամէն կը մեկնիմ: Միշտ հետս մնալուդ համար յոգնած ըլլալու ես: Ահա՛ առ սա՛ յիսուն լուին:

— Շնորհակալ եմ պապուշքա, բայց...

— Ա՛ռ, ա՛ռ:

Ձայնը այնքան վճռական և հրամայողական էր որ, չհամարձակեցայ մերժել:

— Երբ Մոսկուա դաս, և տեղ մը փնտռես ուղղակի ինծի եկուր: Ի՛սկ հիմա, երթաս բարով:

Սննեակս երթալով անկողինիս վրայ երկնցայ: Կռնակի վրայ կէս ժամ մը մնացի, ձեռքերս գլխուս ետին խաչաձեւած: Ազէտքը ակիզք առած էր: Մտածելիք չտա բան կար: Որոշեցի յաջորդ օրն իսկ, վճռական կերպով մը Բօլինային խօսիլ:

«Ահ, այդ Ֆրանսացին» կ'ըսէի ես ինծի:

Ուրեմն ճշմարտութիւն է: Բայց ինչպէ՞ս կտրելի է: Բօլինան և տը Կրեյչէն իրարու ի՛նչ հակադաս կեր»:

Անհաւատալի էր: Ինքզինքէս ելած, ոտքի ելայ, երթալ գտնելու համար Պ. Ասթլին և տմէն գնով

պարտադրելու զինքը որ, գիտցածը յայտնէ: Որ ով-
հետեւ անիկա ինձմէ աւելին գիտնալու էր: Իսկ այդ
Պ. Աթլին ալ, ուրիշ հանգոյց մըն էր:

Յանկարծ լսեցի թէ դու աս կը բաղխեն:

— Բօթաբեչ:

— Պզտիկ հայրիկս՝ Ալէքսի Իվանովիչ, պապուշ-
քային մօտէն ձեզ կը կոնչեն:

— Էհ, ի՞նչ պատահեցաւ. ճամբո՞յ կ'ելլէ: Բայց
տակաւին քսան վայրկեան պէտք է սպասել:

— Շատ անհանգիստ են, պզտիկ հայրիկս, տեղեր-
նին չմ'ննար. «Շուտ, շուտ»: Ձեզ՝ պզտիկ հայրիկս
է որ կ'ուզէ: Յիսուս Բրիստոսի սիրոյն, աճապարե-
ցէք:

Անմիջապէս վար իջայ: Պապուշքան արդէն նըր-
բանցքին մէջն էր, դրամապանակը ձեռքին:

— Ալէքսի Իվանովիչ, եկուր, պիտի երթանք...

— Ո՛ւր, պապուշքա

— Ողջ պիտի չմնամ եթէ դրամա չշահիմ: Մի՛
հարցափորձե՛ր զիս, այլ քալէ՛: Խաղը կէս գիշերին
կը վերջանայ, այնպէս չէ՛:

Զարմանահար մնացի: Վայրկեան մը խորհելէ
յետոյ, անմիջապէս որոշումս տուի:

— Ինչպէս որ կը փափաք'իք, Անթօնիտա՝ վա-
սիլի՛նքնա, բայց պիտի չընկերանամ ես:

— Թէ ինչո՞ւ: Ի՞նչ կայ, ի՞նչ պատահեցաւ, սա-
տանան ամէնուրեք ալ փո՞րը մտած է:

— Ըրէ՛ք ինչ ու կ'ուզէք, բայց ես չեմ ուզեր
որ զիս մեղադրեն: Ո՛չ ականատես և ոչ ալ մեղաս-
կից կ'ուզեմ ըլլալ ես: Խնայեցէ՛ք ինձ Անթօնիտա
Վասիլի՛նքնա: Ահաւասիկ ձեր յիսուս լուին, և ցտե-
սութիւն:

Կապոցը, թիկնաթռնին մօտիկը դրուած պզտիկ սեղանին վրայ դնելով, բարեւեցի և մեկնեցայ:

— Ի՞նչ տխմարութիւն, դռաց պապուշքան: Քանի որ այդպէս է, ես մինակս պիտի երթամ: Քալէ՛, Բօթապիչ, ճամբայ ե՛լ:

Պր. Ասթլին չկրցայ դռնել: Սենեակս վերադարձայ: Առաւօտեան ժամը մէկին մօտ, Բօթապիչէն տեղեկացայ թէ պապուշքան տասն հազար ռուպլի կորսնցուցած էր: Այն դումարը, զոր ես արժեթուղթերով փոխանակած էի:

ԺԳ.

Ամիս մըն է որ այս օրագրութիւններուս ձեռքդ պցուցած չունիմ:

Աղէտը զոր կը հախաւեսէի, այն ժամանակ, յուսացածէս շատ աւելի սրագ վրայ հասաւ: Անցնող դէպքերը սակայն, աստիճան մը միայն ողբերգական էին, գէթ անձիս համար. ինձ սրտահաճները ցա՛րդ, չեմ կարողացած ըմբռնել: Կարծես թէ երազ մը ըլլային. բոլորն սէրս իսկ անցած է, հակառակ որ իրական և սաստիկ էր: Ո՛ր կը գտնուէի արդեօք... Ահա՛ ես, միս-մինակ: Աշունը կը վերսկսի: տերեւները կը դեղնին: Միեւնոյն պզտիկ և տխուր քաղաքը կը բնակիմ: (Օ՛, ի՞նչ ալ տխուր են գերմանական այս քաղաքները) փոխանակ մտածելու թէ ի՞նչ պէտք է ընեմ, անցնող դէպքերու ազդեցութեանը տակ կ'ապրիմ, զիս իմ բնական կեդրոնէս հեռուները նետող յորձանքէն բռնուած...: Թերեւս ապագային, կարողանամ աւելի յստակ տեսնել կացութիւնը, եթէ երբեք յաջողիմ ապրուած ամսուան մը այս կեանքիս

գիտակցութիւնը ունենալ: Գրելու մտրմաջը կը վերադրաւէ զիս: Այնու ամենայնիւ քաղաքի աղքատիկ գրադարանէն Բօլ տը Քօքի հատորները — գերմաներէնէ թարգմանութիւնը — ձեռք կը ձգեմ, որոնցմէ կը խորշիմ այնքան: Ինչո՞ւ սակայն Միթէ նորոգ փարատած մզձաւանջին յիշատակը պահպանելու համար է որ ամէն կարգի լուրջ զբաղումներէ կը խորշիմ: Այդքան սիրելի է այդ յիշատակը, ինձ համար: Է՛հ, ինչո՞ւ չէ, նոյնիսկ քառասուն տարի վերջը, պիտի չդադրիմ զայն ոգեկոչելէ...

Ուրեմն վերսկսիմ նօթագրութիւններուս: Նախ պապուշքային պարագան լրացնենք: Յաջորդ օրը, համաձայն Բօթարիչի հաշիւներուն, իննսուն հազար ռուպլի կորսնցուց: Անխուստիելին պատահեցաւ: Երբ նման խառնուածքի տէր մէկը, այսօրինակ ընթացքի մը անձնատուր կ'ըլլայ, չի կրնար այլեւս ձեռքադատուիլ: Կը նմանի սառէ զառիթափի մը վրայ նետուած սահանակին, որ արագ և աւելի արագ սուրալով մինչև անդունդ կը հասնի... Ինչ որ ինձ դարմացուց, պառաւին, առանց իր թիկնաթուէն շարժելու, ութը ժամ անդադար նստած տեղը մնալն էր: Բօթարիչէն տեղեկացայ նաև թէ, ան յաջողեցաւ շատ անգամներ, խոշոր գումարներ շահիլ: Բայց նոր յոյսերով ոգեւորուած, մտքէն իսկ չէր անցներ տեղէն իսկ շարժիլ: Արդէն խաղամոլները կը վկայեն թէ, մարդ կրնայ խաղասեղանին շուրջը անդադար քսանըջորս ժամ նստած մնալ, առանց իսկ խաղաթուղթերը պղտոր տեսնելու:

Մինչ այս մինչ այն, այդ նոյն օրուան ընթացքին վճռական դէպքեր պատահած էին պանդոկին մէջ: Առաւօտուն, ժամը տասնըմէկէն առաջ, Զօրավարն ու

տը Կրեյչէն, որոշած էին վերջնական դիմում մը եւս փորձել: Տեղեկացած ըլլալով թէ պապուչքան այլեւս հրաժարած էր մեկնելէ և կայարան վերադարձած, եկաւ հետը սրաբաց խօսակցելու: Զօրավարը կը դողդար: Ամէն բան խոստովանեցաւ, — իր պարտքերը, Օր. Պլանչի հանդէպ բուռն սէրը... յետոյ, յանկարծ սպառնական շեշտ մը տալով իր խօսքերուն, սկսաւ պառլ. և ոտքը գետինը զարնել: Մեղադրանքներ կ'ուղղէր պառաւին, ըսելով թէ իր ընտանիքին ամօթը և ամբողջ քաղաքին բամբասանքին առարկան դարձած էր, և վերջապէս... «վերջապէս ամբողջ Ռուսաստանի ամօթն էք, Տիկի'ն, իսկ ոստիկանութիւնն ալ նպատակի մը համար է որ ստեղծուած է»: Պապուչքան վռնտեց զինքը՝ ձեռքի գաւազանով իրեն սպառնալով:

Այդ առաւօտուն, Զօրավարն ու տը Կրեյչէն բազմաթիւ խորհրդակցութիւններ կատարեցին: Լրջօրէն մտածեցին ոստիկանական միջամտութեան ապաւինիլ, պապուչքան իբրեւ յիմար, չռայլ ևն: Ներկայացնելով: Բայց տը Կրեյչէն ուսերը կը թօթուէր, Զօրավարին քթին կը խնդար, որ գլուխը կորուսած, իր սենեակին մէջ ման կուգար: Վերջապէս Ֆրանսացին յուսահատական նշան մը ընելով, ձգեց դնաց: Նոյն իրիկունը տեղեկացանք թէ պանդոկէն ալ մեկնած էր՝ Օր. Պլանչին հետ երկարատեւ տեսակցութիւն մը ունենալէ յետոյ: Օրիորդին գալով, ան ալ ընելիքը նախապէս որոշած էր, պարտ ու պատշաճ ձեւով Զօրավարը ճամբու դնելով: «Չէր ուղեր այլեւս զինքը տեսնել»: Զօրավարը հտեւէն վաղեց ու կայարանին մէջ տեսաւ որ թեւ թեւի իր իշխանին հետ էր: Ո՛չ ան և ոչ ալ տիկին տը Գամենկը զինքը նկատեցին: Եւ

ընտանոցը իշխանն ալ չբարեւեց։ Օր. Պլանշը իր վերջին ճիգերը կը սպառէր, որպէսզի իշխանը որոշման մը յանգի, վասնզի տակաւին ոչինչ որոշուած չէր իրենց միջեւ։

Աւա՛ղ, սակայն, օրիորդը անհունապէս սխալած էր։ Նոյն իրիկունն իսկ տեղեկացած էր որ այդ իշխանը ծակ-գրպանին մէկն էր և թէ ուղիթ կարենալ խաղալու իր բոլոր յոյսը դրած էր Ֆրանսուէին վրայ, որ իր կարգին շատ բան կը սպասէր իր իշխանէն։ Պլանշ վառտեց ղինքը իր քովէն և յարկաբաժինը քաշուելով առանձնացաւ։

Այս յիշատակելի օրուան առաւօտուն պարապ տեղը Պ. Ասթլինը փնտռեցի։ Պանդոկն ալ չընթրեց։ Ժամը հինգի մօտերը, պատահաբար նշմարեցի որ դէպի Անկլըթէր պանդոկը կ'ուղղուէր։ Արագ կ'երթար. մըտահոգ կը թուէր։ Իր սովորական «հա'»ն դոշելով անկեղծօրէն ձեռքը ինձ երկարեց, առանց կանգ առնելու։ Իրմէ սակայն ոչ մէկ տեղեկութիւն կարողացայ քաղել։ Եւ յետոյ, Բօլինայի մասին իրեն հետ խօսիլն ալ ինձ շատ ծանր կը թուէր, մանաւանդ որ ինքն ալ իր կողմէն ոեւէ ակնարկութիւն չըրաւ այս ուղղութեամբ։ Պատմեցի իրեն պապուշքայի ըրածները։ Ուսերը թօթուեց։

— Վերջի վերջոյ պիտի կործանի, նկատել տուի իրեն։

— Անկասկած, պատասխանեց։ Եթէ ժամանակ ունենամ, պիտի երթամ իր խաղը դիտելու... Շատ հետաքրքիր է...

— Ո՛ւր է՞ք հապաւ ամբողջ օրը։

— Ֆրանքֆորթ դաղած էի։

— Գործո՞վ։

— Ի հարկ է :

Հարցնելիք ի՞նչ ունէի իրեն : Այսուհանդերձ չէի ուզեր ալ բաժնուիլ, բայց Քաթրինայի պանդոկին դուռը հասածնուս պէս, զիս բարեւելով, անյայտօրէն :

Տուն վերադառնալով, համոզուեմ դոյացուցի թէ, Անգլիացիին հետ երկու ժամուան խօսակցութիւն մը իսկ, ոչինչ պիտի պարզէր ինձ, անոր համար մանաւանդ որ, իրեն ալ հարցնելիք բան մը չունէի :

Բօլինան օրը անցուց դարաստանին մէջ տղոց և սպասուհիին հետ չրջադայելով : Զօրավարէն կը խօսատիէր : Եւ յետոյ : Եւ յետոյ ինչ որ գիտեմ, ոչինչ կրնայ զինքը խռովել : Այն բոլոր տակնուվրայութիւնները, որոնց մէջ կ'ապրէր ինք, չէին կրցած իր սովորական հանդարտութիւնը խաթարել : Բարեւի գլխու շարժումով մը պատասխանեց :

Տուն վերադարձիս, շատ զայրացած էի : Անտարակոյս չէի ուզեր հետը խօսիլ, և Վուրմէրթէլմի դէպքէն ասդին : Ղիրար տեսած ալ չէինք : Կասկած չկայ թէ իրեն գոռոզութիւն կը ծախէի, և որքան ժամանակը կ'անցնէր, այնքան բարկութիւնս կ'աճէր : Թող քացարձակապէս սիրած չըլլար զիս, խնդիր չէ : Բայց դոնէ, պէտք չէր որ ոտնակոխ ընելով զիս, անձնուի՞րութեամբ արտայայտութիւնները այնքան արհամարհանքով ընդունէր : Գիտէ թէ կը սիրեմ զինքը, և թոյլ տուաւ որ սիրոյս մասին իրեն խօսիմ, թէ և ճիշդ է թէ այս ալ տարօրինակ սկզբնաւորութիւն մը եղաւ :

Բաւական ժամանակէ ի վեր, շուրջ երկու ամիս առաջ նկատեցի թէ կ'ուզէր զիս իր բարեկամը և խորհրդակիցը ընել : Փորձեց : Բայց գէշ վերջաւորու-

Թիւն մը ունենալով, մեր արդի յարաբերութեանց ե-
զական ձեւին յանգեցաւ: Եթէ իմ սէրս իրեն անհա-
ճոյ կը թուի, ինչո՞ւ ուրիմն այդ մասին հետը խօսե-
լէ չխուսափիմ: Զարգիլեր որ սէրս պատմեմ իրեն,
նոյնիսկ ինք կ'ուզէ որ այս հանդիպումները տեղի
ունենան, և... այս բոլորը կ'ընէ, պարզապէս քթիս
խնդալու համար: Զիս գրգռութեան մատնելէ վերջ,
մէկ հարուածով տապալելէ և արհամարհող տնտա-
րերութեան մը հեգնանքը ընելէ հաճոյք կը զգայ: Եւ
գիտէ նաև թէ, առանց իրեն չեմ կրնար ալ ապրիլ:
Պառօնին գէպքէն ասդին, ահաւասիկ, երեք օր է որ
անցած է, և ես, անկարող եմ մեր բաժանման հան-
դուրժելու: Երբ, Դարաստանի մէջ, քիչ առաջ իրեն
հանդիպեցայ, սիրտս աննկարագրելի սաստկութեամբ
մը կը բաբախէր: Ինքն ալ չիկրնար առանց ինծի ապ-
րիլ: Անհրաժեշտ պէտք ունի ինծի, բայց կրնամ մի-
թէ միմոսի պէս մնալ քովը:

Յայտնի է թէ իր կեանքին մէջ, խորհրդաւոր
բան մը ունի: Պապուշքային հետ ունեցած իր խօ-
սակցութիւնը զիս խորապէս յուզեց: Այսուհանդերձ
հազար անգամ խնդրեցի իրմէ որ հետս անկեղծ գըտ-
նուի: Դիտէր թէ պատրաստ էի կեանքս իրեն համար
զոհելու, բայց ինք մի'այն արհամարհանք կը յայտնէր
ինձ հանդէպ: Փոխանակ կեանքի, որ իրեն կը նուի-
րաբերէի, ինձմէ այլանդակ իմաստակութիւններ կը
պահանջէր, ինչպէս օրինակ Պառօնին հետ պատահածը:
Իսկապէս որ ընդվզեցուցիչ բան էր այս: Այդ Ֆրան-
սացիէն զոտ աչքին բան չէր երեւար: Հապա՞ Պ.
Ասթլին: Այս տեղ հարցը արդէն անհասկնալիօրէն
կնճռոտած էր:

Կատաղութեան մոլուցքէ մը բռնուած, երբ սե-

նեակս մտայ, գրիչս առնելով հետեւեալ տողերը գրեցի:

«Բօլինա Ալէքսանտրովնա՛, յստակօրէն կը տեսնեմ թէ ամէն ինչ իր վախճանին կը մօտենայ: Վերջին անգամ մըն ալ կը հորցնեմ ձեզի, կ'ուզե՞ք որ ապրիմ: Եթէ ոեւէ ձեւով կրնամ օգտակար ըլլալ, պատրաստ եմ ծառայելու ձեզ: Կը սպասեմ ձեր պատասխանին, չստացած դուրս պիտի չելլեմ: Գրեցէ՛ք կամ ձեր մօտ կանչեցէ՛ք զիս:»

Նամակը կնքեցի, և կառսօնի մը հետ ղրկեցի, պատուիրելով որ ուղղակի իր ձեռքը յանձնէ: Պատասխանի սպասած չունէի, բայց երեք րոպէ յետոյ կառսօնը եկաւ ինձ ըսելու թէ «յանձնարարած էին ինձ բարեւելու»:

Ժամը 7ին մօտելը զիս Զօրավարին մօտը կանչեցին: Իր սենեակն էր, կազմ ու պատրաստ դուրս ելլելու: Սենեակին մէջտեղը կեցած էր, սրունքները իրարմէ հեռու, գլուխը հակած և բարձր ձայնով ինքնիրեն խօսելով զբաղուած: Զիս տեսածին պէս այնպէս մը դիմաւորելու վաղեց որ բնազդաբար նահանջ մը ունեցայ: Բայց ան երկու ձեռքերէս բռնած՝ զիս քաշեց գէպի տիվանը, ուր նստեցաւ, ստիպելով որ ես ալ թիկնաթուռի մը վրայ նստիմ իր դէմը, ձեռքեռս ձեռքերուն մէջ: Շրթները կը դողդղային, և աչքերը խոնաւ էին: Ազդական ձայնով մը՝

— Ալէքսի Իվանովիչ, ազատեցէ՛ք, փրկեցէ՛ք ինձ:

Բաւական ժամանակ առանց բան մը հասկնալու՝ մնացի: Ինք անդադար կը խօսէր՝ միշտ կրկնելով.

— Շնորհ ըրէ՛ք, կ'աղաչեմ:

Վերջապէս հասկցայ թէ ինձմէ թելադրութեան

պէս բանի մը կը սպասէր կամ, աւելի ճիշդը ըսելու համար ամէն կողմէ լքուած, անհանգիստ և յուսարեկ, իմ մասին խորհած էր և զիս կանչած՝ միայն և միայն հետս խօսելու, սիրտը բանալու համար։

Աչքիս յիմար մը կ'երեւար, կամ գո'նէ ժամանակի մը համար խելքը թռցուցած էր։ Ձեռքերը իրարու կպցուցած՝ կ'ուզէր առջեւ, ծունկերուս նետուիլ, ի՞նչ բանի համար... գիտէ՞ք։ Որպէսզի անմիջապէս Օր. Պլանշին մօտը երթալով աղաչեմ, պաղտաիմ որ վերադառնայ ու հետը ամուսնանայ։

— Բայց, Զօրավար. Օր. Պլանշը ինձմով ոչ իսկ կը հետաքրքրուի։ Ի՞նչպէս կրնամ ձեր մասին անոր բան մը խօսիլ։

Պօսքերս նոյնիսկ չլսեց. անօգուտ էր։

Եւ գրեթէ լալով պատմեց թէ Օր. Պլանշը կը մերժէր հետը ամուսնալու, անոր համար որ համոզւած էր այլեւս թէ պապուշ քայէն ժառանգելիք բան չունէր։ Թելադրեցի իրեն տը Կրեյյէին միջոցով ջանալ օրիորդը համոզելու։ Յուսահատ ժէսթով մը պատասխանեց։

— Մեկնեցաւ. ամբողջ ստացուածքս իրեն փոխանցած եմ։ Այն ձեր բերած դրամէն... ինչքա՞ն կը մնայ։ Կարծեմ եօթը հարիւր ֆրանքի չափ... ահա՛ ամբողջ ունեցածս...

— Ի՞նչպէս պիտի կրնաք պանդուկի ձեր հաշիւը փակել։ Իսկ յետո՞յ... վերջը ի՞նչ պիտի ընէք։

Մտազբաղ՝ ինձ կը դիտէր։ Պօսքերս ըմբռնած չունէր։ Փորձեցի իրեն Բօլինայի և երախտներու մասին խօսիլ։ Զղայնացած՝

— Այո՛... այո՛, պատասխանեց։ Ու անմիջապէս

վերսկսաւ իշխանին մասին խօսիլ, թէ Օր. Պլանշ իրեն ընկերացած էր և թէ այնուհետեւ...

— Այո՛... այո՛... պատասխանեց, ու անմիջապէս վերսկսաւ իշխանին մասին խօսիլ: Թէ Օր. Պլանշ, իրեն ընկերացած էր, և թէ այնուհետեւ...

— Ի՞նչ պիտի ընեմ Ալէքսի Իվանովիչ: Կ'եղնու՞մ յանուն Աստուծոյ... Ըսէ՛ք, ըրածը ապերախտութիւն չէ՞, այո՛, անշո՛ւշտ, ապերախտութիւն է...

Եւ սկսաւ դառնօրէն լալ:

Այլեւս ոչինչ կրնայի ընել քովը մնալով: Սպասուհիին տեղեկացուցի իր վիճակը, նոյնը ըրի կարսօնին բսելով, որպէսզի վրան հսկեն, ու մեկնեցայ:

Ճիշդ այս րոպէին, Խօթաբեչը եկաւ ինձ իմացնելու թէ պապուշքան դիւ կը կանչէր: Ժամը ութն էր: Կայարանէն կը վերադառնար, ուր Մոսկուայէն բերած ամբողջ դրամը կորսնցուցած էր: Զինքը թիկնաթուին մէջ նստուկ յոգնած և հիւանդ վիճակի մէջ գտայ: Մարֆան բսժակ մը թէյ առաջարկելով, կը ջանար համոզել զինքը որ խմէ: Խեղճ կնոջ վիճակը բոլորովին փոխուած էր:

— Բարեւ, մեր սղայ, ըսաւ դանդաղութեամբ, անմիտ պառաւ մըն եմ. այլեւս երիտասարդները իրենց թեթեւամտութեան համար չպիտի մեղադրեմ... Հապ՞ Զօրավարը. խեղճ Զօրավարը՝ Զինքը մեղադրելն ալ մեղք է: Բայց դրամէս ոչինչ պիտի ստանայ: Անասունին մէկն է, թէ և ես իրմէն աւելի խելացի մէկը չեմ: Ճշմարիտ կ'ըլլեմ, Աստուած, ինչպէս երիտասարդները այնպէս և ծերերը, գոռոզութեամբ մեղանջած ըլլալու համար կը պատժէ... ցտեսութիւն:

Փափաքեցայ պապուշքան վերստին առաջնորդել: Այնպէս կը թուէր ինձ թէ, ծանր դէպք մը պիտի

տեղի ունենալու Զորավարաց սենեակս առաձնանալ :

Զրկած նամակս վճռական էր : Բայց ներկայի աղէտքը , առաւել եւս վճռական էր : Պանդոկի մարդիկը տը Կրեյցէի մեկնած ըլլալու պարագան , զոր խմացած էի Զօրավարէն , հաստատեցին : Եթէ , կ'ըսէի Լս ինձի , իրբեւ բարեկամ ունենալէ , օրիորդը կը դժկամակի , դէթ թող իրբեւ ծառայ վար դնէ զիս : Պիտի կարենամ միշտ իր յանձնարարութիւնները կատարել :

Ժամ մը յետոյ վերադարձայ պապուշքայի մօտ և երբ , մինչեւ դնացք , ընկերացայ :

— Շնորհակալութիւն մեր տղայ , անշահախնդիր երախտաւորութեանդ համար : Կրկին անգամ մը ևս յիշեցուր Բրասքովիային , ինչ որ իրեն ըսի երէկ : Մօսկուայի մէջ իրեն կը սպասեմ :

Պանդոկին ճամբան բռնեցի : Զօրավարին յարկաբաժինին առջեւէն անցած միջոցիս , հանդիպեցայ ըսպասուհիին , որ տխրութեամբ ըստէ թէ իրբեւ նորութիւն , սչինչ պատահած է : Այսուհանդերձ ներս մտայ : Առանձնատեսնեակին դրան առջեւ , զարմանահար մնացի : Զօրավարն ու Օր . Պլանչը կոկորդալիք կը խնդային , զիրար գերադանցող ուժգնութեամբ : Տիկին Գօմենսքը , ինքն ալ հոն էր : Արդարեւ Զօրավարը ուրախութեամբ խենթացած ըլլալու էր , անկապ խօսքեր մը կը լիռտար : Յետոյ տեղեկացայ , նոյնինքն օրիորդ Պլանչէն թէ , իշխանը ճամբու դնելէ յետոյ , խմացած էր Զօրավարին յուսահատութիւնը և բոպէ մը քովէս դացած , « զիսքը մխիթարելու համար » : Բայց խեղճ մարդը կ'անդիտանար թէ արդէն իր բախտը վճռուած էր , իր քրքջալիք խնդուքի պահուն , արդէն Պլանչին բեռները կը կապէին ,

որ յաջորդ տառաօտուէն կանուխ, առաջին դնացքով, Բարիզ պիտի մեկնէր:

Քանի մը րօպէ առանձնասենեակին շէմքին կանգնած մնալէ յետոյ, մերժեցի ներս մտնել, և առանց երեւալու հեռացայ: Սենեակս դռնի: Դուռը բացած միջոցիս, սենեակիս կէս-մթութեամբ մէջ, անկիւն մը, պատուհանին մօտ, աթոռի մը վրայ նստած կնոջ մը անոյշ սիւրւէթը նշմարեցի: Մուտքի պահուստ քի չելաւ: Ընդմիջապէս: Երբ մօտեցայ, դիտեցի... մազ մնաց որ շուռնչս կտրեր:

ԺԴ.

Ճիշ մը արձակեցի:

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ պատահած է, ըսաւ տարօրինակ դէմքով մը:

Տօգոյն և տրտում էր:

— Զարմանալի բան դո՛ւք այստեղ, իմ սենեակս:

— Եկա՛յ, սովորութիւնս այսպէս է. հիմա անմիջապէս պատճառը կ'իմանաք. մօմը վառեցէ՛ք:

Մօմը վառեցի:

Ոտքի կանգնեցաւ, սեղանին մօտեցաւ, առջեւս դրաւ կնքւած պահարանի մը մէջի նամակը՝ ըսելով. «Կարդացէ՛ք»:

— Ասիկա՛... ասիկա՛ տը Կրեյէի դրութիւնն է պրօպի ես, թուղթը խլելով:

Ձեռքերս կը դողային, տողերը աչքիս առաջ կը պարէին: Նամակին բովանդակութիւնը որոշ կերպով չեմ յիշեր, բայց ահաւասիկ անոր իմաստը:

«Օրիորդ, դժբախտ պորտագաներու հարկադրանքին տակ պարտաւորուեցայ մեկնիլ: Ձեզի հետ խօ-

սակցութենէ մը յատկապէս խուսափելու պարագան նկատի ունիք անշուշտ։ Պառաւ տիկնոջ ժամանումը և իր դիտութիւնը, իմ վարանումներուն վերջ մը դրին։ Անձնական գործերս, սրտնք շատ տուժած են, կ'արգիլեն որ յոյսերով օրօրուիս շարունակեմ, ինչ որ ցարգ իմ միակ ուրախութիւնս եղաւ։ Անցեալի մասին կը ցաւիմ, բայց կը յուսամ թէ իմ վարժունքիս մէջ ոչինչ պիտի գտնէք որ պատուաւոր և կնանճոյ մարդու մը համար պատուարեր չըլլայ։

«Ձեր հօրուն քայքայումէն գրեթէ փճացած, ըստիպուած եմ ինձ մնացած քիչ մը հարստութիւնը օգտագործել։

«Արդէն Բեթերսպուրկի բարեկամներուն հրահանգ տուած եմ որ ինձ փոխանացած իր գուքերը ամբողջութեամբ ծախու հանեն։ Ծանօթ ըլլալով սակայն Ջօրավարին թեթեւամտութեանը, որ իր սխալին հետեւանքովը իր հարստութիւնը կորսնցուց, որոշած եմ իրեն վերադարձել յիսուն հազար ֆրանք և իրեն վերադարձնել իր յանձնառագիտները, այնպէս որ կրնաք այժմ իրմէ ձեռք բերել ինչ որ իր պատճառաւ կորսնցուցիք, ձեր ինչքերուն իրաւական միջոցաւ վերագարձուիլը պահանջելով։

«Կը յուսամ օրիորդ թէ ինչ որ ձեզ ի նպատակարարած եմ, օգտաւէտ պիտի ըլլայ, կը յուսամ նոյնպէս այս արարքովս կնանճոյ մարդու մը պարտականութիւնը կատարած ըլլալ։ Հաւատացած եղեք թէ ձեր յիշատակը առ յաւէտ քանդակուած կը մնայ սըրտիս մէջ»։

— Է՛հ ուրեմն, շատ յստակ է ըսի, խօսքս Բօլինային ուղղելով... Ուրի՜շ բան կ'սպասեիք այդ մարդէն, աւելցուցի սրտմտութեամբ։

— Ե՛ս, ոչի՛նչ կ'սպասէի, պատասխանեց շատ հանդարտօրէն, բայց ձայնը կը դողար: Երկար ժամանակէ ի վեր է որ համակերպած եմ ամէն բանի: Կը ճանչնամ զինքը: Կարծեց թէ պիտի հետապնդեմ... պիտի պարտադրեմ... (այս բառերուն վրայ կանգ առաւ խօսքը առանց ամբողջացնելու, շրթունքը խածաւ և լռեց):

Իրեն հանդէպ ունեցած արհամարհանքս կրկնապատկած էր, և ընելիքին կը սպասէի: Եթէ ժառանգութեան ապահովուած ըլլալուն հեռագիրը ժամայնո՞ւծ ըլլար, այդ ապուշին... հօրուիս իրեն պարտական եղած գումար, երեսն ի վեր պիտի նետէի, ու զինքը վռնտէի: Երկար ժամանակէ ի վեր է որ կ'ատեմ զինքը: Օհ, առաջուան մարդը մնացած չէր, ո՛չ, հազար անգամ ոչ, իսկ հիմա, հիմա... Այդ յիսուն հազար ֆրանքը՝ ի՛նչ ուրախութեամբ երեսն ի վեր պիտի նետէի... Պիտի թքնէի այդ երեսին...

— Բայց, այդ թուղթը, վերադարձուած յիսուն հազար ֆրանքի յանձնառութեան այդ գիրը, չէ՞ որ Զօրավարին մօտն է: Առէ՛ք և իրեն վերադարձուցէք:

— Օհ, այդ չէ, այդ չէ:

— Այո՛, ճշմարիտ է թէ այդ չէ: Իսկ պապուշքա՞ն պոռացի յանկարծ:

Բօլինան մտացիր և անհամբեր երեւոյթով մը ինձ նայեցաւ:

— Ի՞նչ, պապուշքա՞ն: Չեմ կրնար քովը երթալ... և վերջապէս, ոչ ոքէ չեմ ուզեր ներողութիւն հայցել, տւելցուց՝ գրգռուած:

— Բայց ի՞նչ կարելի է ընել: Ի՞նչպէս պիտի կըրնայիք այդպիսի մէկը սիրել: Կ'ուզէ՞ք որ մենամարտի հրաւիրեմ, պիտի սպաննեմ զինքը: Ո՛ւր կը գըտալի այս պահուս:

— Երեք օրուան համար, Գրանքֆօրթ դացած է :

— Ձեր մէկ խօսքը բաւական է որ, առաջին դը-
նացքով իսկ մեկնիմ, ըսի իրեն ապուշի մը խանդա-
վառութեամբ :

Ծիծաղիլ սկսաւ :

— Հապա եթէ ձեզի «նախ յիսուն հաղար ֆրան-
քըս վճարեցէ՛ք» ըսէ. — Եւ յետոյ մենամարտելու ի՞նչ
պատճառ ունի... ապուշ բան չէ... :

— Ինչպէ՞ս այդ յիսուն հաղարը ճարեմ, կը կրկ-
նէի ես, ակռաներս սեղմելով, իբրեւ թէ այդ դժմա-
րը գեանէն կարելի ըլլար հաւաքել : Հսեցէք, Պ. Ասթ-
լիին ըսեմ, ի՞նչ խորհուրդ կուտաք :

Աչքերը փայլատակեցին :

— Ուրեմն դ՞ու՞ն ինքդ կ'ուզես որ, լքեմ քեզ այդ
Անգլիացիին համար, ըսաւ տխուր ժպտով և աղդու
նայուածքով մը : (Առաջին անգամն էր որ հետս եղա-
կի դէմքով կը խօսէր, գլխապտոյտէ մը բռնուածի
պէս, շուշը տիվանին վրայ առաւ :

Իբրեւ թէ շանթահարուած ըլլայի : Ո՛չ աչքերուս
և ոչ ալ տկանջներուս կը հաւատայի : Ուրեմն զիս կը
սիրէ՞ր : Ինձ եկած էր և ոչ Պ. Ասթլիին, ինքը՝
մինակ, թարմատի աղջիկ մը՝ սենեակիս մէջ, ամե-
նուն տչքին տուչեւ ազատ-համարձակ, իսկ ես, այդ
տեղ, իր դէմը կանգնած, առանց բան մը կարենալ
ըմբռնելու :

Տարօրինակ միտք մը ծագեցաւ մէջս :

— Բօլինա՛, միայն ժամ մը միջոց տուր ինձի,
պիտի վերադառնամ : Այո՛... անհրաժեշտ է... պիտի
տեսնես : Հոս մնացի՛ր, ինձ օպատէ :

Ու հեռացայ, առանց իր հարցման պատասխանե-
լու :

Արդարեւ, կը պատահի որ անհեթե'թ, անիրա-
գործելի դադափար մը մտքին մէջ այնպիսի սաստ-
կութեամբ տեղ կ'ընէ որ մարդ վերջ ի վերջոյ կը հա-
ւատայ, Եւ դեռ աւելին կայ—այդ գաղափարը ուժե-
ղացած է ցանկութեամբ, անդիմադրելի և չարաղէս
ցանկութեամբ մը:

Ինչ որ ըլլայ, այդ երեկոն ինձ համար անմոռա-
նալի է: Իսկական հրաշք մը—թուաբանական հաշուով՝
ճիշդ—բայց հրաշք մը՝ ամէն պարագայի:

Ժամը արդէն տասը քառորդ անցած էր: Հաստատ
հաւատքով կը վազեմ, վաստկելու յոյսով: Երբեք այս
աստիճան ինքնավստահ և ոչ ալ այսքան տարօրինակ
կերպով յուզուած վիճակ մը ունեցած եմ:

Բաղմուծիւն կար տակաւին, վասնզի այս այն
ժամն է որ իսկական խաղացողներուն, այսինքն ա-
նո'նց, որոնց համար աշխարհի վրայ ռուլէթէն զատ
ոչինչ չկայ՝ օրը նոր կը սկսի:

Նստեցայ այն սեղանին շուրջ ուրտեղ պապուշքան
նախ շահած և ապա այնքան դրամ կորսնցուցած էր:
Ծիշդ իմ դէմն կանանչ դորդին վրայ բաւ բաւ գոր-
ւած էր: Գրպանէս քսան լուխ քաշելով այդ բաւ
բաւին վրայ կը նետեմ:

— Քսան երկու, կը պոռայ խաղապետը: Շահած
եմ: Դարձեալ ամբողջը՝ շահա և խաղագինս նոյն տեղը
կը դնեմ:

— Երեսուն և մէկ:

Արդէն ութսուն լուի ունէի: Այս գումարը կը
դնեմ մէջտեղի տասներկուքին վրայ (շահը եռասպտիկ
է, բայց մէկ վաստակի փոխան՝ կորսնցնելու երկու
պատահութիւն կ'ունենան):

— Քսանը չորս:

Յիսուսն լուինոց երեք կապոց, և տասը հնչուէն ոսկի վճարեցին: Ունեցածս՝ երկու հարիւր լուիի բարձրացաւ: Իբրեւ թէ երազի մը մէջ ըլլայի: Ամբողջ դրամս կարմիրին վրայ կը դնեմ.— և ահա՛, յանկարծ ինքզինքիս դալով, ահ ու սարսափով համակւած եմ: Կ'ըմբռնէի թէ, ինչ որ կորսնցնելու վտանգին ենթարկած էի, ուրիշ բան չէր եթէ ոչ՝ ամբողջ կեանքս...

— Կարմիր:

Լայն շունչ մը քաշեցի: Եւ երբ գանձատոմսերը գրպանել սկսայ, տաք սարսուռ մը պատեց զիս: Չորս հազար ֆլորէն և ութսուն լուիի բարձրացած էր ունեցածս:

Կեդրոնի տասներկուքին վրայ երկու հազար ֆլորէն դնելով, կորսնցուցի: Ունեցած ոսկիս և ութսուն լուիներս, դարձեալ նոյն թիւին վրայ: Կրկի՛ն կորուստ: Կատաղութիւնս բռնեց: Երկու հազար ֆլորէն առնելով առաջին տասներկուքին վրայ դրի, առանց մտածելու, առանց հաշիւի: Բայց կը յիշեմ թէ նախզգացում մը ունեցայ... նախզգացում մը որ միայն, իմ կառծիքով, իր օգապարիկէն ինկող օլիորդ Պլանշառը ունեցած կրնայ ըլլալ:

— Չորս:

Դարձեալ վեց հազար ֆլորէն ունէի: Արդէն յաղթանակս ապահոված նկատելով, չորս հազար ֆլորէնը սեւին վրայ նետեցի: Խաղացողներէն ինը հոգի ինծի հետեւեցան: Խաղապետները իրարու կը նայէին: Շուրջ-բոլորս կը խօսակցէին, արդիւնքին սպասելով:

— Սեւ

Այն վայրկեանէն սկսեալ, ոչ հաշիւ և ո'չ ուլ խաղաղին կը յիշեմ: Այնքան մը միայն կը մտաբերեմ

Թէ, ինչպէս երազի մէջ կը պատահի տասնըվեց հազար ֆլորէն շահած եմ: Երեք անյաջող խաղերս, տասներկու հազար ֆլորէն կորսնցնելու պատճառ եղան: Վերջին չորս հազար բաւին վրայ դրի: Անզգայ դարձած էի: Կը սպասէի և կը դործէի, մեքենակահորէն, առանց մտածելու: Դարձեալ շահեցայ և յաջորդաբար՝ չորս անգամ: Տակաւին կը յիշեմ թէ առջեւս ոսկիի դէզեր ունէի, և թէ կեդրոնի տասներկու թիւն էր որ յաճախ, չորսի վրայ երեք անգամ դուրս կուգար, յետոյ կը կորսուէր մէկ երկու անգամ, դարձեալ չորսի վրայ՝ երեք անգամ յայտնուելու համար: Այս զարմանալի կանոնաւորութիւնը, երբեմն շարքով կ'ընթանայ, ինչ որ մատերը ձեռքերնին խաղացող իսկական խաղամոլներուն ցընորանք կը պատճառէ:

Եկածէս ի վեր, հազիւ կէս ժամ մը անցած ըլլալու էր: Յանկարծ խաղապետները ինձ յայտնեցին թէ երեսուն հազար ֆլորէն շահած եմ, և թէ մինչեւ յաջորդ օրը ռուլէթին բաժինը պէտք է տային: Հաւաքեցի ամբողջ ոսկիներս, գրպաններս լեցուցի, գանձատոմսերու հետ խառնուած, և ռուլէթի ուրիշ սրահ մը գացի: Ամէն ոք ինծի հետեւեցաւ: Տեղ տըւին. սկսայ դարձեալ ըստ բախտին, առանց հաշուի խաղալ: Զիմ կրցած հասկնալ թէ ինչպէս աշատուեցայ:

Երբեմն, թիւերը աչքերուս առջեւ պար կը բռնէին: Այս թիւերէն ոմանց կը կառչէի, խռանց ստակցաբար կը խաղայի: Շատ մտացիր ըլլալու էի: Կը յիշեմ թէ խաղապետը յաճախ խաղս կը սրբադրէր: Այտերս՝ դալուկ, ձեռքերս կը դողդղային: Բախտը՝

անդադար կը ժպտէր: Յանկարծ ամէն կողմէ սկսան խօսիլ և ծիծաղիլ:

— Պրաւօ, Պրաւօ:

Նոյն իսկ ծափահարողներ ալ գտնուեցան: Այդտեղ ալ երեսուն հազար ֆլօրէն շահած էի, և մինչև յաջորդ օրը, ռուլէթը այլեւս կը փակէին:

— Ել գնա՛ այլեւս, կ'ըսէր ինձ, աջէն՝ Յոյն մը: Ֆրանքֆորթցի հրեայ մըն էր: Քովէս չէր հեռանար, երբեմն ալ խաղիս կ'օգնէր:

— Աստուծոյ սիրոյն, գնա՛ այլեւս կ'ըսէր ձախէս ուրիշ մը: Շատ համեստ և շատ պատշաճ կերպով հաղնուած, հազիւ երեսուն տարուան, քիչ մը յոյնաբեկ և հիւանդագին տեղուկութեամբ տիկին մըն էր խօսողը, որ տակաւին հրաշալի գեղեցկութեան մը հետքերը կորսնցուցած չէր:

Այդ բոպէին, զբաւաններս դանձաւորմանքը թըխմելով, ոսկին կը հաւաքէի: Յիսուն լուինոց վերջին երկու կապոցները, դժգոյ տիկնոջ ափը դնելու պատենութիւնը ունեցայ, այնպէս որ ոչ ոք կարողացաւ նշմարել: Իր նիւար մօտները ուժեղ կերպով ձեռքս սեղմեցին, առ ի երախտագիտութիւն: Ու այս ամէնը ոչ իսկ վայրկեան մը տեւեց:

Ամբողջը մէկ հաւաքելէս յետոյ, արիւսքար երեսուննոց և քառասուննոց սրահները ուղղուեցայ: Այդտեղի հասարակութիւնը աւելի աղնուապետական է: Ռուլէթ չեն խաղար այլ թղթախաղ: Խաղասեղաններուն վրայ ամէն իրիկուն հարիւր հազար թաւէր կը դառնայ: Մեծագոյն խաղաղինը հոյնպէս չորս հազար ֆլօրէն է: Խաղը կ'անդիտանայի, բացի իր կարմիրի և սևի գօնպինէզօններէն, որոնցմէ չբաժնուեցայ: Բոլոր անոնք որ հետեւած էին ինձի, զիս

չըջապատեցին: Չեմ գիտեր թէ Բօլինայի մասին բո-
պէ մը իսկ խորհեցա՞յ:

Միմիայն առջեւ հաւաքուած դանձաւորմաները
հաւաքելու և գրպանելու ցանկութենէն բռնուած էի.
Արդարեւ, ճակատագրական ոյժ մը կարծես թէ դոր-
ծելու կը մղէր զիս: Այս անգամ, թէեւ յաճախադէպ,
դէպք մը պատահեցաւ: Դիտուած է թէ, բախտին՝
կարմիրին հակելու պարագային, այս վերջինը տա-
տանըհինգ անգամ յաջորդաբար դուրս կուգայ: Այս-
պէս, երեք օր առաջ, կարմիրը, անընդհատ, քսան
երեք անգամ յաջորդաբար ելաւ: Ընդհանրապէս տա-
սը խաղարկութեւէ յետոյ, ոչ ոք միեւնոյն գոյնին
վրայ այլեւս չի խաղար: Այսուհանդերձ միւս գոյնին
ալ չեն մօտենար, վախնալով դիպուածին քմայքնե-
րէն: Երբ տասնըվեց անգամ կարմիր դուրս գայ,
տասնըեօթերորդ անգամուհի սեւը կը յայտնուի: Սկըս-
նակ խաղացողները անժամանակ կերպով խաղագին-
նին կրկնելով կամ եռապատկելով, կը կորանցնեն:

Այդ օրը կարմիրը յաջորդաբար երեք անգամ
յայտնուած էր: Որոշեցի ուրեմն այդ գոյնին վրայ
խաղալ: Խաղարկութեանս մէջ հպարտ վարմունք մըն
ալ ունէի: Կը փափաքէի յանդգնութեամբս բոլորը
«զարմացնել»:

Քովս ի վեր կը պոռային թէ խելագարած եմ:
Կարմիրն ալ տասնըչորրորդ անգամն ըլլալով դուրս
ելած էր:

— Պառօնը արդէն հարիւր հազար ֆլօրէն շահած
է, մրմնջեց ձայն մը քովէս:

Անմիջապէս ինքզինքիս եկայ: Մէկ գիշերուան
մէջ, հարիւր հազար ֆլօրէն շահած էի: Այսքանը՝
արդէն բաւական էր ինձ...:

Գանձատոմսերուն վրայ խոյացայ, կապոցներով
գրպանս թիմեցի և դէպի կայարան կծիկը գրի:
Անցքիս վրայ գտնուողները կը ծիծաղէին, իրարու
ուռած գրպաններս ցոյց տալով, քալուածքս կը խըծ-
բըծէին, որ գրպանած ոսկիներու ծանրութեանը
պատճառաւ ներդաշնակ չէր: Վրաս կէս փութ (16
լիպրա) ծանրութիւն կը կրէի: Բաղմաթիւ ձեռքեր
դէպի ինձ կ'երկարէին: Ափերով ոսկի բաժնեցի: Ելքի
միջոցիս, երկու հրեաներ զիս կեցուցին:

— Սրտերնիդ ամուր բռնեցէ՛ք, հեռացէ՛ք, վաղն
իսկ այս քաղաքէն, հեռացէ՛ք, այլապէս ամբողջ ու-
նեցածնիդ պիտի կսրանցնէ՛ք...

Զպատասխանեցի: Ժամը յառաջացած էր: Մինչեւ
պանդոկ, տակաւին կէս վերստ ճամբայ ունէի կտրե-
լիք: Նոյն իսկ մանկութեանս ատեն դողերէն վախ-
ցած չեմ: Այժմ ալ այդ մտահոգութիւնը չունէի: Մի-
միայն յաղթանակիս մասին կը խորհէի, թէպէտեւ
տաժանելի դժացումներու անձնատուր, մէկ խօսքով
տխուր յաղթանակի դժացում մը համակած էր զիս:
Յանկարծ, Բօլինայի դէմքը երեւակայութեանս առ-
ջեւ ցցուեցաւ: Վերյիշեցի թէ զինքը պիտի տեսնէի,
ամէն ինչ պատմէի և յաղթանակիս արդիւնքը՝ ցոյց
տայի...: Բայց այլեւս չէի յիշեր, ոչ իր վերջին
խօսքերը, ո՛չ կայարան դացած՝ ըլլալուս պատճառը,
և վերջապէս ո՛չ ալ բան մը տոյն անցեալէն, որ ինձի
համար այսքան կարճ միջոցի մը ընթացքին հնու-
թիւն մը դարձած էր այսուհետեւ: Արդարեւ այլեւս
չպիտի կարողանայի այդ բոլորը վերյիշել, անոր հա-
մար որ, նոր կեանք մը կը սկսէր ինձ համար, ու-
հաւաստիկ:

Դարաստանին ծայրամասին մօտերը, յանկարծ

վախի զգացում մը ունեցայ : «Հապա՞ եթէ սպաննէին զիս...» «եթէ կողոպտէի՞ն...» : Ամէն քայլափոխիս սարսափս կը կրկնապատկուէր, դրեթէ սկսած էի վազել :

Վերջապէս մեր պանդոկը որ լոյսերու մէջ կը լողար, աչքիս երեւցաւ :

— Փառք Աստուծոյ, ահաւասիկ հասայ :

Աշխուժիւ երրորդ յարկը բարձրացայ, դուռը բացի : Բօլինան այնտեղ էր, բաղժոցին վրայ, ձեռքերը կուրծքին՝ խաչաձեւած : Զարմացած նայուածք մը ուղղեց ինձ, ապահովաբար տարօրինակ երեւոյթ մը ունեցած ըլլալու էի : Առջեւը կանգնելով, ամբողջ դրամս սեղանին վրայ դրի :

ԺԵ.

Անշարժ, իր տկնարկը վրաս սեւեռած մնացած էր :

— Երկու հարիւր հազար ֆրանք չահեցայ, ըսի, դրամիս վերջին կապոցը սեղանին վրայ նետելով :

Սեղանը ծածկուած էր դրամներով և գանձատոմսերով : Չէի կրնար աչքէս հեռացնել զանոնք : Նոյն իսկ Բօլինան այլևս աչքիս չէր երեւար : Փորձեցի կարդաւորել, յետոյ իրարու խառնեցի, վերջն ալ ըսկըսայ սենեակին չորս կողմը ման գալ, երազուն ու սկսայ գարձեալ համրել : Յանկարծ, գէպի դուռը նետուեցայ : Ըս'ւ մը փականքը ամբացուցի, և պայուսակիս առջեւ կանգնելով :

— Այս ամբողջը, մինչեւ վաղը, լաւ չըլլա՞ր որ մէջը տեղաւորեմ : Մինչեւ վաղը, կրկնեցի Բօլինային դառնալով :

Այդ պահուն միտոյն գինքը վերոյիշած էի : Ինք

սակայն, միշտ անշարժ, աչքերովը ինձ կը հետեւէր։
Դէմքին արտայայտութիւնը տարօրինակ էր, անախորժ
արտայայտութիւն մը։ Նայուածքին մէջ տակուլութիւ-
նը կը յայտնուէր։

Իրեն մօտեցայ։

— Բօլինա՛, ահա՛ քեզի քսանըհինգ հազար ֆլո-
րէն, յիսուն հազար ֆրանքէն աւելի կ'ընէ։ Ա՛ռ այս
դրամը և վաղը գնա՛, այդ մարդուն երեսին նետէ։
Պատասխան չտուաւ։

— Եթէ կ'ուզէք, վաղը՝ ես ինքս, առտուն կա-
նուխ պիտի տանիմ։ Կ'ուզէ՞ք

Սկսած խնդալ, ու երկարօրէն խնդաց։ Հիաս-
թափուած, և ցաւագին, շինքը կը դիտէի։ Այս այն
ծիծաղն էր, որ կ'արձակէր երբ իրեն ամենասրտադին
ղգացումներու մասին կ'արտայայտուէի։ Վերջ սպէս
դադրեցուց իր խնդուքը, տխրեցաւ և աչքովը զիս
լրտեսեց։

— Ձեր դրամին պէտք չունիմ, ըսաւ արհամար-
հանքով։

— Ինչո՞ւ, ի՞նչու համար, Բօլինա։

— Առանց փոխարինութեան, ոչինչ կ'ընդունիմ։

— Իբրեւ բարեկամ կը նուիրեմ ձեզ, կեանքս ալ
ձեզի համար կը զոհեմ...

Երկար և թափանցող հայեացք մը վրաս սեւեռեց,
իբրեւ թէ մտածումներու խորքը կարդալ ուզէր։

— Լիուլի կը վճարէք շարունակեց ժպտելով։
Տը կրեյէի հոմանունին յիսուն հազար ֆրանք
չարժեր։

— Բօլինա, այդ ոճով ինչո՞ւ հետս կը խօսիք։
Արդեօք տը կրեյէի տե՞ղը դրած էք զիս։

— Կ'ատեմ ձեզ, այո՛, ... այո՛, ... տը կրեյէն ալ

ւելի բան մը չէք արժեք ինձ համար, գոչեց կրակոտ աչքերով:

Յետոյ դէմքը ձեռքերուն մէջ առած, ծածկեց և ջղային նոպայի մը անձնատուր եղաւ: Անմիջապէս քովը փութացի: Խորհեցայ թէ բացակայութեանս միջոցին անբնական բան մը պատահած ըլլալու էր: Յիմարի մը երեւոյթն ունէր:

— Դնէ՛ զիս, կ'ուզե՞ս թէ չէ, Տը կրեյէի նման յիսուն հազար ֆրանքի, կը պողար հեծկառուքներով ընդմիջուած ձայնով մը:

Բաղուկներուս մէջը առի զինքը, ձեռքերը, ոտքերը համբոյրներովս ողողեցի. առջեւը՝ ծնրադիր կը մնայի:

Նոպան վերջ գտաւ:

Ինքզինքին դալով, երկու ձեռքերը ուսերուս դրաւ և ուշի ուշով զիս քննեց: Ականջ կուտար ինձ, Բայց յայտնաբար, ըսածներէս ոչինչ կը լսէր: Մտահոգ կերպարանք մը ստացած էր: Վիճակը մտահոգիչ դառնալ սկսաւ: Ինձ կը թուէր թէ իմացականութիւնը պզտորիլ կը սկսէր: Մերթ ընդ մերթ զիս դէպի իրեն քոչելով վստահութեամբ կը ծիծաղէր, երբեմն ալ հտ մղելով կը սկսէր յուսահատ երեւոյթով մը երեսս նայիլ:

Յանկարծ ինծի փաթթուեցաւ:

— Կը սիրե՞ս զիս, զիս կը սիրե՞ս, կը կրկնէր անդադար: Փափաքեցար ինծի համար Պառոնին հետ կռիւի ալ բռնուիլ դուն...

Խօսքը վերջացուց ու սկսաւ խնդալ, իրրեւ թէ մտքէն զուեկտական բան մը անցած ըլլար: Ի՞նչ ընէի, կը զգայի չերմին մօտալուտ դալուսածը: Զէի կրնար իր ըսածները հասկնալ: Տեսակ մը զսուանցական վի-

ճակի մէջ, կարծես թէ ուզած ըլլար իր բոլոր գաղտնիքը մէկ երկու բառով ինձ յայտնել, յիմարական զուարթութեան մը անընդհատ զառանցանքով, որ սարսափի կը մասնէր զիս:

— Ձէ', չէ' : Դուն իմ ուրախութիւնս ես, դուն ինծի հաւատարիմ ես, կը կրկնէր:

— Կը սիրե՞ս, կը սիրե՞ս զիս... զիս պիտի սիրե՞ս միշտ, այնպէս չէ՞:

Աչքերս վրայէն չէի հեռացներ: Սիրային այսպիսի նուազի մը մէջ զինքը բնաւ տեսած չէի: Իրաւ է թէ զառանցանքի մէջ էր, բայց... իմ տարփալի նայւածքիս նենդութեամբ կը ծիծաղէր: Յանկարծ խօսակցութիւնը Պ. Ասթլիի վրայ կեդրոնացուց, անդադար կրկնելով. «Թող սպասէ', թող սպասէ'», ու կը հարցնէր ինձ թէ պատուհանին տակը գտնուելէն լուր ունէ՞ր արդեօք:

— Այո', այո', պատուհանին տակ' է, բաց նայէ', հո՛ն է:

Զիս դէպի պատուհանը կը մղէր, բայց երբ ոտքի ելլելու համար շարժում մը կ'ընէի կը սկսէր քրքիջներ արձակել ու վզիս փաթթուիլ:

— Պիտի մեկնի՛նք, վաղը պիտի մեկնինք, ըսաւ յանկարծ:

Եւ մտածումներու մէջ ինկաւ:

— Կը խորհիմ թէ պատուէքային պիտի կտրենանք հասնիլ: Կարծեմ թէ Պերլինի մէջ զինքը պիտի գրտնենք: Ի՞նչ կը կարծես որ ըսէ մեզ տեսնելով: Հապա Պ. Ասթլին... Ան չէ որ Շլաթէնպէրկի բարձունքներէն վար պիտի ուզէր նետուիլ: Այնպէս չէ՞:

Սկսաւ դարձեալ խնդալ:

— Լսէ՛: Գիտե՞ս թէ յառաջիկայ ամառ ո՛ւր պիտի

երթայ: Հիւսիսային բեւեռ, գիտական զննութեանց համար, և կ'առաջարկէ որ իրեն ընկերանամ հա՛, հա՛, հա՛. կ'ըսէ թէ, մե'նք Ռուսերս, ոչ մէկ բանի ընդունակ ենք, և ինչ որ ունի'ք Նւրուպաց իներուն կը պարտինք... Բայց շատ բարի մարդ է: Զօրավարին հանդէպ ներողամիտ կը դռնուի: Կ'ըսէ թէ Պլանշը... կիրքը... վերջապէս ես ալ չեմ գիտեր, խեղճ մարդը, շատ կը մեղքանամ: Ըսէ տեսնեմ, ինչպէ՞ս պիտի սպաննես տը Կրեյչէն: Կարծեցիր թէ թո՛յլ տամ պիտի որ մարդ սպաննես: Բայց ոչ ոքի արիւնը պիտի մտնես, ոչ իսկ Պառոնին: Զեզ երկուքդ ալ կը դիտէի: Ինչքա՛ն ծիծաղելի էի՛ր: Յայտնի էր թէ չէի ուզեր երթալ, բայց հարկադրուեցար: Ահ, որքա՛ն խնդացի այդ օրը:

Նւ չարունակելով քմծիծաղը սկսու Կրկին զիս գրկելով համբուրել, բազուկներուն մէջ սեղմել, սիւլ-ւըտուքի նոպայէ մը բռնուած: Այլեւս ոչինչ կը խորհէի, ոչինչ կը լսէի, չայդ պահուն էր որ գլուխս դարձաւ...

.

Առաւօտեան ժամը եօթը ըլլալու էր, երբ եկայ ինքզինքիս: Արեւը սննեակը կը լուսաւորէր: Բօլինան քովս նստած տարօրինակ կերպով ինձ կը նայէր, երբեմն ալ սեղանը և դրամը դիտելու համար, երեսը անդին դարձնելով:

Գլխացաւ ունէի: Փափաքեցայ Բօլինային ձեռքը բռնել: Մերժեց ու սաքի ելաւ, պատուհանին մօտեցաւ, բաշաւ և երեք վայրկեան սպասեց: Կը խորհէի պատահելիքին և ալս բոլորին վերջաւորութեանը մասին: Յանկարծ դէպի սեղան յառաջացաւ, և գե-

բաղանց ատելութեամբ մը ինձ դիտեց, չրթունքները բարկութենէ կը դողային :

— Հիմա, յիսուն հազար ֆրանքս մը տո'ւր տեսնեմ :

— Բօլինա, դարձեա՞ւ, կրկին այսպէս :

— Թերեւս խոստումիդ մասին անդրադարձար . հա, հա հա, հիմա արդէն կը ցաւիս :

Քսանըհինգ հազար ֆլօրէնը, տակաւին տրձ սկով սեղանին վրայ կը մնար : Առի և իրեն յանձնեցի :

— Ինձ կը պատկանին տասնք չէ՞, հարցուց չաքամիտ արտայայտութեամբ մը :

— Շահած վայրկեանէս իսկ արդէն քովդ էին :

— Լաւ ուրեմն, քեզի ըլլան այդ յիսուն հազար ֆրանքը :

Չեռքը բարձրացուց, ուժգին մը երեսս ի վեր նետեց դրամատոմսերու կապոցը և մեկնեցաւ վաղելով :

Գիտեմ թէ այդ միջոցին, յիմարի պէս էր, բայց չկարողացայ ըմբռնել այս վիճակին պատճառը : Ստոյգ է թէ, մինչեւ ցարդ, այդ երեկոյէն տմիս մը յետոյ, տակաւին բժշկուած չէ : Ո՞վ կամ ի՞նչ բան մղած էր զինքը այս վիճակին : Արդեօք իմ մօտս գալուն առթիւ զգացած ամօթանքն էր պատճառը :

Մի՞թէ այս երջանկութեան մեծ ունայնութիւնը տեսնելուն պատճառ եղաւ, և կամ դուցէ այնպէս կարծած է թէ, ես ալ, Կրեյյէին նման, յիսուն հազար ֆրանք վճարելով կը փափաքիմ օձիքս իրմէ ազատել : Հարկաւ թէ այս բոլորէն ոչ մէկը ճիշդ էր : Կը խորհիմ թէ այս անցուղարձերուն մէջ, իր արժա-

նապատուութիւնը խնդրոյ առարկայ նկատեց։ Այդ արժանապատուութեան զգացումն էր որ տարհամոզեց զինքը, ինձ հաւատալու։ Զիս կ'այսպանէր, առանց իր պատճառած վիրաւորանքին ճշգրիտ գիտակցութիւնը ունենալու։ Տը Կրկնէին ունեցած վրէժը ինձմէ առաւ։ Ստոյգ է թէ այս ամբողջը զառանցանքին ազդեցութիւնն էր միայն, և թէ պէտք չէր որ զինքը մոռնայի։ Թերեւս, հիմա մոռացութիւնս ալ ներքելի պիտի չդառնէ։ Բայց այն ատեն, այն ժամանակ իր դերադրգիւ վիճակը, իր արարքներուն գիտակցութիւնը չէ՞ր միտադնէր միթէ։ Տը Կրկնէի նամակովը սենեակս եկած միջոցին, չէ՞ր գիտեր թէ ինչ կ'ընէր։

Գէշ աղէկ, ոսկիի դէզերը և դրամատոմսերը հաւաքեցի և անկողնիս մէջ տեղաւորեցի, և Բօլինայի մեկնումէն տասը վայրկեան յետոյ, դուրս ելայ։ Համոզուած էի թէ տուն գացած ըլլալու էր, որով կ'ուզէի գաղտնագողի իրենց երթալ ու հարցնել սպասուհիին Պարիսիանային որպիսութիւնը։

Որքա՛ն մեծ եղաւ զարմանքս, երբ սպասուհին յայտնեց թէ Բօլինան տակաւին վերադարձած չէր, և թէ ինք կը պատրաստուէր սենեակս գալու, զինքը կանչելու համար։

— Հիմա՛, այս վայրկեանիս քովէս մեկնեցաւ աւելի ճիշդ հազիւ տասը վայրկեան առաջ։ Ո՛ւր կ'ընայ ըլլալ։

— Սպասուհին խոժոռ կերպով մը ինձ կը նայէր։ Եւ սակայն պանդոկին բնակիչներուն խօսակցութեան նիւթը Բօլինան էր։ Պանդոկապետին չրջանակին մէջ կը խօսուէր թէ freulein (*) առաւօտեան

(*) Նրիսասարդ աղջիկ.

ժամը Յին պանդոկէն ելած և գլխաբաց դէպի Անկլը-
թէն պանդոկը վազած էր: Գիտէի՞ն արդեօք գիշերն
ալ սենեակս անցուցած ըլլալը: մնաց որ Զօրավարին
ընտանիքին վերաբերմամբ ալ բամբասանքը չէր դադ-
րած: Զօրավարը գրեթէ խենթի տեղ դրած էին: Կ'ը-
սէին թէ պանդոկը իր լացողկոծով կը խլացնէ:
Կ'ըսէին նաև թէ պապուշքան, իր մայրը, Ռուսաս-
տանէն յատկապէս եկած էր արգիլելու համար Օր-
տը Գօմենթի հետ իր ամուսնութիւնը, թէ զինքը
ժառանգադրկած է, անոր համար որ տեղի տալ չէր
ուզած, և թէ իր նիւթակոն ամբողջ կարողութիւնը
յատկապէս ռուլէթի մէջ փճացուցած:

— Diese Russen (*) կը կրկնէր պանդոկապետը,
սրտմտութեամբ գլուխը օբօրելով:

Ուրիշներ կը ծիծաղէին: Պանդոկապետը հայտեգիրը
կը պատրաստէր: Առջի օրուան վաստակս ալ ամէնուն
ականջն ինկած էր: Յարկաբաժինիս ծառան՝ Քառլ,
առաջինը եղաւ զիս շնորհաւորող: Այս բոլորը սա-
կայն զիս անտարբեր կը թողուր: Սկսայ Անկլըթէն
պանդոկին ուղղութեամբ վազել:

Շատ կանուխ էր: Պ. Ասթլին ոչ ոք կ'ընդու-
նէր: Երբ իրեն տեղեկացուցին իմ ներկայութիւնս,
նրբանցքը ելաւ, և լուռ ու մունջ դէպի ինձ գալով,
իր ծանր հայեացքը վրաս կեդրոնացուց, ոպրասելով
ըսելիքիս: Անտիջապէս Բօլինայի մասին խօսք բացի:

— Հիւանդ է, ըսաւ առանց դէմքիս նայելու:

— Իրա՞ւ, ձե՞ր մօտն է:

— Այո՛, այո՛, հո՛ս իմ մօտս է:

(*) Ախ սա Ռուսերը.

— Ինչպէ՞ս... զինքը քովերնիդ պահելու մը-
տադիր էք :

— Այո՛, այդպէս տրամադրուած եմ :

— Պ. Ասթլիյ, դայթակղութիւն մըն է ասիկա,
չըլլալիք բան է : Մանաւանդ որ աղջիկը շատ ալ հի-
ւանդ է : Հարկաւ նշմարած ալ ըլլալու էք :

— Այո՛, տեսայ, ձեզի ալ ըսի արդէն հիւանդ է :
Եթէ հիւանդ չըլլար, գիշերը, ձեր մօտը անցուցած
չպիտի ըլլար :

— Ուրեմն ա՞յդ ալ գիտէք :

— Գիտեմ : Երէկ քովս պիտի գար : Ազգականու-
հիներէս մէկուն տունը պիտի տանէի զինքը : Բայց
հիւանդ էր, խաբուեցաւ. ահա՛ թէ ինչո՛ւ համար ձեր
մօտը եկաւ :

— Այդ պարագային, լա՛ւ, կը շնորհաւորեմ ձեզ
Պրն. Ասթլիյ : Գաղափար մըն ալ ներշնչեցիք ինծի.
դո՛ւք չէիք որ ամբողջ գիշերը պատուհանիս տակը
անցուցիք : Գիշերը, Միսս Բօլինան, ստիպեց զիս որ
պատուհանը բանամ, տեսնելու համար թէ այնտե՞ղ
էիք թէ ո՛չ : Շատ կը խնդար :

— Իսկա՞պէս. ո՛չ, պատուհանին տակը չէի, ձեր
նրբանցքին մէջ ման գալով իրեն կ'սպասէի :

— Պէ՛տք է զինքը դարմանել, Պր. Ասթլիյ :

— Օհ... անտարակոյս : Արդին բժիշկը կանչել
տուի. իսկ եթէ մեռնի, դո՛ւք էք որ իր մահուանը
մասին, ինձ հաշիւ պիտի տաք :

Լուռ և հիասթափ մնացի :

— Խնդրեմ պր. Ասթլի ինչպէ՞ս ըսիք :

— Ծշմարիտ է թէ, երէկ երկու հարիւր հազար
թալէր շահած էք :

— Ոչ այդքան շահածս հարիւր հազար է :

— Իրա՞ւ: Այդ պարագային, այսօր իսկ, առաւօտեան գնացքը տանելով Բարիզ մեկնեցէք:

— Ի՞նչո՞ւ:

— Ձե՞ որ Ռուսերը, երբ դրամ ունենան Բարիզ կ'երթան, ըսաւ Պր. Ասթլին, նախադասութիւն մը գոց ստիկելով՝ կրկնող մարդու շեշտով:

— Ի՞նչ պիտի ընեմ սակայն Բարիզի մէջ: Պրն. Ասթլիյ, կը սիրեմ զիմեր, գիտէ՛ք արդէն:

— Միթէ՞: Վստահ եմ թէ կը սխալիք: Եւ յետոյ, եթէ հոս մնաք, ինչ որ շահած էք պիտի կորսնցնէք, որով Բարիզ երթալու համար դրամ պիտի չունենաք: Ուրեմն ցտեսութիւն: Համոզուած եմ թէ այսօր դէպի Բարիզ պիտի մեկնիք:

— Լաւ. ցտեսութիւն. բայց գիտէք թէ, Բարիզ պիտի չերթամ: Մտածեցէք, Պր. Ասթլիյ, Զօրավարին տանը մէջ անխուսափելիօրէն պատահելիքի մասին: Վստիչի, անշուշտ թէ... Միսս Բօլինայի հետ տեղի ունեցած այս արկածախնդրութիւնը... բայց ամբողջ քաղաքին խօսակցութեան նիւթը պիտի ըլլայ:

— Այո, ամբողջ քաղաքին խօսակցութեան նիւթը: Զօրավարին գալով, կը խորհիմ թէ անիկա ուրիշ մտահոգութիւններով պաշարուած է: Մնաց որ Միսս Բօլինայն, իրաւունք ունի իր ուղած տեղը երթալու:

Դալով այդ ընտանիքին, ներելի է խորհիլ թէ, կատարելապէս քայքայուած է այլևս:

Այս անգլիացիին Բարիզ մեկնելու մասին ունեցած վստահութիւնը ծիծաղա չարժած էր: Մեկնեցայ:

«Եթէ Բօլինայն մեռնի, զիս մենամարտի մէջ ըսպաննել պիտի ուզէ: Ի՞նչ պէտք է»

Բօլինինան կը մեղքնայի։ Բայց պէտք է խոստովանիմ թէ, նախորդ օրուրնէ սկսեալ, խաղի սեղանը նստած վայրկեանէս իսկ սէրս երկրորդ կարգի վրայ կուգար։ Հիմա միայն այս ճշմարտութեան միայն կը թափանցեմ։ Այն օրերուն սակայն դէպքերը այսքան յստակ ըլլալէ հեռի էին։ Միթէ իսկական խաղացող մըն ես։ Բօլինինան, արդեօք, որքան տարօրինակ կերպով մը կը սիրէի։ Ո՛չ, յանուն Աստուծոյ կ'երդնում թէ, անկեղծութեամբ կը սիրէի, և մինչեւ հիմա ու կը սիրեմ։ Բայց... հոս, իրայտ կուգայ, արկածախնդրութեանցս ամենէն եզականն ու ամենէն տարօրինակը։

• • • • •

Զօրավարին տունը կը փութայի, երբ երբ իրենին մերձակայ դուռ մը բացուեցաւ և զիս կանչեցին։ Այրի տիկ։ Տը Գոմենժն էր որ, Օր Պլանչի հրամանաւը կը կանչէր զիս։ Մտայ Օր. Պլանչի սենեակը։ Իր յարկաբաժինը երկու բաժանում ունէր։ Իր ննջասենեակէն ծիծաղիլը լսեցի։ Անկողինէն նոր կ'ելլէր։

— Ah, c'est lui! Viens donc, bêta. Est-il vrai, que tu as gagné une montagne d'or et d'argent?... j'aimerais mieux d'or (*)

— Այո՛, շահեցայ պատասխանեցի խնդալով։

— Որքան։

— Հարիւր հազար ֆլորէն։

(*) Բնագրին մէջ, այս խօսակցութիւնը ֆրանսերէն գրուած է։

— Ի՞նչ ալ ապուշ ես, Պեպի, հո՛ս չի գա՞ս,
Ջախդ չեմ լսեր: Խրախճանք պիտի սարքենք, չէ՞:
Սենեակէն ներս մտայ:

Վարդապետն սաթենէ ծածկոցին տակ ընկողմա-
նած էր, որուն տակէն իր ոսկեգոյն, պիրկ և հրաշա-
գեղ ուսերը կ'երևային— ուսեր մը, որոնք միայն ե-
րազի մէջ կարելի է տեսնել— և որոնց վրայ նուրբ
ժանեակէ շապիկ մը կը նշմարուէր, որ խիստ կը
պատշաճէր իր գոյնին:

— Ամէն անոնք որ... սկսայ ես Գօրնէյլը կեղ-
ծելով:

— Սպասէ, նախ գուլպաներս գտի՛ր, և օգնէ որ
հագուիմ: Յետոյ եթէ իմաստակին մէկը չես, քեզի
հետս Բարիզ կը տանիմ: Գիտես թէ հիմա կը մեկնիմ:

— Հիմա՞:

— Այո՛, կէս ժամէն:

Արդարեւ ծրարները պատրաստ, կապոցները կապ-
ւած էին: Սուրճի ալ կանուխէն առած էր:

— Ի՞նչ կ'ըսես, կ'ուզե՞ս: Բարիզը պիտի տեսնես:
Ջրսե՞ս թէ ի՞նչ է սա ուրբիթիլ ըսածնիդ: Ի՞նչ ողոր-
մելի էիր երբ ուրբիթիլ էիր: Գուլպաներս ո՛ւր են:
Ուրեմն օգնէ ինձի տեսնեմ:

Ինձի՛ սքանչելիօրէն սիրունիկ ոտք մը ցոյց
տուաւ, արձանի ոտք մը: Սկսայ խնդալ և օգնել
իրեն որ գուլպան հագնի, մինչդեռ ինք անկողնին
վրայ մնալով կը շաղակրատէր:

— Ըսէ տեսնեմ, ի՞նչ պիտի ընես եթէ տանիմ
քեզ: Նախ, ես յիսուն հազար ֆրանք կ'ուզեմ: Ֆրանք
ֆորթի մէջ պէտք է որ յանձնես: Բարիզ պիտի եր-
թանք: միասին պիտի ապրինք և օր-ցերեկով քեզի
ի՞նչ աստղեր ցոյց պիտի տամ: Այնպիսի կիներ պիտի
տեսնես որ, կեանքիդ մէջ հանդիպած իսկ չունիս:

Լուէ, Մտիկ ըրէ՛ . .

— Սպասէ՛ : Ընդունինք թէ քեզի յիսուն հազար ֆրանք տուի : Ինծի ի՞նչ պիտի մնայ :

— Հարիւր յիսուն հազար, աւելի ըլլալով ես ալ հետդ կը մնամ, ամիս մը, երկու ուղածիդ չափ . . . Բացայայտ է թէ այդ երկու ամսուան մէջ, հարիւր յիսուն հազար ֆրանքդ պիտի ծախսենք : Կը տեսնես թէ ի՞նչ բարեմիտ եմ, յետոյ կը կրկնե՛մ, աստղեր պիտի տեսնես :

— Ինչպէ՞ս, ամբողջ ունեցածս երկու ամսուան մէջ պիտի ծախսենք :

— Այդքա՞ն կը վախնաս : Ահ, խեղճ ստրուկ, դիտցիր սոկայն թէ ամսուան մը այս կեանքը շա՛տ աւելի կ'արժէ, քան մինչեւ այսօր ապրածդ : Ամսուան մը հեշտալի՛ կեանք, վերջն ալ, ինչ կ'ուզէ թո՛ղ ըլլայ : Եկուր տես որ դուն այս բաները ըմբռնելու լիճակի չես : Այլեւս հեռացիր գնա՛ . այսպիսի առաջարկ մը չարժեք քեզի ընել : Ա՛յ, ի՞նչ է այդ ըրածդ :

Մինչ միւս դուլպան կ'անցնէի, չկարողանալով այլեւս համբերել, ոտքը համբուրեցի : Անմիջապէս ետ քաշելով, երեսիս ապտակ մը իջեցուց, և սենեակէն դուրս վտարեց զիս :

Եւ երբ գլուխս առած կ'երթայի :

— Քեզի կ'ըսեմ, ուրօրքիւս, կը սպասեմ եթէ կը կամենաս : Քառորդ ժամէն կը մեկնիմ, կը պոռար ետեւէս :

Սենեակս վերադարձած միջոցիս ղգացի թէ խելացնոր վիճակի մը մատնուած եմ : Բօլինային գանձատոմսերս երեսս ի վեր նետած և Պ. Ասթլին ալ ինձմէ դերադասած ըլլալուն համար, յանցաւոր էի միթէ . .

Այդ գրամանիչերէն մէկ քանիները, տակաւին գետինը նետուած մնացած էին. հաւաքեցի: Այս պահուստ դուռը բացուեցաւ և պանդոկապետը՝ ինձ ներկայացաւ: Էր երբեմն որ, այս մարդը բարեւ մը իսկ տալու պատիւը ինձ կը զլոնար: Այժմ եկած էր տաւջարկելու որ ես գրաւեմ այն յարկաբաժինը ուր կ'ոմս վ...ը կը բնակէր, և որ դեռ նոր մեկնած էր:

Քանի մը վայրկեան մտածելէս վերջը:

— Հաշուեցի՛րս, պոռացի մէկ-ձայնով:

Տասը վայրկեանէ՛ն կը մեկնիմ:

«Դէպի Բարիզ, հող չէ՛, թո՛ղ այդպէս ըլլայ, «Թերեւս այդպէս է ճակատագիրս», կըսէի ես ինծի:

Քառորդ ժամ յետոյ, մենք՝ երեքս, Պլանշը, Գոմէնթի այրին և ես, իբրեւ մէկ ընտանիք, դնացքին մէջ տեղ գրաւած էինք: Պլանշ ինձ դիտելով քրքիչներ կ'արձակէր: Գոմէնթի այրին, թէեւ խոհականօրէն, իրեն կը հետեւէր: Մեր երէքէն ես միայն այնքան զուարթ չէի: Կեանքս կը խորտակուէր երկու ձեւով: Ես սակայն, նախորդ օրէն ի վեր, ճակատագիրս մէկ խաղաթուղթով վճռելու որոշումը տուած էի:

Գուցէ բախտը, այս անսպասելիօրէն ուրախալի խաղը պիտի ըլլար իմ կամքս խորտակողը: Թերեւս իմ ուզածս ալ Յարբէր բան մը չիւր աւդեմ...: Ինձ արնայէս կը թուէր թէ, կեանքիս զաւեշտին շրջանակը շատ քիչ ժամանակուան համար միայն փոխուած էր: Մէկ ամիսէն պիտի վերադարձած ըլլայի, և այն ատեն... այո՛... ա՛յն ժամանակ, իրարու հետ գործ պիտի ունենայի՛նք Պ. Ասթլիյ:

Հիմա տակաւին կը վերյիշեմ թէ, ինչքան տխուր էի այդ պահուստ: Ա՛հ, խորապէս տխուր: Այսուհանդերձ կը ջանայի այդ անառակ աղջկան հետ ծիծաղել...

— Ալ ի՞նչ կ'ուզես . անմիտ արարած, կը պողար Պլանչ, խնդուքէն մալուխով: Էհ, ինչ ընենք, երկու հարիւր հազար ֆրանքդ պիտի ծախսենք. բայց մի՛ մոռնար որ դեռատի թագաւորի մը պէս ալ երջանիկ պիտի ըլլաս, փողկապդ ես ինքս պիտի կ'ապեմ և Հօթանսը քեզի ներկայացնեմ: Եւ երբ ամբողջ ունեցածը ծախսենք կրկին պիտի հոս վերադառնաս, դրամ չտանելու համար: Կը յիշե՞ս Հրեաներուն խօսքը: Կարեւորը սիրտը ամուր բռնելն է: Դո՛ւն ալ այդ յատկութիւնը ունիս: Դարձեալ Բարիզ պիտի գաս և ինծի դրամ բերես... Ե՛ս, միտ յիսուն հազար ֆրանք եկամուտ կ'ուզեմ, այն ժամանակ...

— Հապա՞ Զօրավարը:

— Զօրավարը ամէն օր այս ժամուս, ինչպէս լուս գիտես, ինծի ծաղկեփունջ բերելու կ'երթայ: Ծիչդ այսօր, իրմէ շատ հազուադէպ ծաղիկ մը խնդրեցի: Վերադարձի՛ն, պիտի տեսնէ թէ «սիրուն թռչնիկը» ինչպէս պապուշքան ղիս կը կոչէր, արդէն, թռած դացած է: Դրաւ կը դնեմ թէ մեզի պիտի հետեւի: Ա՛հ, ա՛հ, ա՛հ, շատ ալ գոհ պիտի ըլլամ: Բարիզի մէջ ինծի օգտակար պիտի հանդիսանայ, իսկ հոս ալ, իր պարտքը, Պ. Ասթլին պիտի վճարէ:

Ահա՛ թէ ինչպէ՛ս դէպի Բարիզ մեկնեցայ:

ԺԶ.

Ի՞նչ ըսեմ Բարիզի մասին: Երազային ապրում մը եղաւ այնտեղի կեանքս, որ երեք շաբաթ տեւեց և որու ընթացքին հարիւր հազար ֆրանքս ծախսեցի: Միւս հարիւր հազարը, հնչուն դրամ ըլլալով, Պլանչին յանձնեցի, յիսուն հազարը՝ Ֆրանսֆօրթի և միւս

յիսուն հազարն ալ, ժամանուժէս երեք օր յետոյ, Բարիզի մէջ:

— Իսկ քովիդ հարիւր հազարը, միասին պիտի ծախսենք Ուրբիքիւս:

Ձիս իր Ուրբիքիլը կը մականուանէր:

Այս աղջկան պէս վարձկան և կծծի հոգի ունեցող դժուար թէ կարելի ըլլայ երեւակայել: Անշուշտ, իր անձնական դրամին համար խնայասէր էր: Իսկ իմ հարիւր հազար ֆրանքիս համար, օր մըն ալ ելաւ բացէ ի բաց յայտարարելու թէ, իր Բարիզի տան կահաւորման համար, պէտք ունէր անոր:

— Այսպէս, ըսաւ պատշաճօրէն և միանգամ ընդմիջտ սարքաւորուած ըլլալով, ոչ ոք պիտի կրնայ այլեւս ծրագիրներս ձախողեցնել: Մանաւանդ, ըսեմ թէ, ելեւմուտքին հաշիւը ինքն էր ձեռք առած: Երբեւիցէ թոյլ չէր տար որ, վրաս հարիւր ֆրանքէն աւելի դրամ ունենամ:

— Ի՞նչ բանի պիտի ծառայէ, ինչո՞ւ կ'ուզես դրամնդ դրամ ունենալ, կ'ըսէր ինձ. բանի մը պէտք չունիս:

Վիճաբանելէ կը խուսափէի:

Փոխադարձաբար, առանց հաշիւի, այս դրամը կը ծախսէր իր յարկաւորութիւնն կահաւորմանը համար: Երբ տեղաւորուեցանք այլեւս, խրոխտ կերպով մը:

— Ահա՛ թէ ի՞նչ կարելի է ընել լայն միջոցներով. շնորհիւ անտեսապիտուութեան և ճաշակի:

Այս խնայողութիւնն ու ճաշակը սակայն, յիսուն հազարի կը նստէր: Ձիով և կառքով արշաւներ, պարահանդէսներ, որոնց հրաւիրուած էին Հօրթանսը, Լիդէթը, Գլէօքսթրան (ըստ բաւականին սիրուն կիսեր) միւս յիսուն հազարս կրծած էին: Այս երե-

կոյթներու ընթացքին տխմար տանուաւորի դերը կը խաղայի, քաղաքավարութեամբ ընդունելով հարստացած և իմաստակ խանութպաններ, անհանդուրժելիօրէն անպատկառ և անմիտ երկրորդական սպաններ, ողորմելի մատենադիրներ և լրագրողներ, որոնք, բոլորն ալ, ըստ նորաձեւութեան կարուած ֆրաքներ հագուած, եղանակին համեմատ ալ ձեռնոցներ ի ձեռին, մեր Բեթերսպուրկցիներէն աւելի նսեմ երեւցան աչքիս, և սակայն... Փորձեցին նոյն իսկ անգամ մըն ալ հետս զուարճանալ. բայց չափերնին տուի և սենեակ մը քաշուելով մեկուսացայ։ Այս բոլորը սիրտս կը վերաւորէին։

— Ուրեթիքի մըն է վերջ ի վերջոյ, կ'ըսէր Պլանշե Երկու հարիւր հազար ֆրանք շահած է, բայց առանց ինծի չպիտի կրնար ծախսել։ Բանի մը օրէն՝ դարձեալ ուրեթիքի պիտի դառնայ։ Իրեն յարմար գործ մը կրնա՞ք արդեօք ճարել։ Բան մը ընելու է իրեն համար։

Յաճախ չամբանեա կը խմէի, ինքզինքս ահաւոր կերպով տխուր զգալուս համար։ Կ'ապրէի ծայրայեղ օրէն պուրժուա շրջանակի մը մէջ, ուր իւրաքանչիւր տասնոցը համրուած և կշռուած էր։ Պլանշ մեր կենակցութեան առաջին տասնըհինգ օրերուն ինձմէ կը պոգար, ինչ որ նշմարեցի։ Ստոյգ է թէ պճնասէր մէկու մը պէս զիս կը հագուեցնէր և փողկապս ինք կը կապէր։ Բայց չորս պատի միջեւ ալ, իր արհամարհանքը չէր ծածկեր։ Հոգս չէր սակայն։ Մռայլ և նեղուած, ամէն օր Շաթօ տը Ֆլէօռ կ'երթայի, ուր ամէն իրիկուն կանոնաւորապէս կ'արբենայի և զոնգան կը սորվէի, զոր շատ դէշ կը պարէին։ Այս պարը որոշ տաղանդով մը սկսայ պարել և անուն շահեցայ։

Վերջապէս Պլանշ հասկցաւ զիս: Այնպէս կարծած էր թէ, թուղթ և մատիտ ի ձեռին պիտի հետապընդեմ զինքը. նշանակելու համար իր ծախքերը, իր գողցածը ինչպէս և ծախսելիքն ու դողնալիչը: Իմ ընելիք գիտողութիւններու, արդէն նախապատրաստուած կ'ըլլար, բայց որովհետեւ ոչինչ կ'ըսէի իրեն, ինք կը սկսէր, երբեմն բռնուն կերպով, բացատրութիւններ տալ: Յետոյ տեսնելով թէ, օգտակար մը մէջ տարածուած, և աչքերս ցնդունին յառած, միշտ լուռ կը մնայ, չափազանց կը զարմանար: Այս անտարբերութեանս բացատրութիւնը որոնելով, եկաւ այն եզրակացութեան թէ, ուրօրթիկ մը բնական իմաստակութիւնը անկարելի կը դարձնէ այսպիսի բաներու ըմբռնողութիւնը, որով ինքն ալ դադարեցուց իր բացատրութիւնները: Եւ քովէս կը հեռանար տասը րոպէ յետոյ կրկին վերադառնալու համար:

Այս կէս-մուշ տեսարանները վերսկսան երբ իր կառքի ձիերը շատ գեղեցիկ զոյգի մը հետ փոխեց, տասնըվեց հազար ֆրանք ծախսելով:

— Զըլլա՛յ որ զայրանաս, Պեպի՛ւ:

— Բնա՛ւ երբե՛ք, սակայն զիս կը ձանձրացնես, կ'ըսէի իրեն, բառիս իւրաքանչիւր վան'ը չեչտելով: Իմ այս ընթացքս անքան հետաքրքրական դառաւ որ, եկաւ քովս նստա՛ւ:

— Կ'ուզես գիտնալ այս որոշմանս պատճառը: պարզապէս պատեհութիւն մը (օգգողիոն) օգտագործել էր: Կարելի է դարձեալ այս ձիերը ծախել, քսան հազար ֆրանքի:

— Կը հաւատա՛մ, կը հաւատա՛մ, հրաշալի ձիեր են: Եւ յետոյ անոնց չնորհիւ կարելի է տպաւորութիւն թողուլ: Բայց հերիք այդ մասին խօսիս:

— Չե՞ս զայրանար ուրեմն :

— Ի՞նչ պատճառ ուրեմն զայրանալու : Շատ լաւ կ'ընես, քեզի անհրաժեշտ բաները հայթայթելով : Այս բոլորը ապագային իրենց օգուտը պիտի ունենան : Պէտք է որ միլիոնի մը եկամուտը ծախսողի երեւոյթը ունենաս, անկից դրամագլուխը կտրենալ շահելու համար : Մեր հարիւր հազար ֆրանքը դեռ սկզբնադարութիւնն է, կաթիլ մը ջուր ովկիանոսին մէջէն :

Այսպիսի պատճառաբանութիւններ Պլանշ երբեք սպասած չունէր : Ափ ի բերան մնացած էր :

— Ինչպէս, դո՞ւն ես այդ խօսքերը ընողը, նրբամիտ մէկը կ'երեւաս, խօսքին շիտակը կ'ուզե՞ս, թէև ութօրեկ, բայց իշխան ծնելիք մարդ ես եղեր :

Ուրեմն, դրամին այսպէս շուտ ծախսուած ըլլալուն չե՞ս ցաւիր :

— Ահ, երանի թէ տւելի շուտ ձեռքէ ելլէր :

— Բայց... գիտե՞ս... ըսէ տեսնեմ... ուրեմն հարո՞ւստ մէկն ես, ինչ որ ալ ըլլայ, դրամը կ'արհամարհես : Ի՞նչ պիտի ընես վերջը, հէ՞ :

— Վերջը, Հոմպուր պիտի երթամ և հարիւր հազար ֆրանք ևս պիտի շահիմ :

— Այո՛, այո՛, այդպէ՛ս, հրաշալի՛ միտք : Համոզուած ալ եմ թէ պիտի շահիս... և հոս բերես... վերջ ի վերջոյ ճշմարիտ սիրով մըն ալ քեզ պիտի սիրեմ, քանի որ այսպիսի մէկն ես, պիտի սիրեմ քեզ, և կը խոստանամ ոչ մէկ կերպով անհաւատարիմ, չգտնուելի քեզի հոնդէպ : Հասկցած եղիր թէ, մինչև հիմա քեզ սիրած չէի, անոր համար որ քեզ ութօրեկի մը տեղը դրամ էի, ինչ որ տեսակ մը ստրուկ կը նշանակէ, չէ՞ : Այսուհանդերձ միշտ ալ հաւատարիմ գտնուեցայ, վասնզի աղքատ աղջիկ մըն եմ :

— Կը ստե'ս, հապա տյդ շփացած սպան, Ալպէ՞ռը, Աչքէս ոչինչ խուսափեցաւ...

— Օհ, օհ, ինչքան...

— Վերջացուր, վերջացուր, ի՞նչ հարկ կայ սըտելու: Կը կարծե՞ս թէ այդքան պարզ բանի համար պիտի զայրանայի: Միայն ծաղրելի կը դանեմ: Չէի կրնար վաճառել: Իրարու հանդիպելէ առաջ, զինքը ճանչցած էիր և կը սիրես: Միայն թէ, դրամ չտաս, կը հասկնամ:

— Ուրեմն, ատոր համար ալ մի՛ զայրանար: Բայց գիտե՞ս թէ փիլիսոփայ մը, իսկական փիլիսոփայ մըն էս, պոռաց յանկարծ ուրախութեամբ: Լաւ ուրեմն պիտի սիրեմ քեզ, պիտի սիրեմ. պիտի տե'սնես, դո՛ւ պիտի ըլլաս: Իրաւ ալ այդ վայրկեանէն սկսեալ սրտովին ինծի փարեցաւ, ու այսպէս անցան մեր վերջին տասն օրերը:

Այս տասնօրեայ կեանքիս վրայ կանգ պիտի չառնեմ, բոլորովին տարբեր վէպ մըն է ասիկա, դոր չեմ կրնար այստեղ գրի առնել:

Միակ մտածումս այլեւս, այս բոլորին օր առաջ վերջ մը տալն էր: Մեր հարիւր հազար ֆրանքը ուրեմն, ամիս մը միայն բաւեց, ինչ որ իմ զարմանքս շարժեց, անոր համար որ, Պլանշ ութսուն հազարը իրեն համար ծախսելէ վերջ, ապրելու համար ալ քսան հազար յատկացուցած էր: Պլանշ, որ մեր բաժանման մօտերը, դրեթէ անկեղծ էր հետս—դո՛ւն է որոշ հարցերու մասին— յայտնեց թէ իր կարգ մը պարտքերը իմ հօշուոյս պիտի չանցընէր:

— Չուզեցի բոլոր հաշուեգիրներս քեզի վճարել տալ, ըսաւ ինծի, խղճացի քեզ: Լաւ գիտցիր թէ ուրիշ մը այսքան խղճահարութիւն պիտի չունենար, և

Թէ այս ժամուս արդէն ծակը մտած պիտի ըլլայիր: Կը տեսնես ուրեմն թէ, կը սիրեմ քեզ և բարի եմ:

Բայց այդ անիծեալ ամուսնութիւնը ո՞վ գիտէ ի՞նչ սուղի պիտի նստի ինծի:

Արդարեւ ամուսնութեան մը հեռանկարը դոյութիւն առած էր: Ամսոյն վերջն էր որ այս խնդիրը յայտնուեցաւ և կը խորհիմ թէ դրամին մնացեալ մասըն ալ այս ճամբով ցամքեցաւ: Այդ ժամանակ էր որ վճռականօրէն որոշեցի հրաժարիլ:

Ահա՛ թէ ինչպէ՞ս:

Բարիզ հաստատուելէս շարաթ մը վերջը, Զօրավարը ժամանեց: Անմիջապէս Պլանշին տունը եկաւ, և հակառակ որ այլուր պղտիկ բնակարան մը ունէր, այլեւս չմեկնեցաւ: Պլանշ զինքը ուրախութեամբ, խնդալով-խօսելով ընդունեց: Նոյն իսկ վիզն ի վեր պլլուելով: Թոյլ տուաւ որ քովէն չհեռանայ: Ամէն տեղ իրեն կը հետեւէր, ինչպէս անտառին, ծառուղիին կամ թատրոնին մէջ, և կամ իր բարեկամներուն մօտ: Զօրավարը կրնար տակաւին իրեն վերապահուած դերը կատարել: Որովհետեւ ներկայանալի և բարեկիրթ էր, միջակէն բարձր հասակով, զոյգ մը ներկուած կողմնամօրուքով (ֆալօրի) և երկայն պեխերով: Հիւսնալի էին իր շարժուձեւերը: Խիստ պատշաճ կերպով կը հաղնէր ֆրաքը, ցուցադրելով ցուցադրելով իր շքանշաններուն բոլորը: Մէկ խօսքով, նման քաղաքի մը շատ յարմար էր ցուցադրել ծառուղիին մէջ, այո՛ շատ յարմար և խիստ յանձնարարելի:

Խեղճ մարդը տրտում-տխուր էր, վասնզի այսպիսի ընդունելութիւն մը, իրեն այնքան ալ վստահութիւն չէր ներշնչեր: Բոլորն երջանկութեան մը մտային յափշտակութեամբը տոգորուած կը մնար,

վիճակ մը, զոր կը զգուշանայի խռովելէ։ Ռուլէթէն-
պուրկէն մեր մեկնումը, զինքը խենթեցուցած էր։
Խիստ դարձանումի դատապարտում էր այս պատ-
ճառու։ Բայց օրին մէկն ալ, յաջողած էր փախչիլ։
Իրեն համար միակ ազդու դարձանը, իբրեւ ստրուկ
Պլանշի մօտ ծառայերն էր։ Այսուհանդերձ իր հիւան-
դութեան ախտանիշերը, տակաւին երկար տառն ան-
հետացած չէին։ Եւ կարողացայ զանոնք նշմարել, այն
երկը, յ ժամերու ընթացքին, ելբ Պլանշի բացակա-
յութեան պատճառաւ, օր մը ամբողջ հետը ժամանակ
կ'անցնէի։ (Այդ միջոցին Պլանշը Անտրէին մօտը պէտք
էր փնտռել)։ Շուրջ-բոլորը տարօրինակ ակնարկներ
կը պտտցնէր, իբրեւ թէ բան մը փնտռելու ըլլար։
Սակայն ոչինչ չգտնելով, իր ցանկութեան յիշողու-
թիւնը կը կորսնցնէր և ընդարձացեալ վիճակի մը
մէջ խորասուզուած կը մնար, մինչեւ այն պահը
ուր Պլանշ, ուրախ զուարթ, հրաշալիօրէն հագ-
ւած, կը յայտնուէր, կենսուրախ քրքիջով մը իր ժա-
մանումը աւետելով։ Եւ դէպի Զօրավարը վազելով,
կը ցնցէր և, թէև հազուադէպօրէն, զայն կը համբու-
րէր ալ։

Ու կը սկսէր անմիջապէս, իմ ներկայութեանս,
«բարի մարդուն» պաշտպանողականը ընել։ Եւ կ'երդ-
նում թէ շատ ալ պերճախօս աղջիկ մըն էր։ Ինձ կը
յիշեցնէր իմ պատճառաւ Զօրավարէն բաժնուած ըլ-
լալը։ Կ'ըսէր թէ երկար տառնէ ի վեր անոր խօսեց-
եալն էր, թէ երդումով իրարու կապուած էին, թէ
իրեն համար Զօրավարը ընտանիքն իսկ լքած էր, և
վերջապէս, իբրեւ իր երբեմնի սպասարկուն, պէտք
չէի զինքը մոռնալ, թէ ամչնալու էի...։ Լուռ մը-
տիկ կ'ընէի, ապա կը սկսէր խնդալ ու ամէն ինչ

այսպէս ալ կը վերջանար։ Այսինքն նախ զիս տխմարի տեղ դրած էր, յետոյ այն համոզումը ունեցաւ թէ բարի մէկն էի, խիստ յարմարող նկարագրով։ Մէկ խօսքով այս յարգամեծար օղորդին բարեհաճութեանը յաջողեցայ արժանանալ։ Եւ իրականին մէջ բարի աղջիկ մըն էր—որոշ տեսակէտներով—։ Նախապէս զինքը դէշ ճանչցած էի։

— Աղնիւ և խելացի մէկն ես, կ'ըսէր ինձ, մեր բաժանման օրերուն. և... և... կը ցաւիմ միայն որ այս տատիճան իմաստակ ես։ Մարդ պիտի չըլլաս. ի'նչ ըսեմ, իսկական ոռւս մը, կատարեալ Քալմուք մը։

Շատ անդամներ, ինչպէս կը հրամայեն համազգեստաւոր ծառաներու, գրեթէ նոյն ոճով ալ, ինձ յանձնարարեց որ Զօրավարը պատցնեմ։

Որով «բարի մարդը» թափօրոն կամ mabilleի պարահանդէսին և կամ ճաշարան կ'առաջնորդէի։ Այս նպատակին համար Պլանշ ինձ դրամ կուտար։ Թէև Զօրավարն ալ բոլորովին դրամ չունեցող մը չէր, և շատ կը սիրէր, ուրիշներու առջև դրամապանակը ցուցադրել։ Քիչ մնաց որ, օր մը, բռնի ուժով արգելք հանդիսանամ եօթը հարիւր ֆրանքնոց պրօշ մը գնելու իր ցանկութեան, զոր տեսած էր Բալէ-Ռուայեալի մէջ և կ'ուզէր ամէն գնով Պլանշին նուէր տալ։ Իրականութեան մէջ, եօթը հարիւր ֆրանքնոց պրօշ մը ի'նչ կարեւորութիւն ունէր անոր համար։ Զօրավարին ունեցածը հազար ֆրանքէն աւելի չէր, և չեմ ալ կրցած գիտնալ թէ ուրկի՞ց այդ դրամը ձեռք անցրեցած էր։ Այս մասին ամէնէն հաւանական բացատրութիւնը, Պ. Ասթլէի առատաձեռնութիւնը կրնար ըլլալ, մանաւանդ որ Զօրավարին պանդոկին պարտքն

ալ ինք վճարած էր: «Բարի մարդուն» ինձ հանդէպ ունեցած վերաբերմունքն ալ այն հաւատքը կը ներշնչէր թէ, ինք ոչ իսկ իմ Պլանշի հետ ունեցած յարաբերութիւններու վերաբերմամբ ոչ մէկ կասկած կը սնուցանէր: Կ'ենթադրեմ թէ, այդ տան մէջ իմ ներկայութիւնը անձնական քարտուղարի կամ եւս, ծառայողի նման պաշտօնի մը կը վերադրէր: Հետս մեծամտութեամբ կը վարուէր և երբեմն նոյնիսկ կը յանդիմանէր:

Առաւօտ մը, սուրճ առնելու միջոցին մեզ երկուքս՝ Պլանշն ու զիս, ճաթեցնելու աստիճան խընդացուց: Սովորաբար դիւրագրգիռ չէր, բայց այդ առաւօտ, ինձ դէմ զայրացաւ չգիտեմ ինչո՞ւ: Կը կարծեմ թէ, ինքն ալ իր կարգին պատճառը կ'անգիտանար: Յանկարծ սկսաւ անկապ խօսքեր արտաբերել, զիս սրիկայ անուանել և ըսել թէ ինձ ապրելու կերպը պիտի սորվեցնէ, եւլն:

Պլանշ խնդալէն կը մարէր: Վերջապէս կարելի եղաւ զինքը հանդարտեցնել և պտոյտի տանիլ:

Ժամանակէ մը ի վեր, տխուր կ'երեւէր, և այն նախազգացումն ունէի թէ, նոյնիսկ Պլանշի ներկայութեան, բան մը կամ մէկը կը փնտռէր: Բառեր դուրս կուտար որոնցմէ՝ իր կնոջ անունը կը լսուէր: Այդ միջոցին կը փորձէի իրեն, զաւակներուն մասին խօսիլ, բայց ինք այս խօսակցութենէն խոյս կուտար: — Տղաքը... այո՛... իրաւունք ունին...

Իրիկուն մը սակայն դիւրահաղորդ դառնեցաւ:

— Այս դժբախտ տղաքը, ըսաւ ինձ յանկարծ Վյո՛ պորոն պէտք է խղճալ անոնց վրայ: Դժբախտ պղծ տիկներ, կը կրկնէր անդադոր ամբողջ երեկոյթի ժամանակ:

Օր մը Բօլինային մասին խօսեցա՛յ: Անմիջապէս
կրակ կտրեցաւ:

— Ապերախտին մէկն է, վատ, դրուժան աղ-
ջիկ մը, մեր ընտանիքին նախատինքը: Եթէ օրէնք
գոյութիւն ունենար, ես անոր ցոյց կուտայի:

Գալով տը Կրեյէի նոյն իող չէր ուզեր անոր
անունը լսել:

— Զիս կործանեց, հարստութիւնս դողցաւ, դիս
փճացուց: Ամբողջ երկու տարի մղձաւանջս էր...
Օհ, բնաւ երբեք, չեմ ուզեր որ անունն իսկ բերան
առնէ՛ք:

Նշմարեցի որ իր և Պլանշին միջեւ սերտ յարա-
բերութիւն մը սկսաւ հաստատուիլ: Զմոռնամ սո-
կայն յայտնելու թէ, մեր բաժանումէն ութն օր առաջ,
Պլանշ այս մասին ինձ արտայայտուեցաւ:

— Բախտաւոր մարդ է կ'ըսէր ինձ: Պապուշքան
այս անգամ, իսկապէս հիւանդ է և մահամերձ: Պ.
Ասթլին հեռագրած է իրեն, ինք միակ ժառանգորդն
է: Եթէ նոյն իսկ այս ժառանգութիւնն ալ չունենայ,
դարձեալ պիտի ամուսնանամ հետը: Իր հանգստեան
թոշակը միշտ կը ստանայ, սո քովի սենեակիս մէջ
պիտի ապրի և երջանիկ ըլլոյ: Եւ «տիկին Զօրաւա-
րուհի» պիտի դառնամ: Բարձր շրջանակներու ընդու-
նելութեանց պիտի մասնակցիմ (ինչ որ երազս էր) և
աւելի վերջն ալ ռուս բօմեսչիցա (*) մը պիտի դառ-
նամ: Գլեակ մը և մուծիկներ պիտի ունենամ, առանց
հաշուելու իմ միլիոնս:

— Հապա եթէ նախանձի՞, եթէ զանազան խըն-
դիրներ յարուցանէ՞:

(*) Հողասիրունի

— Օհ, երբեք, պիտի չհամարձակի: Մի մտահոգուիր այդ մասին, ես նախատեսած եմ ամէն բան: Ստիպած եմ զինքը որ շատ մը ամիսներ ստորագրէ Անտրէի տնտեսն: Ամենապզտիկ յանցանք մը գիտեմ թէ ինչպէ՞ս պիտի պատժեմ: Ո՞չ երբէկ. բնաւ պիտի չհամարձակի:

— Բանի որ այդպէս է, ամուսնացի՛ր հետը:

Առանց աղմուկի և պաշտօնական հանդէսներու ընտանեկան շրջանակի մէջ կատարուեցաւ իրենց ամուսնաութիւնը: Այլպէսը և քանի մը բարեկամներ հըրաւիրուած էին: Հօրթանսն ու Գլէօրաթրան ներկայ էին: Փեսան վիճակէն շատ գոհ կ'երեւար: Պլանշ իր ձեռքովը փողկապը կապեց, գլուխը յարդարեց, դէմքին բօմառը քսեց: Իր կալոյի զգեստով և ճերմակ բաճկոնով խիստ վայելուչ մէկն էր մեր Զօրավարը:

— Շատ վայելուչ, բարեկազմ մարդ է, յայտարարեց ինձ Պլանշ, Զօրավարին սենեակէն դուրս գալով, ինք իսկ զարմացած: Բոլոր այս մանրամասնութիւններով այնքան քիչ կը հետաքրքրուէի որ, դրեթէ անոնց վերոյիշուած անկարելի կը դառնայ, հակառակ որ այս անցքերուն լուռ հանդիսատեսն ալ էի: Միայն կը յիշեմ թէ Պլանշ, տը Դօմինո չէր կոչուէր, և թէ մայրը Դօմինոի այրին չէր: Իր բուն անունը Տիւ Բլասէ էր: Եւ ինչո՞ւ Դօմինո Փոխանակ Բլասէի: Տակաւիս չեմ հասկցած: Դալով զօրավարին, այս նորութիւնը զինքը շատ ուրախացուց, Տիւ Բլասէ անունը տը Դօմինոն անհունօրէն զեղեցիկ գտնելուն պատճառաւ: Ամուսնութեան օրը՝ առաւօտուն, կանուխէն զգեստաւորուած, հիւրասնեակին Շըմինէին առջեւ ման գալով, կը կրկնէր ինքն իրեն Օր. Պլանշ Տիւ Բլասէ, եկեղեցւոյ թէ քաղաքապետարանի մէջ,

ինչպէս և տունը, ոչ թէ երջանկութիւնն էր որ իր դէմքէն կը ճառագայթէր, այլ հպարտութիւնը: Երկուքն ալ փոխուած կը թուէին: Պլանշն ալ բոլորովին եղական շուք մը ունէր:

— Պէտք է որ բոլորովին նոր ապրելակերպ մը ստեղծեմ կ'ըսէր ինծի, կատարեալ լրջութեամբ: Բայց կը տեսնեմ թէ չեմ կրնար տակաւին անսխալ կերպով անուշա, այսինքն ամուսնոյս անուշը հնչել: Զակօրինաքի, Զակօրինաքի: Տիկին Զօրավարունի տը Զակօ... Զակօ...

Ստամանան տանի այս ռուսական անուաները: Վերջապէս Տիկին Զօրապետունին տամընչորս բաղաձայն ունի: Ի՛նչ ալ հաճելի է այնպէս չէ՞:

Վերջապէս, իրարմէ բաժնուեցանք և Պլանշը, այդ գծով Պլանշը, հրաժեշտի պահուն գրեթէ տրցունքոտ աչքեր ունէր:

— Ազնիւ տղայ մըն ես եղեր կ'ըսէր լալով: Գեղ ապուշին մէկը կը կարծէի, և դուն ալ կը նմանէիր, բայց որքա՛ն սխալեր եմ:

Եւ վերջին անգամ մ'ալ ձեռքս սեղմեց ու բացագանչեց «սպասէ՛»:

Ու իր սենեակը վաղելով, բռնէ մը վերադարձաւ, հազար ֆրանքնոց երկու գանձատոմս հետը բերելով: Այսպիսի ժէսթ մը, երբեք իրմէ չէի սպասեր:

— Գրպանդ դիր, պէտք կ'ունենաս: Թերեւս շատ դիտնական «ութշիթշլ» մըն ես, բայց նոյնքան ալ տիմար ես, աւելի տալ չեմ փախաքիր, գիտեմ որ պիտի խաղաս... ցտեսութիւն, միշտ լուս բարեկամներ պիտի մնաք, և եթէ վերստին շահիս, իմ մօտս եկուր, երջանիկ պիտի ըլլաս:

Վրաս տակաւին հինգ հարիւր ֆրանք, սքանչելի

ժամացոյց մը հաղար ֆրանք արժողութեամբ, չապիկի աղամանդեայ կոճակներ, և քանի մը գոհարեղէն մնացած էր: Կրնայի առանց մտմտուքի ժամանակ մը եւս ապրիլ:

Գիտեմ թէ ուր կ'ըլլայ Պ. Ասթլին, կ'երթամ զինքը տեսնելու: Ամէն ինչ իրմէ պիտի տեղեկանամ: Յետոյ շիտակ Հոմպուր պիտի երթամ: Թերեւս յառաջիկայ տարի, Ռուլէթթէնպուրկի մէջ եղանակը անցընեմ: Բայց կ'ըսեն թէ լաւ չէ, միեւնոյն խաղատեղանին վրայ բախդը երկու անգամ հետապնդելը:

ԺԷ.

Ահաւասիկ տարի մը և վեց ամիս է որ, այս նոթագրութեանս վրայ նայած իսկ չոն'իմ: Այսօր, տիտուր և վշտահար դարձեալ ձեռք կ'առնեմ, ձանձրոյթս փափաքելու համար: Ու կը կտրգամ...

Այս վերջին էջերը գրած ժամանակս, որքա՛ն թեթեւ էր հոգիս: Եթէ ոչ թեթեւ, գէթ յուսով և վշտահոգութեամբ գոտեպնդուած էի: Իսկ այսօր 18 ամիսներ վերջը, արդէն ողորմելի մուրացիկի մը վիճակին մատնուած եմ: Բարոյական սկզբունքներս ալ մէկ կողմ դրած եմ: Հիմա ժամանակը չէ: Մարդիկ կրնան արհամարհել զիս: Եթէ սովայն դիտեային թէ, իմ այս կացութեանս ահաւորութիւնը իրենցմէ շատ աւելի լաւ կ'ըմբռնեմ ու կը դիտակցիմ անոր, հաւանաբար ինձ խնայէին իրենց բարոյախօսի դասերը: Բախտին անիւը թող անգամ մը, գէթ անգամ մը միայն դառնայ, այն ժամանակ այս միեւնոյն բարոյախօսները պիտի գան զիս շնորհաւորելու:

Չէ՞ որ, կրնամ վաղը դարձեալ յարութիւն առնել:

Հոմպուր գաղի, բայց... անկից անցայ Ռուլէ-
թէնպուրկի, Սրա, Պատէն ուր խորհրդական Հենցի
կ'ընկերակցէի իբրեւ ստորագաս:

Գարշելի ստահակ մըն էր այս խորհրդականը:

Ստորագաս, ահ, ահ, ահ, ծառա՛յ, հասարակ ծա-
ռայ մըն էի, ամբողջ հինգ տա՛խ, բանտէն ելլելէս
անմիջապէս յետոյ: Պարտքերուս պատճառաւ Ռուլէ-
թէնպուրկի մէջ բանտ ալ մտայ: Անծանօթ մը պարտ-
քերս վճարելով փրկեց զիս: Ո՛վ կրնար ըլլալ այդ
մէկը, Պ. Ասթլի՛ն, թէ Բօլինան: Զգիտեմ: Բայց եր-
կու հարիւր թալէր պարտքս վճարուեցաւ և ես տ-
գատուեցայ: Ի՞նչ կրնայի ընել ուրեմն: Հենցի մօտ
ծառայութեան մտայ: Ծոյլ և սնոտի երիտասարդ մըն
է: Իմ մտաւոր կարողութիւնս իրեն համար օգտա-
կար է, վասնզի երեք լեզու կարգաւ գրել գիտեմ:
Նախապէս գրագիրի պէս բան մըն էի, ամսական ե-
րեսուն ֆլօրէն վարձքով: Վերջ ի վերջոյ ծառայի
տատիճանին իջայ: Քարտուղար մը պահելու ի վիճա-
կի չըլլալով, ամսավճարներս կրճատեց: Շուարած,
ստիպուած մնացի եօթը ամսուան ծառայութեան ըն-
թացքին եօթանասուն ֆլօրէն խնայեցի: Իրիկուն մը,
Պատէնի մէջ, իրեն յայտնեցի թէ դորձէս կը հրաժա-
րիմ, և նոյն գիշերն իսկ ուլէթ խաղալու գաղի:
Ահ, որքան սիրտս կը արօփէր: Ոչ երբե՛ք, ուզածս
դրամ չէր: Ինչ որ կը ցտեկայի ուրիշ բան չէր եթէ
ոչ վրիժառու գտնուէի ա՛յն բոլոր նուաստացումե-
րուն համար, որոնք ինձ պարտադրած էին Պատէնի
մեծ տիկինները, պանդոկապետները ու սա Հէնցը:
Կ'ուզէի զիրենք իմ յաղթանակիս առջեւ ծնրագիր
տեսնել: Երազ, մանկական անուրջներ: Ո՛վ գիտէ,
թերեւս հանդիպիմ Բօլինային և անոր, ճակատագրիս

դիպուածներուն կարենալ դիմագրաւելուս ապացոյցը տամ... Օհ, սրտի ի՞նչ սեղմումով կը լսէի խաղապետներուն «երեսունըմէկ... զոյգ բոս պակաս» աղաղակները: Ու ի՞նչ անյագութեամբ կը դիտէի սկիւլուիններով, սկիւլ-Ֆրէտէրիքներով, թալէրներով սկիւլ փոքր դէղերով ծածկուած խաղասեղանը, որոնք խաղապետին քաղոցին տակ կը թաւալէին, կրակի պէս պսպղալով: Օհ, այս իրիկունը, իմ եօթանասուն ֆլորէնս խաղասեղան տանելով, կը կարծէի թէ օրւոյն թուականը ինձ համար կարեւոր է: «Բաս»ի մուսին նախապաշարեալ նախընտրութիւն մը ունիմ: Հետեւաբար «բաս»ին վրայ տասը ֆլորէնս դնելով կորսընցուցի: Գովս վաթսուն ֆլորէնս կը մնար, արծաթ դրամով: Նախընտրութիւնս այս անգամ զէրօին համար էր, վրան՝ հինգ ֆլորէնս նետեցի: Երեք խաղ յետոյ, զէրօն ելաւ, մազ մնաց որ ուրախութենէս մեռնէի, հարիւր եօթանասունըհինգ ֆլորէնս գանձած միջոցիս: Հարիւր հազար շահած դիչերս այսքան ուրախ չէի: Անմիջապէս կտրմիրին վրայ հարիւր ֆլորէնս դրի: Եանեցա՛յ: Գարձեալ երկու հարիւրով խաղացի ու շահեցայ: Գանձած չորս հարիւրս ամբողջ սեւին նետեցի: Եանեցայ նորէն: Այս անգամ, ութը հարիւրը՝ «պակաս»ին վրայ: Կրկին շահեցայ: Հաշուելով տեսայ թէ ոչ իսկ հինգ րոպէ չանցած, հազար եօթը հարիւր ֆլորէնս շահած եմ արդէն: Իրաւ է, այսպիսի պարագաներու մէջ կը մոռցուին անցեալի բոլոր անյաջողութիւնները... Կեանքս վտանգած էի, ու շահած, դարձեալ մարդ դարձած:

Սենեակ մը վարձելով առանձնացայ, և մինչեւ առաւօտուն Ժամը երեքը, օտքի վրայ դրամս համրելով զբաղուեցայ:

Առաւօտուն երբ աչքերս բացի, արդէն ազատ մարդ մըն էի:

Որոշեցի Հոմպուր երթալ, ուր բնաւ գացած էի, ո՛չ իրեւ ծառայ և ո՛չ ալ բանտարկեալ:

Մեկնումէս քանի մը վայրկեան առաջ, Ռուլէթ խաղալու գացի, միայն երկու խաղի համար և հազար հինգ հարիւր ռուպլի կորսնցուցի: Մեկնեցայ այնուամենայնիւ, և ահաւասիկ երկու ամիս է որ Հոմպուր կը գտնուիմ...

Ջլային կեանք մը կ'ապրիմ: Շատ պզտիկ խաղադիներով կը խաղամ: Պատեհութեան մը կը սպասեմ, որ չներկայանար: Ամբողջ օրեր, խաղասեղանին մօտը կ'անցնեմ ու կը դիտեմ: Նոյն իսկ երազիս մէջ խաղալով զբաղուած եմ: Ինչպէս միշտ, ընդարմացեալի պէս բոն մըն եմ: Պ. Ասթլիի վրայ գործած տպաւորութիւնս այս մտածումը թելադրեց ինձ:

Իրարու դիպումածաւ հոնդիպեցանք:

Պարտէզին մէջ շրջադայելով, կը հաշուէի քովս մնացած գումարս՝ յիսուն ֆլորէնը, և պանդոկին պարտական չըլլալս: Ուստի կրնամ գէթ անգամ մը ռուլէթ խաղալու երթալ կ'ըսէի մտովի: Եթէ չանիմ պիտի կրնամ խաղը շարունակել, կորսնցնելու պարագայիս, տեղ մը որպէս սպասուոր կամ ութշիթէլ ծառայութեան կը մտնեմ: Այս երազները հիւսելով, անտուրը կ'անցնէի և կը մտնէի մօտակայ իշխանապետութեան սահմանները: Ամբողջ չորս ժամ քալելէ յետոյ Հոմպուր վերադարձած էի, անօթի և յոգնաբեկ: Յանկարծ նշմարեցի որ Պ. Ասթլին ձեռքովը զիս կը կանչէր: Նստարանի մը վրայ նստած էր: Բովիկը տեղաւորուեցայ: Մտահոգ երեւոյթ մը ունէր, իսկ որ զինքը վերատեսնելուս ուրախութիւնս նուազեցուց:

— Ուրեմն այստեղ էք եղեր: Կը խորհէի ձեզի հանդիպիլ: Այս վերջին տասնըութը ամսուան ձեր կեանքը պատմելու ձանձրոյթը յանձն չառնէք, ծանօթ եմ:

— Պա՛հ, ուրեմն բարեկամներ կը լրտեսէք: Գէթ՝ չէք մոռնար զիրենք: Ռուլէթէնպուրկի բանտէն զիս ազատողը դուք չըլլաք:

— Ո՛հ, ոչ, ոչ: Գիտեմ սակայն թէ պարտքի համար բանտարկուած էիք:

— Գիտնալով էք հարկու թէ, ո՞վ պարտքերս վճարելով ազատեց զիս:

— Ո՛չ, չեմ կրնար ըսել թէ ձեր ազատարարին ով ըլլալը գիտեմ:

— Զարմանալի լսան ուղևորան շրջանակներու մէջ, քիչ բարեկամներ ունիմ: Եւ յետոյ, միայն Ռուսաստանի մէջ է որ, ուղղափառներ իրարու մէջ, այսպէս զիրար կ'ազատեն: Արտասահմանի մէջ պիտի չընէին նոյն բանը: Ինքնատիպ անգլիացիի մը մէկ ֆանթէզիին վերագրուած էր փրկութիւնս:

Պ. Ասթլին զարմացած ինձ կ'ուսկընդդէր: Զիս աւելի տխուր և կորուլագուրկ վիճակի մը մատնուած տեսնել կը կարծէր:

— Զեզ, երբեմնի ձեր անկախութիւնը պահպանած ըլլալնուդ համար չեմ շնորհաւորեր, ըսու անախորժ ոճով մը:

— Ուրեմն կը նախընտրէիք աւելի նուստտացած տեսնել զիս:

Պատասխանեցի իրեն ծիծաղելով:

Խօսքս նախ չըմբռնեց, յետոյ միտքս հասկնալով ծիծաղեցաւ:

— Զեր դիտողութիւնը հաճելի է: Վերստին իմ

հին բարեկամս կը գտնեմ, նոյնքան խելացի, ջղուտ և քիչ մըն ալ սինիք: Զիրար հասկնալու այս յատկութիւնները միայն Ռուսներն են որ վրասին կը միացնեն: Իրաւունք ունիք: Մարդ միշտ իր լաւագոյն բարեկամը իր առջեւը խոնարհ տեսնել կը փափափաքի, և այս խոնարհութեան վրայ է որ կը հիմնուին ամենահաստատուն բարեկամութիւնները:

Այսպէս ուրեմն, ձեզ այսքան կորովամիտ տեսած ըլլալուս համար գերազանցապէս ուրախ եմ: Ըսէք տեսնեմ, չէ՞ք ուղեր խաղէն միանգամընդմիշտ հրաժարիլ:

— Օհ, անշուշտ: Անմիջապէս որ...

— Անմիջապէս որ... հարստութիւն մը ձեռք ձգէք: Հակառակ ձեր կամքին այս խոստովանութիւնը ըրիք և իսկապէս ալ ձեր միակ մտածումն է: Հարցում մը ևս. խաղէն զատ ուրիշ բանի վրայ խորհա՞ծ չունիք:

— Ո՛չ... երբէ՛ք...

Հետաքրքրութեամբս դիտեց զիս: Աշխարհի անցողարձերէն տեղեակ չէի: Ո՛չ թերթ կը կարդայի և ո՛չ ձեռքս գիրք կ'առնէի:

— Փթացած էի: Ընկերային կեանքէ, մարդկային պարտականութիւններէ, ձեր բարեկամութիւններէն բոլորովին հեռացած, նոյն իսկ ձեր յիշատակները լըքելով: Կը յիշեմ այն ժամանակը երբ դուք ձեր կենսունակ զարգացման տենդոտ շրջանը կ'ապրէիք: Հիմա սակայն վստահ եմ թէ, այն ժամանակի ձեր լաւագոյն յիշատակներն անդամ մոռցած էք: Ապահովաբար ձեր այսօրուան երազները կաւմիտեն և սեւեւ շատ հեռու չեն:

— Ալ կը բաւէ, Պ. Աթիլի, հերիք է, կ'ողաչեմ:

Անցեալ յիշատակները մի' արթնցնէք, խնդրեմ, գոչեցի կատաղութեամբս Գիտցէ՛ք թէ ոչինչ մոռցած եմ: Միայն իմ երանելի օրերս վերյիշէ, մինչեւ այն օրը ուր կացութիւնս փոփոխութեան մը ենթարկըւի, ու այլ ժամանակ, այո՛ւ այն ատեն, յարուցեալ մը պիտի տեսնէ:

— Եթէ ստաը տարի ալ անցնի, դարձեալ հոս պիտի մնաք: Գրաւ կը դնեմ, և եթէ կորսնցնեմ, հոս, այստե՛ղ նոյն այ նստարանին վրայ տուգանքս վճարելու պարտաւոր եմ:

— Ձե՛զ, ոչինչ մոռցած չըլլալուս ապացոյցը տըլած ըլլալու համար, թոյլ տուէք հարցնելու թէ, ո՞ւր կը դռնուի այժմ, Օր. Բօլինան՝ և եթէ դուք չէ՞ք իմ պարտքերս վճարողը, ապահովաբար ան է: Ահաւասիկ երկար ժամանակէ ի վեր է որ, ոչ մէկ լուր ունիմ իր մասին:

— Ոչ, չեմ կարծեր թէ ան ըլլայ ձեր ազատարարը: Այժմ Զուիցերիա կը դռնուի, և յետոյ հաճոյք մը պատճառած պիտի ըլլաք ինծի, եթէ Օր. Բօլինայի մասին ձեր հարցումները դադրեցնէք, ըսաւ վճռական և քիչ մըն ալ զայրացած թօնով մը:

— Ձեր խօսքերէն այնպէս կը հասկնամ թէ, դուք ևս իր նախատինքին առարկան դարձած ըլլալու էք, պոռացի, հակառակ ցանկութեանս՝ խնդալով:

— Օր. Բօլինան աշխարհի ամենէն պատուաւոր և լաւագոյն անձնաւորութիւնն է: Կը կրկնեմ, վերջ տուէք ձեր հարցումներուն: Զինքը երբե՛ք ճանչցած չէք, իսկ երբ իր անունը կ'արտասանէ՛ք, իմ զգացումներս վիրաւորած կ'ըլլաք:

— Ահ... Կը սխալիք: Դուք ըսէք Պ. Ասթլի, եթէ իր մասին լռենք, ի՞նչ նիւթի վրայ պիտի խօս-

սինք հապա: Ան է մեր յիշատակներուն հոգին: Կը ինդրեմ միայն որ իր մասին ըսէք այն, ինչ որ... կապ ունի իր արտաքին... դիրքին հետ, և այս ալ երկու բառով կարելի է յայտնել:

— Կ'ընդունիմ, պայմանաւ որ այդ երկու բառերը պիտի բաւարարեն ձեզ: Օր. Բօլինան երկարատեւն հիւանդ էր: Նոյն իսկ ցարդ բուժուած չէ: Ժամանակ մը հիւսիսային Անգլիոյ մէջ, մօրս և քրոջըս հետ ապրեցաւ: Վեց ամիս է որ, պապուշքան — կը յիշէք հարկաւ այդ խելագարուհին — մեռած է, իրեն կտակելով եօթը հազար ոսկի: Հիմա ամուսնացեալ քրոջս ընտանեկան պարագաներէն հետ ճամբորդութեան մէջ է: Իր եղբայրն ու քոյրը նոյնպէս օգտուած են կտակէն և իրենց ուսումը կը շարունակեն Լոնտոնի մէջ: Ամիս մըն է որ, Զօրավարը, Բարիզի մէջ, կաթուածահար ըլլալով, մեռած է: Կինը անթերիօքն զինքը կը խնամէր, չմոռնալով սակայն պապուշքային ամբողջ հարստութիւնը իր անուանը արձանագրել տալը: Ահաւասիկ ամբողջ դիտցածս:

— Տը Կրեյէն ինչ եղաւ: Զուիցերիոյ մէջ ինքքն ալ կը ճամբորդէ արգեօք:

— Ո՛չ: Տը Կրեյէին ո՛ւր ըլլալը չգիտեմ: Վերջապէս միանգամընդմիշտ, կ'ազգարարեմ ձեզ, զգուշանալ այս անաղնիւ եթադրութիւններէն և ակնարկութիւններէն: Հակառակ պարագային, ես պիտի ըլլամ ձեր դէմ ցլուղը:

— Ինչպիս, հակառակ մեր վաղեմի բարեկամական կապերո՞ւն:

— Այո՛:

— Հազար ներողութիւն, Պ. Ասթլի: Խնդրեմ սակայն նկատի ունեցէք թէ վերաւորիչ ոչինչ կայ

խօսքերուս մէջ, ոչ ալ անարգական ակնարկութիւն: Նամանաւանդ որ անկարելի բան է իրարու հետ Ռուս աղջիկ մը և Ֆրանսացի մը բաղդատելը:

— Եթէ դիտումնաւոր կերպով չէ որ տը կրեյէի անունը կը վերյիշէք... միուս անունն հետ միանգամայն խնդիրը բացատրեցէք թէ ի՞նչ կը նշանակէ այդ բախտատուութեան անկարելիութիւնը: Ի՞նչու համար որոշակի ռուս երիտասարդուհիի մը և ֆրանսացիի մը մասին կը խօսիք:

— Կը տեսնէք թէ դուք եւս շահադրդուած էք: Բայց շատ խորունկ նիւթ մըն է տախկա, Պ. Ասթլի: Կարծուածէն շատ աւելի կարեւոր խնդիր մը: Ֆրանսացի մը գեղեցիկ և կատարեալ տիպար մըն է: Դո՛ւք, իբրեւ Անկլո-Սաքսօն, կրնաք չհամոզուիլ — ինչպէս ես՝ որպէս ռուս — նախանձի զգացումով մը գուցէ: Բայց մեր մանկամարդ աղջիկները, կրնան տարբեր կարծիք մը ունենալ: Կրնա՞ք Ռասինը բուրումնաւէտ, և ճարտարամիտ հռչակել, այնուհանդերձ չպիտի իսկ կարդաք: Թերեւ՛ս, ես ալ ձեր կարծիքը կը բաժնեմ: Նոյն իսկ զինքը, անմիտ մէկը նկատենք գուցէ: Այնուամենայնիւ, պարոն Ասթլի, հիմնաւի է և ուղենք թէ ոչ՝ մեծատաղանդ ալ բանաստեղծ մը: Ֆրանսացիք — ըսել կ'ուզեմ Խորիզգինները — վայելչութեան և շնորհի տիրացած էին: Յեղափոխութիւնը, ազնուականութեան ժառանգութիւնը ամենամեծ չափով մը բաժանման ենթարկեց: Այսօ՛ր, ամենահասարակ ֆրանսացին անգամ, ձեւեր, վարուելակերպ, լեզւանիւթիւն ունի նոյն իսկ որոշ գաղափարներ կ'արտայայտէ հսկառակ որ, ո՛չ իր միտքը և ո՛չ ալ սիրտը, ունէ չափով իւրացուցած չըլլան զանոնք: Այս բոլորին ժառանգականորէն տիրացած է, հոգ չէ՛ թէ, ի՞նք

ամենաանարժէք մարդկանց շարքին իսկ, ոչնչութիւն մը եղած ըլլայ։ Արդ, Պ. Ասթլի, այս ալ սորվեցէ՛ք թէ, աշխարհիս վրայ ռուս աղջկան մը չափ վստահալից, խելացի և միամիտ արարած գոյութիւն չունի։ Տը Կրեյչէն, իր հարազատ դիմակովը, կրնայ առանց ուէ գոռարութեան զինքը գլխէ հանել։ Այդ պարոնը արտաքին շնորհ մը ունի, իսկ դեռահասակ աղջիկը, արտաքին այս բաները հոգեկանին հետ նոյնացած կը դաւանի։ Անգլիացիք, մեծ մասամբ — ներեցէ՛ք, ըսելիքս ճշմարտութիւնն է — ձախաւեր են, իսկ ռուսները գեղեցկութիւնը, և արտաքին շնորհը շատ սիրելով, չեն կրնար այս յատկութիւնները արհամարհել, անոր համար մանաւանդ որ, բարոյական անկախութիւնը անհրաժեշտ է անհատական նկարագրին արժէքը ճշդելու համար։ Մեր կիները, առաւելապէս մեր աղջիկները զուրկ են այս անկախութենէն, և, ըսէք խնդրեմ, ի՞նչ փորձառութիւն ալ ձեռք բերած են։ Օր. Բօլինան անշուշտ որ շատ վարանած ըլլալու է, ձեզ այդ անարդ տը Կրեյչէն նախադասելու համար։ Ան կրնայ ձեր բարեկամունին դառնալ, ձեզ շնորհել իր լիակատար վստահութիւնը, բայց և այնպէս անարդ ֆրանսացին միշտ տիրապետող պիտի ըլլայ։ Իր սէրը նոյն իսկ յամառամբ, և հպարտութեամբ պիտի պահպանէ։ Այդ անարդ արարածը իրեն համար պիտի մնայ շնորհալի, քաղցրաբարոյ և աղատամիտ մարքիզը, և իր կէս մը քայքայուած վիճակին մէջն իսկ, քիչ մը աւելի հաճելի։ Թէեւ կեղծ աղնուականը դիմակաղերծ եղած է, բայց ի՞նչ օգուտ, իրեն համար տը Կրեյչն կայ ու կը մնայ, կ'ապրի իր երեւակայութեանը մէջ։ Պ. Ասթլի, կարծեմ թէ շաքարի գործարան մը ունիք։

— Այո՛, շաքարի զտարանի մը՝ Լօվիլ է Գօմբանի ֆիրմային բաժնեկիցներէն եմ։

— Լաւ ուրեմն։ Կը տեսնէ՞ք Պ. Ասթլի թէ, մէկ կողմը շաքարի դործարանաւորէր մը, միւս կողմն ալ Պէյլուէտէրի Ապոլոնն է։ Ես զտարանի տէր մէկը չեմ. այլ ռուլէթ խաղացող մը, երբեմն ալ պարզ սպասաւոր։ (Օր. Բօլինսն պէտք է այս բոլորը գիտցած ըլլայ, վասնզի կը տեսնեմ թէ շատ ընտիր լրատուններ ունի։)

— Զայրացած է՞ք, ձեր յղացումները ինքնատուրութենէ դուրկ են, պատասխանեց Պ. Ասթլին, ամենակատարեալ հանդարտութեամբ մը։

— Հակառակը չեմ պնդեր։ Բայց ազնիւ բարեկամի այսքան հնացած, այսքան մաշած սա՛ գլխէնքորուն տակաւին ճշմարիտ նկատուիլը զարհուրելի չէ՞ միթէ ուրեմն, մե՛նք, արդիական մարդիկս ոչինչ ստեղծագործած ենք տակաւին։

— Ահաւասիկ անիմաստ խօսքեր... Որոհեաե... վասնզի... գիտցած եղէք թէ ըստ Պ. Ասթլի, դողդոջուն ձայնով և բոցավառ աչքերով, այո՛ գիտցած եղէ՛ք դու՛ք ապերախտ, դժբախտ և կորսուած մարդ, թէ յատկապէս Հօմպուրէն եկած եմ, անոր համար որ ինձ յանձնարարեց դալ և ձեզ տեսնել, երկարօրէն և անկեղծօրէն խօսակցիլ և խնդրեց նաև որ, իրեն հաղորդեմ ձեր մտածումները և ակնկալութիւնները ինչպէս և... ձեր յիշատակները։

— Իրա՞ւ, ճշմարիտ կ'ըսէք պռաացի—այրող արցունքներ աչքերէս կը հոսէին։ Ինքզինքս չէի կրցած զսպել։ Ասոնք առաջին արցունքներս կը թուէին ըլլալ։

— Այո՛, դժբախտ արարած, կը խիրէր ձեզ, և

կրնամ այս իրողութիւնը ձեզ յայտնել, անոր համար որ կործանած մէկն էք: Ուրախ եմ ձեզի յայտնելու նաեւ թէ տակաւին կը սիւշէ ձեզ, թէեւ հոս մնալնիդ անհրաժեշտ է, այո՛, կորսուած, կործանած էք: Հազուադիւտ յատկութիւններ, և կրակոտ խառնուածք մը ունէիք: Արժէքաւոր մէկն էիք: Պիտի կրնայիք ձեր հայրենիքին օգտակար անհատ մը ըլլալ, որ այնքան մարդու պէտք ունի: Բայց հոս պիտի մնաք: Դուք այլեւս անելիք չունիք: Իմ կարծիքովս բոլոր ուսսերն ալ ձեզմէ տարբեր չեն: Յաճախ ուռլէթը չէ որ զիրենք կը կործանէ: Բայց ի՞նչ կարեւորութիւն ունի միջոցը: Բացառութիւնները հազուադիւտ են: Այս խառնաքի օրէնքը չըմբռնողներուն առաջինը դուք չէ՛ք: Ռուլէթը գերազանցապէս, ուսսերուն խաղն է: Յարդ պատուաւոր էիք, կը նախընտրէիք ծառայել քան գողնալ: Բայց ձեր ապագան սարսափ կ'ազդէ վրաս: Այսքանը բաւ է այլեւս, ցտեսութիւն: Ապահովաբար դուամի պէտք ունիք, ահա՛, ձեզի տասը ոսկի լուի, գացէ՛ք, խաղացէ՛ք: Առէ՛ք... ցտեսութիւն... ինչո՞ւ կը կը մերժէք...

— Ո՛չ Պ. Ասթլի, ձեր այս խօսքերէն վերջը...

— Առէ՛ք կ'ըսեմ: Կը հաւատամ թէ տակաւին պատուաւոր մէկն էք, և այս նուէրը կ'ընեմ ձեզի, ինչպէս բարեկամ մը կ'ընէ իր ամենասիրական մէկ բարեկամին: Եթէ վստահ ըլլայի թէ խաղալէն միանգամընդմիշտ պիտի հրաժարիք և հայրենիք վերադառնաք, անմիջապէս ձեզի հազար ոսկի պիտի տրամադրէի, որպէսզի այդ դուամարով ձեր ապագան կերտէք: Բայց ո՛չ, հազար ոսկին կամ տասը լուին, այսօ՛ր, ձեզի համար միեւնոյն բաներն են: Ամէն պարագայի

պիտի խաղաք և կորսնցնէք: Առէ՛ք կ'ըսեմ և ցտե-
տութիւն:

— Կ'առնեմ, պայմանաւ որ իրարմէ բաժնուելէ
առաջ ձեզ համբուրեմ:

— Օհ, մեծ հաճոյքով:

Համբուրուեցանք և Պ. Ասթլին մեկնեցաւ:

— Ո՛չ, իրաւունք չունի: Եթէ Բօլինայի և այդ
Փրանսացիի մասին, քիչ մը անստանձ կերպով խօսեցայ,
ինք կատարելապէս անպատշաճ լեզու մը գործածեց
ռուսերուն մասին խօսած միջոցին: Ինձ ըսածներուն
համար չեմ վիրաւորուիր... Եւ յետոյ այս բոլորը
խօսքեր են, խօսքեր, պէտք է գործել: Նախ պէտք
է Զուհիցերիա թռչիլ. վաղն իսկ... Մհ, երանի թէ
անմիջապէս կարենայի մեկնիլ, վերածնիլ, յարու-
թիւն առնել: Պէտք է իրենց ապացոյցը տալ թէ...
պէտք է որ Բօլինան գիտնայ, թէ կրնամ տակաւին
մարդ մը դառնալ: Միայն պէտք է որ... Այսօր,
արդէն շատ ուշ է, բայց վաղը... Մհ, նախադասութեամբ
մը ունիմ, — տարբեր ալ չի կրնար ըլլալ... գրպանս
տասնընիւթ լուի ունիմ, և էր երբեմն տասնընիւթով
սկսած էի... Եթէ խոհեմութեամբ շարժիմ, մանա-
ւանդ որ երախայ մը չեմ, չկրնամ ըլլալ որ... Ահ,
տակաւին չեմ ըմբռնած թէ կորսուած մէկն եմ: Բայց
ո՞վ արգելք կ'ըլլայ իմ փրկութեանս: Տրամաբանու-
թիւն, համբերութիւն, և ահա՛ փրկուած եմ արդէն...
Եթէ միայն անգամ մը ինքզինքիս տէրը մնամ, մէկ
ժամուան մէջ կրնամ ճակատագիրս փոխել: Կարեւո-
րը նկարագիր ունենալն է... Ահ ա՛յս, այս անգամ
նկարագիրս ալ ցոյց տուի... ամբողջ ունեցածս կոր-
սընցուցի այս անգամ...

Կայարանէն կ'ելլեմ և անթոցիս մէջ ֆլօրէն մը ևս կը գտնեմ: Ուրեմն ճաշելու բաւարար դրամ ունիմ, կը մտածեմ: Եւ տակաւին հարիւր քայլ չառած, կը վերադառնամ խաղասրահ: Ֆլօրէնս կը դնեմ «պակաս»ին վրայ: Եւ արդարեւ յատկանշական է սա պարագան, միայնակ մէկը, հեռու իր հայրենի երկրէն, հեռու իր բարեկամներէն, առանց մտահոգուելու թէ այսօր ճաշելիք բան մը պիտի չունենայ, իր վերջին ֆլօրէնի, վերվէններուն վերջինը՝ կը յանդգնի վճարանքել: Շահեցայ և քսան վայրկեան յետոյ խաղավայրէն կը մեկնէի, հարիւրեթանասուներեք ֆլօրէն դրամանած: Իրողութիւնն է: Ահա՛ վերջին ֆլօրէնս: Հապա ինչ պիտի ըլլայի եթէ համարձակութիւնս պակսէր...:

Վա՛ղը, վա՛ղն իսկ, ամէն ինչ կը վերջանայ:

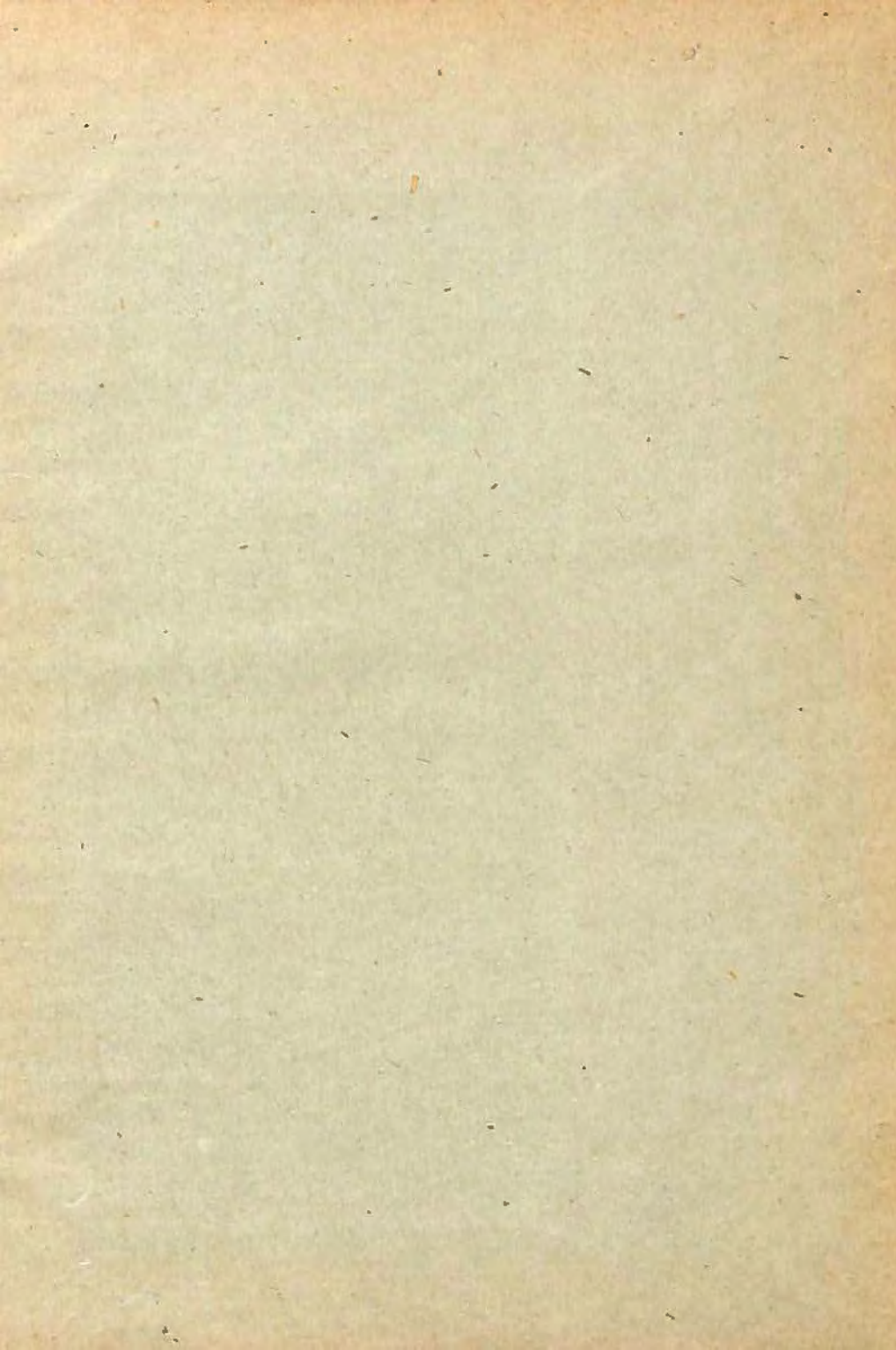
ՎԵՐՋ

A ⁱⁱ
13251

13251

366
1. 25

ЦЕНА

11

13457